

ČASOPIS ZA TEORIJU I PRAKSU OSIGURANJA

TOKOVI OSIGURANJA

**DUNAV
OSIGURANJE**

**BEOGRAD 2021 / BROJ 1
GODINA XXXVII**

ISSN 1451 – 3757, UDK: 368

BEOGRAD 2021/ BROJ 1/ GODINA XXXVII

ISSN 1451 - 3757, UDK: 368

TOKOVI OSIGURANJA

ČASOPIS ZA TEORIJU I PRAKSU OSIGURANJA

BELGRADE 2021/ No. 1/ XXXVII YEAR

ISSN 1451 – 3757, UDK: 368

INSURANCE TRENDS

JOURNAL OF INSURANCE THEORY AND PRACTICE

**DUNAV INSURANCE
COMPANY**

Časopis za teoriju i praksu osiguranja

<http://tokoviosiguranja.edu.rs/>
UDK: 368 / ISSN 1451 - 3757
Godina XXXVII, broj 1/2021
Izlazi tromesečno.

Izdavači

KOMPANIJA „DUNAV OSIGURANJE“ A.D.O.
Beograd, Makedonska 4
INSTITUT ZA UPOREDNO PRAVO
Beograd, Terazije 41

Glavni i odgovorni urednik

dr Dragica Janković, član Izvršnog odbora Kompanije „Dunav osiguranje“ a.d.o., Beograd

Urednik

Ljiljana Lazarević Davidović, viši specijalista za razvoj izdavačke delatnosti, Kompanija „Dunav osiguranje“ a.d.o., Beograd

Redakcijski odbor

dr Dragica Janković, član Izvršnog odbora Kompanije „Dunav osiguranje“ a.d.o., Beograd
prof. dr Tatjana Rakonjac Antić, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
dr Marija Koprivica, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
Ljiljana Lazarević Davidović, viši specijalista za razvoj izdavačke delatnosti, Kompanija „Dunav osiguranje“ a.d.o., Beograd

Izdavački savet

Ivana Soković, predsednik Izvršnog odbora Kompanije „Dunav osiguranje“ a.d.o., Beograd
dr Dragica Janković, član Izvršnog odbora Kompanije „Dunav osiguranje“ a.d.o., Beograd
dr Živojin Đurić, direktor Instituta za političke studije u Beogradu
dr Jovan Čirić, sudija Ustavnog suda Republike Srbije
prof. dr Jelena Kočović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
prof. dr Jasna Pak, Univerzitet „Singidunum“ u Beogradu
dr Vladimir Čolović, naučni savetnik, direktor Instituta za uporedno pravo u Beogradu
dr Zoran Radović, naučni saradnik, Institut za uporedno pravo u Beogradu

Lektor

Draško Vuksanović

Prelom teksta

JP Službeni glasnik, Beograd

Redakcija

Makedonska 4/VI, 11000 Beograd
tel. 011/3221-746
i-mejl: redakcija@dunav.com

Štampa

JP Službeni glasnik, Beograd

Tiraž

500 primeraka

Časopis „Tokovi osiguranja“ nalazi se na listi naučnih časopisa Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Uvršćen je u kategoriju M 51 u grupi časopisa za društvene nauke u 2020. godini.

Journal of Insurance Theory and Practice

<http://tokoviosiguranja.edu.rs/>

UDK: 368 / ISSN 1451 - 3757

XXXVII Year, No. 1/2021

The journal is published quarterly

Co-publisher

DUNAV INSURANCE COMPANY

Makedonska 4, Belgrade

INSTITUTE OF COMPARATIVE LAW

Terazije 41, Belgrade

Editor-in-Chief

Dragica Janković, PhD, Member of the Executive Board of Dunav Insurance Company a.d.o., Belgrade

Senior Editor

Ljiljana Lazarević Davidović, Senior Publishing Specialist, Dunav Insurance Company a.d.o., Belgrade

Editorial Board

Dragica Janković, PhD, Member of the Executive Board of Dunav Insurance Company a.d.o., Belgrade

Professor Tatjana Rakonjac Antić, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade

Marija Koprivica, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade

Ljiljana Lazarević Davidović, Senior Publishing Specialist, Dunav Insurance Company a.d.o., Belgrade

Publishing Board

Ivana Soković, Chairman of the Executive Board of Dunav Insurance Company a.d.o., Belgrade

Dragica Janković, PhD, Member of the Executive Board of Dunav Insurance Company a.d.o., Belgrade

Živojin Đurić, PhD, Director of Institute of Political Studies, Belgrade

Jovan Ćirić, PhD, Judge of Constitutional Court of the Republic of Serbia

Professor Jelena Kočović, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade

Professor Jasna Pak, PhD, Singidunum University, Belgrade

Vladimir Čolović, PhD, Scientific Advisor, Institute of Comparative Law, Belgrade

Zoran Radović, PhD, Research Associate, Institute of Comparative Law, Belgrade

Language Editor

Draško Vuksanović

Graphic Design

JP Službeni glasnik, Belgrade

Editorial Office

Makedonska 4/VI, 11000 Belgrade

Phone: +381 11/3221-746

e-mail: redakcija@dunav.com

Print

JP Službeni glasnik, Belgrade

Circulation

500 copies

The Insurance Trends journal is on the list of periodicals of the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia. It is categorised as M 51, among the social science journals in 2020.

ČLANCI – ARTICLES

Prof. dr Jelena Ž. Kočović i dr Marija R. Koprivica

PROBLEMI OBRAČUNA RIZIKO-MARGINE U REGULATORNOM OKVIRU SOLVENTNOST II	7
ISSUES OF RISK MARGIN COMPUTATION UNDER SOLVENCY II REGULATORY REGIME	24

Prof. dr Slobodan O. Jovanović

UTICAJ PANDEMIJE KOVIDA 19 NA OSIGURANJE.....	41
IMPACT OF COVID-19 PANDEMIC ON THE INSURANCE INDUSTRY	55

Dr Miloš M. Petrović

PANDEMIJA KOVIDA 19: ZDRAVSTVENI RIZICI I OPSEŽNE ŠTETNE POSLEDICE PO PRIVREDNE I DRUGE TOKOVE.....	70
COVID-19 PANDEMIC: HEALTH RISKS AND FAR-FETCHING ADVERSE EFFECTS ON ECONOMIC AND OTHER TRENDS	86

PRIKAZ KNJIGE – BOOK REVIEW

RAZVOJ DOBROVOLJNIH PENZIJSKIH FONDOVA U SRBIJI, autori: dr Ivan Radojković i Boban Gajić, MA, prikaz: dr Zoran D. Radović.....	103
DEVELOPMENT OF VOLUNTARY PENSION FUNDS IN SERBIA, Authored by: Ivan D. Radojković, PhD and Boban Gajić, MAEcon., Review by: Zoran D. Radović, PhD	105

INOSTRANO OSIGURANJE – FOREIGN THEORY AND PRACTICE

Propisi Evropske unije – European Union Regulations

DIREKTIVA 2001/20/EZ O SPROVOĐENJU DOBRE KLINIČKE PRAKSE PRILIKOM ISPITIVANJA LEKOVA ZA HUMANU MEDICINU, prikaz: mr Slobodan N. Ilijić	107
DIRECTIVE 2001/20/EC RELATING TO THE IMPLEMENTATION OF GOOD CLINICAL PRACTICE IN THE CONDUCT OF CLINICAL TRIALS ON MEDICINAL PRODUCTS FOR HUMAN USE, Review by: Slobodan N. Ilijić, LLM	113

SADRŽAJ/CONTENTS

Prikaz inostranog članka – Review of International Article:

KOMISIJA EU POZDRAVLJA POLITIČKI DOGOVOR O MEHANIZMU
ZA OPORAVAK I OTPORNOST, *prikaz: dr Miloš M. Petrović*
THE EU COMMISSION WELCOMES THE POLITICAL AGREEMENT ON
A RECOVERY AND RESILIENCE FACILITY, *Review by: Miloš M. Petrović, PhD....* 120

KAKO DO BLISTAVE KARIJERE U OSIGURANJU? *Prikaz: Ana V. Vodinečić, MA*
HOW TO ACHIEVE A BRILLIANT CAREER IN INSURANCE?
Review by: Ana V. Vodinečić, MA 122

VESTI IZ SVETA – FOREIGN NEWS..... 124

Izbor i prikaz: Ana V. Vodinečić, MA
Selection and review by: Ana V. Vodinečić, MA

SUDSKA PRAKSA – COURT PRACTICE 133

Izbor: Ljiljana Lazarević Davidović, dipl. pravnik
Selection: Ljiljana Lazarević Davidović, Law Graduate

PITANJA I ODGOVORI – QUESTIONS AND ANSWERS

PREĆUTNA OBNOVA OSIGURANJA,
izvor: Nebojša Š. Žarković, Pojmovnik osiguranja
TACIT RENEWAL OF THE CONTRACT,
Source: Nebojša Š. Žarković, Pojmovnik osiguranja 142

STRU KOVNA BOLEST, *izvor: Nebojša Š. Žarković, Pojmovnik osiguranja*
OCCUPATIONAL DISEASE, INDUSTRIAL DISEASE,
Source: Nebojša Š. Žarković, Pojmovnik osiguranja 142

BIBLIOGRAFIJA – BIBLIOGRAPHY 143

Izbor i prikaz: Slađana D. Andrejić, master filolog
Selection and review by: Slađana D. Andrejić, Master Philol.

POLITIKA ČASOPISA 146

POLICY 151

UPUTSTVO ZA AUTORE ČLANAKA 156

AUTHOR GUIDELINES..... 161

LISTA RECENZENATA / REFEREES..... 167

UDK:887.1:657.47:368.025.61:338.5:371.15:368.811:368.023.1:368.30:368.025.4

Prof. dr Jelena Ž. Kočović¹ i dr Marija R. Koprivica²

PROBLEMI OBRAČUNA RIZIKO-MARGINE U REGULATORNOM OKVIRU SOLVENTNOST II

ORIGINALNI NAUČNI RAD

Apstrakt

Predmet rada su problemi obračuna riziko-margine kao elementa tehničkih rezervi osiguravača u regulatornom okviru Solventnost II. Usled nedostataka propisane metode troškova kapitala, u kombinaciji s niskim kamatnim stopama, riziko-margina je isuviše visoka i varijabilna, čime su pogođena prvenstveno društva koja se bave životnim osiguranjima. U radu se daju konkretne preporuke za prevazilaženje ili ublažavanje problema previsoke i kamatno osetljive riziko-margine. Preporučena rešenja uključuju kako modifikacije postojeće metode troškova kapitala tako i napuštanje ove metode i njenu zamenu drugim metodama za obračun riziko-margine.

Ključne reči: *riziko-margina, Solventnost II, stopa troškova kapitala, tehničke rezerve*

I. Uvod

Uspostavljanje stabilnog i jedinstvenog tržišta osiguranja u cilju zaštite interesa korisnika usluge osiguranja, na bazi zakonodavstva kojim se reguliše delatnost osiguranja, predstavlja važan zadatak regulatornih organa u zemljama članicama Evropske unije (EU). Jedinstven regulatorni okvir utvrđivanja solventnosti osiguravajućih kompanija u tim zemljama formalno je uspostavljen 70-ih godina XX veka. S ciljem uvažavanja inflatornog dejstva, 2002. godine izvršene su minorne izmene dotadašnjeg režima, stupanjem na snagu režima Solventnost I. U međuvremenu,

¹ Univerzitet u Beogradu – Ekonomski fakultet, i-mejl: jelena.kocovic@ekof.bg.ac.rs

² Univerzitet u Beogradu – Ekonomski fakultet, i-mejl: marija.koprivica@ekof.bg.ac.rs

Rad je primljen: 15.02.2021.

Rad je prihvaćen: 24.02.2021.

došlo je do pojave novih i jačanja dejstva postojećih rizika koji ugrožavaju osiguravače, ali je ostvaren i znatan napredak u domenu znanja i instrumenata neophodnih za merenje rizika i upravljanje njima. Savremeno poslovno okruženje odlikuje se složenijim uslugama osiguranja i investicionim strategijama osiguravača, intenzivnom konsolidacijom i širenjem poslovanja na nova tržišta i delatnosti, kao svojevrstnim izazovima za organe nadzora. U bitno izmenjenim okolnostima poslovanja na početku XXI veka, došli su do izražaja strukturni nedostaci koncepta Solventnost I i uočena je potreba za pristupom evaluaciji solventnosti osiguravača koji bi bio zasnovan na rizicima.³ Nakon 15 godina razvoja, počev od 1. januara 2016. godine, uspostavljen je nov regulatorni okvir za osiguravače i reosiguravače u Evropskoj uniji – Solventnost II.

Solventnost II je trenutno jedan od najsloženijih regulatornih okvira delatnosti osiguranja u svetskim razmerama. Neretko se označava kao „zlatni standard“ regulative osiguranja, prema kome se kreću i druge zemlje izvan EU.⁴ Ključne novine koje je taj regulatorni okvir doneo jesu eksplicitno uvažavanje većeg broja rizika pri obračunu kapitalnih zahteva osiguravača, visoki standardi u pogledu adekvatnosti kapitala i upravljanja rizicima, prudenciona regulacija umesto kvantitativnih ograničenja investicija, mogućnost primene internih modela osiguravača za kalkulaciju kapitalnih zahteva i zaokret od supervizije zasnovane na pravilima (*rules-based*) ka superviziji zasnovanoj na principima (*principles-based*).⁵ Uprkos nesumnjivim prednostima, u prvim godinama primene ispoljili su se i određeni nedostaci novog regulatornog režima.

Predmet ovog rada su problemi obračuna riziko-margine, kao elementa tehničkih rezervi osiguravača u režimu Solventnost II. Pored činjenice da je sam obračun riziko-margine prema metodi troškova kapitala svojevrstan izazov za osiguravače, uočeno je da je, u aktuelnim uslovima niskih kamatnih stopa, riziko-margina isuviše visoka i varijabilna. Cilj rada je da se formulišu konkretni predlozi za rešavanje problema previsoke riziko-margine osetljive na kamatne stope. U radu je, takođe, na hipotetičkom primeru pokazano na koji način obračun riziko-margine može biti pojednostavljen kroz tzv. proporcionalni pristup.

II. Riziko-margina kao element tehničkih rezervi u konceptu Solventnost II

Za razliku od režima Solventnosti I, koji je bio zasnovan na knjigovodstvenim vrednostima bilansnih pozicija i, kao takav, neosetljiv na rizike, novi regulatorni

³ Jelena Kočović, Dejan Trifunović, Marija Jovović, „Risk treatment in Solvency II and Basel III concepts“, *Risk management in the financial services sector* (editors Jelena Kočović, Biljana Jovanović Gavrilović, Dejan Trifunović), Belgrade, 2016, str. 5.

⁴ Jean-Christophe Graz, *The Power of Standards*, Cambridge University Press, 2019, str. 138.

⁵ Jelena Kočović, Marija Koprivica, Blagoje Paunović, „Initial effects of Solvency II implementation in the European Union“, *Ekonomika preduzeća* br. 7–8, 2017, str. 450.

okvir za osiguravače u EU uvodi prospektivno vrednovanje imovine i obaveza na tržišnim principima, primenom tehnike fer vrednosti. Fer vrednost obaveza osiguravača jeste cena koja bi morala biti plaćena trećoj strani, spremnoj da preuzme na sebe odgovornost za izmirenje datih obaveza.⁶ Međutim, nepostojanje likvidnog sekundarnog tržišta obaveza po osnovu ugovora o osiguranju usložnjava problem njihovog ekonomskog vrednovanja.⁷

Članom 77 direktive Solventnost II predviđena su dva moguća načina vrednovanja obaveza iz osiguranja. Rezerve za obaveze čiji novčani odlivi mogu biti precizno replicirani (hedžingovani) novčanim prilivima od odgovarajućih finansijskih instrumenata (kao u slučaju unit-linked proizvoda), vrednuju se na osnovu tržišne vrednosti tih instrumenata. Fer vrednost obaveza koje ne mogu biti replicirane investicionim portfeljom jednaka je zbiru najbolje procene i riziko-margine. Uporište takvog pristupa jeste ideja da obaveze iz osiguranja svojom vrednošću treba da odraze kako očekivanu vrednost budućih isplata osiguranicima tako i neizvesnost koja je s njom povezana.⁸ Otuda proizlaze dva ključna elementa tehničkih rezervi u režimu Solventnost II.

Najbolja procena odgovara ponderisanom proseku sadašnje vrednosti budućih novčanih tokova potrebnih za izmirenje obaveza iz osiguranja, gde se kao ponderi koriste verovatnoće realizacije tih novčanih tokova. Pri diskontovanju se koristi odgovarajuća kriva bezrizičnih kamatnih stopa, shodno ročnosti svakog projektovanog godišnjeg neto novčanog toka. Najbolja procena iskazuje se na bruto osnovi, a odgovarajuća potraživanja iz reosiguranja treba da budu prikazana odvojeno, na strani aktive bilansa stanja osiguravača, i prilagođena za očekivane gubitke na ime rizika od nemogućnosti njihove naplate.

Poštovanjem koncepta vremenske vrednosti novca eliminiše se implicitna margina solventnosti, koja je prethodno bila sadržana u tehničkim rezervama iskazanim po nominalnoj vrednosti. Istovremeno, fer vrednovanjem povećava se volatlnost tehničkih rezervi. Stoga se, preko nivoa najbolje procene, formira riziko-margina, kao dodatna mera obezbeđenja izvršavanja obaveza osiguravača.

Riziko-margina odgovara iznosu u kome treba povećati tehničke rezerve do onog teorijskog nivoa (tj. fer vrednosti) koji bi drugi, hipotetički („referentni“) osiguravač zahtevao kao kompenzaciju za trenutno preuzimanje na sebe obaveza

⁶ International Actuarial Association, *Measurement of Liabilities for Insurance Contracts: Current Estimates and Risk Margins*, Ottawa, 2009, str. 8.

⁷ Jelena Kočović, Marija Koprivica, Blagoje Paunović, „New challenges for insurance companies – Solvency II and IFRS 17“, *Insurance in the post-crisis era* (editors Jelena Kočović, Biljana Jovanović Gavrilović, Branislav Boričić, Mirjana Radović Marković), Belgrade, 2018, str. 7.

⁸ Danica Jović, Jelena Kočović, Marija Koprivica, „Valuation of insurance liabilities under Solvency II and IFRS 17“, *Quantitative Models in Economics* (editors Jelena Kočović, Jasmina Selimović, Branislav Boričić, Vladimir Kaščelan, Vesna Rajić), Belgrade, 2018, str. 225.

po osnovu portfelja datog osiguravača.⁹ Za referentnog osiguravača, riziko-margina predstavlja „nagradu“ za izlaganje riziku od nepovoljnijih stvarnih novčanih tokova u odnosu na očekivane novčane tokove na osnovu kojih je određena najbolja procena tehničkih rezervi.¹⁰

U režimu Solventnost II, za izračunavanje riziko-margine koristi se metoda troškova kapitala. Prema toj metodi, riziko-margina se posmatra kao sadašnja vrednost troškova držanja kapitala u iznosu jednakom solventnosnom kapitalnom zahtevu (*Solvency Capital Requirement – SCR*) za referentnog osiguravača u toku celokupnog perioda do izmirenja odnosnih obaveza iz osiguranja. Pri tome se kapitalni zahtevi određuju u odnosu na rizike osiguranja (među kojima kod životnih osiguranja dominira rizik od dugovečnosti), tržišne rizike koji ne podležu hedžingu, kreditne rizike i operativni rizik. Dakle, iz obračuna su isključeni tržišni rizici čije je efekte moguće hedžinovati.

Prilikom obračuna riziko-margine, najpre je potrebno projektovati iznose solventnosnog kapitalnog zahteva po svim budućim godinama trajanja portfelja. Na svaki od njih primenjuje se jedinstvena godišnja stopa troškova kapitala od 6%. Tako izračunati troškovi držanja kapitala diskontuju se po relevantnoj bezrizičnoj kamatnoj stopi, s obzirom na svoju ročnost. Suma diskontovanih vrednosti po svim obuhvaćenim godinama predstavlja riziko-marginu osiguravajuće kompanije (*RM*):¹¹

$$RM = \sum_{t \geq 0} CoC \cdot \frac{SCR_t}{(1 + p_{t+1})^{t+1}} \quad (1)$$

gde je *CoC* stopa troškova kapitala, SCR_t je projektovani solventnosni kapitalni zahtev na kraju godine t i p_{t+1} je bezrizična kamatna stopa za ročnost $t+1$ godina. Dobijeni iznos riziko-margine potrebno je alocirati po pojedinim linijama poslovanja, shodno njihovom relativnom doprinosu ukupnom solventnosnom kapitalnom zahtevu osiguravača.

Obračun riziko-margine počiva na pretpostavci da referentni osiguravač nema sopstvenih sredstava, niti prethodnih obaveza iz osiguranja.¹² U trenutku

⁹ Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II), *Official Journal of the European Communities*, 2009/138/EC, čl. 77.

¹⁰ Marija Jovović, *Merenje rizika pri utvrđivanju solventnosti neživotnih osiguravača*, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Beograd, 2015, str. 244.

¹¹ Commission Delegated Regulation (EU) 2015/35 supplementing Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II), *Official Journal of the European Union*, 2015/35, čl. 37.

¹² Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors (CEIOPS), Final CEIOPS' Advice for Level 2 Implementing Measures on Solvency II: Technical Provisions – Article 86(d) – Calculation

transfera portfelja $t=0$, on obezbeđuje raspoloživi kapital (engl. *eligible own funds*) u visini solventnosnog kapitalnog zahteva SCR_0 koji će biti dovoljan da podrži izmirenje preuzetih obaveza. Raspoloživa sredstva se investiraju po bezrizičnoj kamatnoj stopi, pri čemu referentni osiguravač zahteva dodatni prinos na svoju investiciju u visini godišnje stope troškova kapitala CoC . Tako će na kraju prve godine, u trenutku $t=1$, njegova sredstva narasti na iznos $SCR_0(1+p_1+CoC)$. Tada raspoloživi kapital mora biti jednak kapitalnom zahtevu SCR_1 , da bi nakon narednih godinu dana, tj. u trenutku $t=2$, narastao na iznos $SCR_1(1+p_2+CoC)$. Navedeni postupak se ponavlja tokom svih godina do isteka obaveza po osnovu preuzetog portfelja osiguranja. Stopa troškova kapitala CoC služi kao kompenzacija referentnom osiguravaču za rizik da neće povratiti uloženi kapital zajedno sa interesom određenim po bezrizičnoj kamatnoj stopi.¹³

Najznačajniji izazov u pogledu samog obračuna riziko-margine predstavlja predviđanje iznosa SCR za svaku od budućih godina $t=1,2,\dots$ sa aspekta trenutka $t=0$. Precizan obračun podrazumevao bi stohastičko simuliranje portfelja do isteka njegovog trajanja, a zatim izračunavanje i diskontovanje kapitalnog zahteva za svaku simulaciju i u svakom trenutku t . Kako bi se određivanje riziko-margine olakšalo, dozvoljena su pojednostavljena prilikom projektovanja budućih iznosa SCR.¹⁴ U praksi je najčešća primena proporcionalnog pristupa, kojim se solventnosni kapitalni zahtev na kraju godine $t=1,2,\dots$ aproksimira na osnovu najbolje procene obaveza na kraju iste godine (BE_t), u srazmeri sa odnosom dve veličine u trenutku $t=0$:

$$SCR_t = BE_t \cdot \frac{SCR_0}{BE_0}, t = 1, 2, \dots \quad (2)$$

Na taj način, obezbeđuje se da projektovani iznos SCR opada s protekom vremena u skladu sa očekivanom dinamikom kojom će se odvijati razvoj (engl. *run-off*) obaveza datog portfelja. Primenu proporcionalnog pristupa projektovanja budućih kapitalnih zahteva pri obračunu riziko-margine možemo ilustrovati na hipotetičkom primeru portfolija čije je pretpostavljeno trajanje četiri godine. Neka je $SCR_0=80$ novčanih jedinica, a najbolja procena obaveza $BE_0=500$ n. j. Poznati su kumulativni procenti rešenih šteta po pojedinim godinama trajanja portfelja, kao i bezrizične kamatne stope za date ročnosti (Tabela 1). Vrednost SCR_t za $t=1,\dots,4$ određujemo na osnovu formule (2), a zatim diskontujemo na trenutak obračuna riziko margine $t=0$.

of the Risk Margin, 2009, <https://register.eiopa.europa.eu/CEIOPS-Archive/Documents/Advices/CEIOPS-L2-Final-Advice-on-TP-Risk-Margin.pdf>, pristupljeno 5. 2. 2021, str. 14.

¹³ Hans Waszink, „Considerations on the Discount Rate in the Cost-of-capital Method for the Risk Margin“, *ASTIN Colloquium*, Hague, 2013, str. 3.

¹⁴ European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Guidelines on the valuation of technical provisions, 2014, https://www.eiopa.europa.eu/content/guidelines-valuation-technical-provisions_en, pristupljeno 15. 1. 2021, str. 21.

Tabela 1. Proporcionalni pristup projektovanju budućih iznosa SCR

Godina t	Kumulativni procenat rešenih šteta	Najbolja procena BE_t	Solventnosni kapitalni zahtev SCR_t	Bezrizična kamatna stopa p_t	Diskontovani solventnosni kapitalni zahtev $\frac{SCR_t}{(1 + p_{t+1})^{t+1}}$
0	0%	500	80	0,75%	79,21
1	40%	300	48	1,00%	47,05
2	60%	200	32	1,00%	30,83
3	80%	100	16	1,25%	15,07
4	100%	0	0	1,50%	0
				Ukupno	172,16

Izvor: Adaptirano prema Arthur J. Zaremba, How to Estimate Risk Margins Under Solvency II, 2012, https://www.casact.org/education/spring/2012/handouts%5CSession_4857_handout_407_0.pdf, pristupljeno 20. 1. 2021.

Primenom formule (1) uz propisanu stopu troškova kapitala $CoC=6\%$ dolazimo do iznosa riziko-margine u datom primeru:

$$RM=0,06 \cdot 172,16=10,33$$

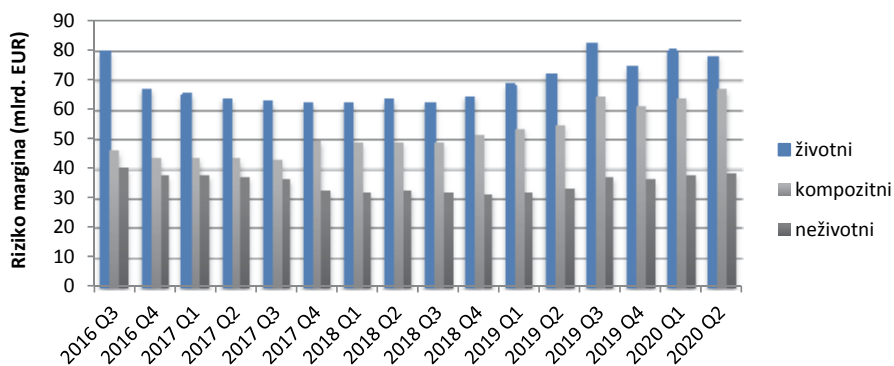
Ipak, važno je napomenuti da postojanje mnoštva pojednostavljenih pristupa za utvrđivanje riziko-margine otvara prostor za subjektivno rasuđivanje. Time se problem nekonzistentnosti vrednovanja tehničkih rezervi između osiguravača, koji je već bio prisutan u režimu Solventnost I, zadržava i u aktuelnom regulatornom režimu Solventnost II.

III. Problem previsoke riziko-margine

Riziko-margina je teorijski koncept koji treba da omogući da osiguravač koji je nesolventan transferiše svoj portfelj na drugog osiguravača. Dakle, ona nije namenjena za pokriće očekivanih šteta (koje pokriva najbolja procena), niti za pokriće viška stvarnih u odnosu na očekivane štete (koje treba da pokrije solventnosni kapitalni zahtev). Stoga intencija kreatora režima Solventnost II nije bila da riziko-margina značajno utiče na bilans stanja osiguravača. Ipak, ispostavilo se da je riziko-margina značajno veća nego što je očekivano. Prema podacima iz drugog kvartala 2020. godine, ukupna riziko-margina osiguravača koji posluju u Evropskom ekonomskom prostoru (*European Economic Area* – EEA) prevazilazi 200 milijardi evra.¹⁵ Oko 79% od ovog iznosa odnosi se na životne i kompozitne osiguravače, pri čemu ovo učešće s protekom vremena raste (Slika 1).

¹⁵ European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Insurance Statistics, https://www.eiopa.europa.eu/tools-and-data/insurance-statistics_en#Balancesheet, pristupljeno 20. 1. 2021.

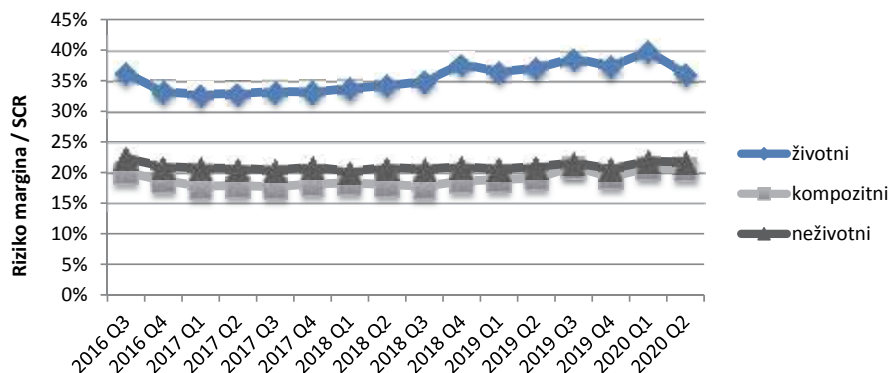
Slika 1. Riziko-margina osiguravača na nivou EEA

Izvor: Pripremljeno na osnovu European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Insurance Statistics, https://www.eiopa.europa.eu/tools-and-data/insurance-statistics_en#Balancesheet

Riziko-margina evropskih životnih osiguravača u proseku dostiže 40% njihovog solventnosnog kapitalnog zahteva (Slika 2). U četiri zemlje (Nemačka, Češka, Holandija i Norveška), riziko-margina životnih osiguravača veća je od 50% SCR, a u deset zemalja (Estonija, Grčka, Irska, Lihtenštajn, Litvanija, Poljska, Slovačka, Španija i Velika Britanija) jeste između 40% i 50% SCR.¹⁶

Slika 2: Odnos riziko-margine i SCR osiguravača na nivou EEA

Izvor: Pripremljeno na osnovu European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Insurance Statistics, https://www.eiopa.europa.eu/tools-and-data/insurance-statistics_en#Balancesheet

¹⁶ Insurance Europe, Insurance Europe comments on the review of the Solvency II risk margin, 2017, <https://www.verzekeraars.nl/media/3673/insurance-europe-positionpaper-on-solvency-ii.pdf>, pristupljeno 12. 1. 2021, str. 1.

Prosečno učešće riziko-margine u SCR za osiguravajuće grupe na nivou EEA iznosi 35%. Pri tome, u slučaju pojedinih grupa osiguranja, riziko-margina dostiže ili čak prevazilazi iznos solventnosnog kapitalnog zahteva (Tabela 2).

Tabela 2: Riziko-margina izabranih evropskih grupa osiguranja u 2019. godini

	Riziko-margina (u mlrd. EUR)	Procentualno učešće riziko-margine u SCR
AXA	13,6	45,4%
BNP Paribas Cardif	41,3	70,9%
HDI	5,7	61,8%
KLP Group	12,9	91,1%
Munich Re Group	20,1	115,1%
NN Leaven	6,6	112,8%
Vienna Insurance Group	1,6	44,4%
Zurich	6,0	38,3%

Izvor: Pripremljeno na osnovu izveštaja o solventnosti i finansijskom položaju za navedene grupe osiguranja u 2019. godini

Moguće je izdvojiti tri razloga za previsoku riziko-marginu. Kao prvo, stopa troškova kapitala od 6% relativno je visoka. Osiguravaču čiji je raspoloživi kapital jednak SCR, tj. koji ima ratio solventnosti od 100%, kakav je slučaj sa referentnim osiguravačem, odgovara kreditni rejting BBB.¹⁷ Istorijski posmatrano, kreditni spred obveznica sa ovim rejtingom kretao se u rasponu od 2 do 3%, što je značajno niže od 6%.¹⁸ Naravno, pretpostavka da jedna stopa troškova kapitala važi na celokupnom evropskom tržištu osiguranja jeste diskutabilna, budući da ova stopa varira između pojedinih zemalja, vrsta osiguranja¹⁹ i samih osiguravača. Floreani (2011) ističe da sama ideja da troškovi kapitala osiguravača ne zavise od njegove finansijske strukture predstavlja jednu interpretaciju hipoteze Modiljanija i Milera o irelevantnosti strukture kapitala, koja je zasnovana na nerealnim pretpostavkama. Takođe, nije logično da stopa troškova kapitala bude fiksna i da ne podleže reviziji u promenljivim tržišnim uslovima.

Kao drugo, pri definisanju metodologije obračuna riziko-margine važili su drugačiji makroekonomski uslovi od aktuelnih. Nakon svetske ekonomske krize iz 2008. godine, izražen je globalni fenomen pada kamatnih stopa, pod uticajem mera

¹⁷ Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors (CEIOPS), Final CEIOPS' Advice for Level 2 Implementing Measures on Solvency II: Technical Provisions – Article 86(d) – Calculation of the Risk Margin, 2009, str. 25.

¹⁸ Insurance Europe, Insurance Europe comments on the review of the Solvency II risk margin, 2017, str. 6.

¹⁹ David J. Cummins, Richard D. Phillips, „Estimating the cost of equity capital for property-liability insurers“, *Journal of Risk and Insurance*, 72(3), 2005, str. 441–478.

monetarne politike preduzetih od strane vodećih centralnih banaka. Danas su kamatne stope na istorijski niskom nivou – blizu nule, ili su čak negativne, u zavisnosti od ročnosti i zemlje. Kada kamatne stope padaju, sadašnja vrednost očekivanih budućih novčanih tokova po osnovu obaveza iz osiguranja raste. Drugim rečima, raste najbolja procena obaveza, pa samim tim raste i solventnosni kapitalni zahtev koji je na njoj zasnovan, a koji ulazi u obračun riziko-margine. Istovremeno raste i sadašnja vrednost projektovanih troškova kapitala, jer se oni diskontuju po nižim kamatnim stopama. Na taj način, rekordno niske kamatne stope utiču na povećanje riziko-margine po dva osnova.

Treće, u okviru projektovanih SCR dominira kapitalni zahtev za pokriće rizika od dugovečnosti (jer se tržišni rizici najvećim delom ne uključuju u obračun), a on se projektuje za veoma veliki broj godina u budućnosti na koje se taj rizik proteže. Stoga su visokom riziko-marginom pogođeni prvenstveno osiguravači koji nude dugoročne usluge s garancijama.

Što je veći iznos tehničkih rezervi, to je veći stepen sigurnosti da će obaveze iz osiguranja biti izmirene u celosti i u rokovima dospeća. Međutim, kada je riziko-margina isuviše visoka, osiguravači su prinuđeni da drže finansijska sredstva koja znatno prevazilaze očekivane troškove izmirenja obaveza preuzetih prema osiguranicima. Time se umanjuje prinos za akcionare i povećavaju troškovi kapitala za osiguravače, čiji teret, u krajnjoj instanci, snose osiguranici, kroz veće premije osiguranja.

IV. Problem kamatno osetljive riziko-margine

Drugi problem vezan za riziko-marginu jeste taj što je njena visina osetljiva na kretanja kamatnih stopa, i to u značajno većoj meri nego što je osetljiva najbolja procena obaveza istog portfelja. Unoseći volatilnost u bilans stanja, riziko-margina postaje izvor rizika za osiguravače. Zbog načina njenog obračuna, kretanje riziko-margine obrnuto je srazmerno kretanju kamatnih stopa. U periodima kada kamatne stope padaju, riziko-margina raste, i obrnuto, u periodima kada stope rastu, riziko-margina opada.

Međutim, uočeno je da je riziko-margina osetljivija na pad nego na rast kamatnih stopa. Prema procenama Engleske banke, pad kamatnih stopa za 100 bazičnih poena povećava riziko-marginu za 27%. Ako bi kamatne stope u istoj meri porasle, riziko-margina bi se smanjila za 20%.²⁰ Studija koju je sproveo Britansko udruženje osiguravača pokazuje da bi, pri postojećoj stopi troškova kapitala od 6%, pad kamatnih stopa za 200 bazičnih poena doveo do udvostručenja riziko-margine.

²⁰ David Rule, Solvency II one year in, 2017, <https://www.bankofengland.co.uk/speech/2017/solvency-2-one-year-in>, pristupljeno 5. 2. 2021.

Pri tome, što je veći nivo stope troškova kapitala, osetljivost riziko-margine na promene kamatnih stopa utoliko je veća.²¹

U kombinaciji s niskim kamatnim stopama, visoka i varijabilna riziko-margina pogađa prvenstveno životne osiguravače. Kao posledica, dolazi do promena u obimu i strukturi ponude osiguranja. Paralelno sa smanjivanjem obima garancija u tradicionalnim uslugama, životni osiguravači se postepeno okreću ka uslugama koje su manje osetljive na kamatne stope. Kao prvo, oni sve više promovišu riziko-osiguranje u odnosu na osiguranje sa štednom komponentom. Drugo, raste značaj unit-linked proizvoda koji osiguravačima omogućuju da transferišu rizik kamatne stope na osiguravanike. Učešće unit-linked usluga u ukupnoj premiji životnog osiguranja u EEA u prethodnoj deceniji povećano je za 5 procentnih poena.²² Ta tendencija je pogotovo izražena u pojedinim zemljama. U Velikoj Britaniji, na primer, učešće unit-linked usluga u premiji životnog osiguranja poraslo je sa 37% u 1985. na 82% u 2018. godini. U istom periodu, premija unit-linked osiguranja u Nemačkoj beleži rast od čak 300%.²³ Ipak, otvara se pitanje zaštite interesa osiguravanih, jer nije logično očekivati da oni budu jednako kao profesionalni osiguravači sposobni da preuzmu na sebe rizike investiranja u dugom roku i da na adekvatan način upravljaju njima.²⁴ Takođe je uočeno da evropski osiguravači, nastojeći da umanje riziko-marginu, prenose sve veći deo portfelja kroz reosiguranje u one jurisdikcije u kojima ne važe pravila Solventnosti II (što se naročito odnosi na rizik od dugovečnosti).²⁵ Kao krajnji rezultat, smanjuje se konkurencija na tržištu, raste cena osiguranja, sužavaju se mogućnosti potrošačkog izbora za osiguravanike, osiguravači se podstiču na regulatornu arbitražu, a rizik od dugovečnosti u većoj meri prenosi na državu.

V. Moguća rešenja problema previsoke i kamatno osetljive riziko-margine

Sprovedena analiza pokazuje da problem previsoke i kamatno osetljive riziko-margine proizlazi kako iz metode njenog obračuna tako i iz uslova u kojima

²¹ Association of British Insurers, Comments Template on Consultation Paper on EIOPA's second set of advice to the European Commission on specific items in the Solvency II Delegated Regulation, 2018, https://register.eiopa.europa.eu/Publications/Comments/Association%20of%20British%20Insurers_01_03_18.pdf, pristupljeno 8. 2. 2021, str. 54.

²² European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Financial Stability Report, 2013–2020, https://www.eiopa.europa.eu/type-content-document/financial-stability-report_en, pristupljeno 12. 2. 2021.

²³ International Association of Insurance Supervisors, *Global Insurance Market Report 2019*, Basel, 2020, str. 34.

²⁴ Marija Koprivica, Martin Balleer, „Prospects of the insurance sector in a low interest rate environment“, *Insurance Market After COVID-19* (editors Jelena Kočović, Tatjana Rakonjac-Antić, Biljana Jovanović Gavrilović, Branislav Boričić), Belgrade, 2020, str. 156.

²⁵ Andrew Bulley, The new Solvency II landscape, 2016, <https://www.bankofengland.co.uk/speech/2016/the-new-solvency-ii-landscape>, pristupljeno 8. 2. 2021.

se ta metoda primenjuje. Otuda moguća rešenja da se ovaj problem reši ili ublaži podrazumevaju kako zamenu postojeće metode obračuna alternativnim metodama, tako i njeno prilagođavanje aktuelnim okolnostima.

Imajući u vidu da je propisana stopa troškova kapitala relativno visoka, logičan predlog je da se ta stopa snizi do nivoa koji je realan za sektor osiguranja. Ključni argument u prilog takvom rešenju jeste činjenica da su kamatne stope danas na znatno nižem nivou nego što su bile kada su definisani parametri metodologije obračuna riziko-margine. Stopa troškova kapitala od 6% određena je na osnovama modela vrednovanja kapitala – CAPM (*Capital Asset Pricing Model*), u vidu proizvoda beta koeficijenta (kao mere sistematskog rizika sektora osiguranja) i tržišne premije za rizik. Pri tome je pretpostavljena vrednost beta koeficijenta od 1,20 i tržišna premija za rizik od 5%, uz nultu učešće duga u finansijskoj strukturi referentnog osiguravača.²⁶ Međutim, poslednja empirijska istraživanja pokazuju da je sektoru osiguranja primeren beta koeficijent bez finansijskog levridža (engl. *unlevered beta*) od 0,5.²⁷ Posledično, adekvatna stopa troškova kapitala pri obračunu riziko-margine bila bi $0,5 \cdot 5 = 2,5\%$. Uz nešto konzervativniju procenu, realno bi bilo pretpostaviti da ova stopa treba da iznosi 3%. Slično tome, do sada formulisani predlozi stope troškova kapitala kreću se u rasponu od 2%²⁸ do 4,5%.²⁹ Snižavanje stope troškova kapitala može doprineti rešavanju problema previsoke riziko-margine, ali ne i njene relativne osetljivosti na promene kamatnih stopa.

Druga mogućnost jeste zamena fiksne stope troškova kapitala varijabilnom stopom. Tako, na primer, stopa troškova kapitala može varirati u skladu s kretanjem bezrizičnih kamatnih stopa koje se koriste za diskontovanje projektovanih troškova kapitala. Time bi bio umanjen problem volatilnosti riziko-margine u dugoročnim vrstama osiguranja, jer bi promene stope troškova kapitala kompenzovale promene u diskontnim faktorima. Ipak, treba imati u vidu da takvo rešenje može dovesti do povećanja volatilnosti riziko-margine u kratkoročnim vrstama osiguranja, u kojima je ona značajno osetljivija na stopu troškova kapitala nego na diskontne faktore.³⁰

²⁶ Actuarial Association of Europe, A review of the design of the Solvency II risk margin, 2019, <https://www.actuary.eu/wp-content/uploads/2019/12/Solvency-II-Risk-Margin-FINAL-1.pdf>, pristupljeno 9. 2. 2021, str. 30.

²⁷ Aswath Damodaran, Betas by Sector, 2021, http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/New_Home_Page/datafile/Betas.html, pristupljeno 9. 2. 2021.

²⁸ CRO Forum & CFO Forum, Comments Template on Consultation Paper on EIOPA's second set of advice to the European Commission on specific items in the Solvency II Delegated Regulation, 2018, https://register.eiopa.europa.eu/Publications/Comments/CRO%20Forum%20and%20CFO%20Forum_01_03_18.pdf, pristupljeno 12. 2. 2021, str. 53.

²⁹ Institute and Faculty of Actuaries, Solvency II Practical Review, 2019, <https://www.actuaries.org.uk/practice-areas/general-insurance/research-working-parties/solvency-ii-practical-review>, pristupljeno 12. 2. 2021, str. 11.

³⁰ Andy Pelkiewicz, Waqar Ahmed, Paul Fulcher, Katie Johnson, Stuart Reynolds, Richard Schneider, Andy Scott, A review of the risk margin – Solvency II and beyond, Institute and Faculty of Actuaries, London, 2019, str. 14.

Stoga stopa troškova kapitala može da varira i u zavisnosti od vrste osiguranja. Alternativno, stopa troškova kapitala može da opada s porastom ročnosti novčanog toka na koji se odnosi.

Predmet modifikacije u okviru postojeće metode troškova kapitala mogu biti i bezrizične kamatne stope po kojima se diskontuju troškovi kapitala. Njihovo povećanje putem mehanizama prilagođavanja koji se već primenjuju u svrhe obračuna najbolje procene doprinelo bi snižavanju riziko-margine i njene osetljivosti na kamatne stope. Prilagođavanja krive bezrizičnih kamatnih stopa sastavni su deo paketa mera za usluge s dugoročnim garancijama, uvedenog Omnibus II direktivom iz 2014. godine. Zbog usklađivanja dugoročnih obaveza s dugoročnim ulaganjima, kratkoročne fluktuacije cena aktive ne odražavaju stvarne promene u finansijskom položaju i izloženosti rizicima osiguravača. Stoga te mere treba da ublaže „veštačku“ volatilnost u bilansu stanja osiguravača, tako što se prilikom vrednovanja obaveza samo delimično uvažavaju stvarna tržišna kretanja. Prilagođavanje bezrizičnih kamatnih stopa ostvaruje se u vidu fiksnog dodatka na likvidni deo krive prinosa, koji se zatim ekstrapolira (*Volatility Adjustment*), ili u vidu paralelnog pomeranja celokupne krive prinosa naviše (*Matching Adjustment*).³¹ Prema važećoj regulativi, te mere se primenjuju samo prilikom obračuna najbolje procene kod usluga s dugoročnim garancijama. Racionalno rešenje bilo bi da se njihova primena proširi i na obračun riziko-margine, kako bi se uticalo na umanjenje celokupnih tehničkih rezervi i njihove volatilnosti kod iste grupe usluga. Kao alternativno rešenje, Waszink (2013) predlaže da se bezrizične kamatne stope zamene većim stopama, koje bi bile jednake stopi troškova kapitala.

Radikalnija rešenja podrazumevaju da se uvede gornja granica riziko-margine (npr. kao definisani procenat od solventnosnog kapitalnog zahteva),³² odnosno da se, umesto metode troškova kapitala, primeni druga metoda obračuna riziko-margine. Prema klasifikaciji Međunarodne asocijacije aktuara, sve definisane metode obračuna riziko-margine razvrstavaju se u jednu od četiri kategorije: kvantilne metode, metode troškova kapitala, metode zasnovane na konzervativnim pretpostavkama ili na diskontovanju budućih novčanih tokova.³³

U okviru kvantilnih metoda, riziko-margina se određuje kao razlika između odgovarajućeg percentila raspodele verovatnoća obaveza iz osiguranja i najbolje

³¹ Directive 2014/51/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directives 2003/71/EC and 2009/138/EC and Regulations (EC) No 1060/2009, (EU) No 1094/2010 and (EU) No 1095/2010 in respect of the powers of the European Supervisory Authority (European Insurance and Occupational Pensions Authority) and the European Supervisory Authority (European Securities and Markets Authority), *Official Journal of the European Communities*, 2014/51/EU, čl. 77b, 77d.

³² Dick Rae, Aisling Barrett, Dylan Brooks, Meshali Chotai, Andy Pelkiewicz, Chen Wang, „A review of Solvency II: Has it met its objectives?“, *British Actuarial Journal*, 23(4), 2017, str. 17.

³³ International Actuarial Association, *Measurement of Liabilities for Insurance Contracts: Current Estimates and Risk Margins*, Ottawa, 2009, str. 71.

procene, kao očekivane vrednosti te raspodele. U date svrhe, obično se uzima 75. percentil raspodele obaveza iz osiguranja.³⁴ Na taj način postiže se da ukupne tehničke rezerve budu jednake vrednosti pod rizikom (*Value at Risk* – VaR) date raspodele na izabranom nivou poverenja (npr. 75%). Takav pristup je opravdan ukoliko je raspodela verovatnoća obaveza iz osiguranja relativno simetrična. U suprotnom, kod veoma asimetričnih raspodela, on može dovesti do potcenjenosti tehničkih rezervi. U takvim situacijama, adekvatnija je primena uslovne vrednosti pod rizikom (*Conditional Value at Risk* – CVaR), koja odražava prosek svih vrednosti obaveza koje prekoračuju VaR.

Postoje i takve metode kojima se do riziko-margine dolazi implicitno, na bazi konzervativnih pretpostavki koje treba da obezbede da iznos tehničkih rezervi bude veći od najbolje procene obaveza iz osiguranja. Takav je slučaj, na primer, sa izborom maksimalnih razvojnih faktora pri primeni *chain ladder* metode rezervisanja. Sličan efekat postiže se snižavanjem kamatnih stopa po kojima se diskontuju očekivani budući novčani tokovi na ime obaveza iz osiguranja. U tom slučaju, radi se o metodama zasnovanim na diskontovanju budućih novčanih tokova, kao specijalnom slučaju metoda zasnovanih na konzervativnim pretpostavkama. Pri takvom načinu vrednovanja obaveza iz osiguranja, ne bi postojala potreba za eksplicitnim izračunavanjem riziko-margine, jer bi ona već bila sadržana u ukupnoj vrednosti tehničkih rezervi osiguravača.

VI. Zaključak

U dosadašnjoj primeni Solventnosti II izdvojilo se više područja koja zahtevaju poboljšanja, kako bi novi regulatorni režim za evropske (re)osiguravače bio efektivan i opravdao visoka ulaganja u njegov dugogodišnji razvoj. Jedan od najkontroverznijih segmenata režima jeste riziko-margina, kao element tehničkih rezervi osiguravača. Kao posledica neadekvatnih propisanih vrednosti parametara metode troškova kapitala, ali i aktuelnih uslova niskih kamatnih stopa, riziko-margina je isuviše visoka i varijabilna. Time se generišu visoki troškovi za osiguravače, povećava volatilnost njihovog bilansa stanja i kreiraju podsticaji za regulatornu arbitražu. Krajnji efekat je smanjenje tržišne konkurencije, povećanje cena osiguranja i sužavanje mogućnosti potrošačkog izbora za osiguranike.

U radu se daju konkretne preporuke za prevazilaženje ili ublažavanje problema previsoke i kamatno osetljive riziko-margine. Preporučena rešenja uključuju kako modifikacije postojeće metode troškova kapitala (snižavanjem i variranjem stope troškova kapitala, odnosno povećanjem bezrizičnih kamatnih stopa po kojima se diskontuju troškovi kapitala), tako i napuštanje ove metode i njenu zamenu drugim

³⁴ Anthony Brown, *Demystifying the Risk Margin: Theory, Practice and Regulation*, 2012, <https://sias.org.uk/media/1191/demystifying-the-risk-margin-theory-practice-and-regulation.pdf>, pristupljeno 29. 1. 2021, str. 7.

metodama za obračun riziko-margine (kvantilnim metodama, metodama zasnovanim na konzervativnim pretpostavkama ili na diskontovanju budućih novčanih tokova).

Literatura

- Actuarial Association of Europe, A review of the design of the Solvency II risk margin, 2019, <https://www.actuary.eu/wp-content/uploads/2019/12/Solvency-II-Risk-Margin-FINAL-1.pdf>, pristupljeno 9. 2. 2021.
- Alberto Floreani, „Risk Margin Estimation through the Cost of Capital Approach: Some Conceptual Issues“, *Geneva Papers on Risk and Insurance*, 36, 2011, 226–253.
- Andrew Bulley, The new Solvency II landscape, 2016, <https://www.bankofengland.co.uk/speech/2016/the-new-solvency-ii-landscape>, pristupljeno 8. 2. 2021.
- Andy Pelkiewicz, Waqar Ahmed, Paul Fulcher, Katie Johnson, Stuart Reynolds, Richard Schneider, Andy Scott, „A review of the risk margin – Solvency II and beyond“, *British Actuarial Journal*, Vol. 25, 2020, pp. 1–72.
- Anthony Brown, Demystifying the Risk Margin: Theory, Practice and Regulation, 2012, <https://sias.org.uk/media/1191/demystifying-the-risk-margin-theory-practice-and-regulation.pdf>, pristupljeno 29. 1. 2021.
- Arthur J. Zaremba, How to Estimate Risk Margins Under Solvency II, 2012, https://www.casact.org/education/spring/2012/handouts%5CSession_4857_handout_407_0.pdf, pristupljeno 20. 1. 2021.
- Association of British Insurers, Comments Template on Consultation Paper on EIOPA's second set of advice to the European Commission on specific items in the Solvency II Delegated Regulation, 2018, https://register.eiopa.europa.eu/Publications/Comments/Association%20of%20British%20Insurers_01_03_18.pdf, pristupljeno 8. 2. 2021.
- Aswath Damodaran, Betas by Sector, 2021, http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/New_Home_Page/datafile/Betas.html, pristupljeno 9. 2. 2021.
- AXA Group, Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.axa.com/en/investor/earnings-presentation>, pristupljeno 5. 2. 2021.
- BNP Paribas Cardif, Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.bnpparibascardif.nl/sites/default/files/SFCR%202019%20Cardif%20Schade%20and%20Leven%20def.pdf>, pristupljeno 5. 2. 2021.
- Commission Delegated Regulation (EU) 2015/35 supplementing Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II), *Official Journal of the European Union*, 2015/35

- Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors (CEIOPS), Final CEIOPS' Advice for Level 2 Implementing Measures on Solvency II: Technical Provisions – Article 86(d) – Calculation of the Risk Margin, 2009, <https://register.eiopa.europa.eu/CEIOPS-Archive/Documents/Advices/CEIOPS-L2-Final-Advice-on-TP-Risk-Margin.pdf>, pristupljeno 5. 2. 2021.
- CRO Forum & CFO Forum, Comments Template on Consultation Paper on EIOPA's second set of advice to the European Commission on specific items in the Solvency II Delegated Regulation, 2018, https://register.eiopa.europa.eu/Publications/Comments/CRO%20Forum%20and%20CFO%20Forum_01_03_18.pdf, pristupljeno 12. 2. 2021.
- Danica Jović, Jelena Kočović, Marija Koprivica, „Valuation of insurance liabilities under Solvency II and IFRS 17“, *Quantitative Models in Economics* (editors Jelena Kočović, Jasmina Selimović, Branislav Boričić, Vladimir Kaščelan, Vesna Rajić), Belgrade, 2018, 241–264.
- David J. Cummins, Richard D. Phillips, „Estimating the cost of equity capital for property-liability insurers“, *Journal of Risk and Insurance*, 72(3), 2005, 441–478.
- David Rule, Solvency II one year in, 2017, <https://www.bankofengland.co.uk/speech/2017/solvency-2-one-year-in>, pristupljeno 5. 2. 2021.
- Dick Rae, Aisling Barrett, Dylan Brooks, Meshali Chotai, Andy Pelkiewicz, Chen Wang, „A review of Solvency II: Has it met its objectives?“, *British Actuarial Journal*, 23(4), 2017, 1–72.
- Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II), *Official Journal of the European Communities*, 2009/138/EC
- Directive 2014/51/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directives 2003/71/EC and 2009/138/EC and Regulations (EC) No 1060/2009, (EU) No 1094/2010 and (EU) No 1095/2010 in respect of the powers of the European Supervisory Authority (European Insurance and Occupational Pensions Authority) and the European Supervisory Authority (European Securities and Markets Authority), *Official Journal of the European Communities*, 2014/51/EU
- European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Financial Stability Report, 2013–2020, https://www.eiopa.europa.eu/type-content-document/financial-stability-report_en, pristupljeno 12. 2. 2021.
- European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Guidelines on the valuation of technical provisions, 2014, https://www.eiopa.europa.eu/content/guidelines-valuation-technical-provisions_en, pristupljeno 15. 1. 2021.

- European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Insurance Statistics, https://www.eiopa.europa.eu/tools-and-data/insurancestatistics_en#Balancesheet, pristupljeno 20. 1. 2021.
- Hans Waszink, „Considerations on the Discount Rate in the Cost-of-capital Method for the Risk Margin“, *ASTIN Colloquium*, Hague, 2013.
- HDI, Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.talanx.com/media/Files/investor-relations/pdf/geschaeftsberichte/risikoberichte/2019-sfcr-hdi-gruppe-en.pdf>, pristupljeno 5. 2. 2021.
- Institute and Faculty of Actuaries, Solvency II Practical Review, 2019, <https://www.actuaries.org.uk/practice-areas/general-insurance/research-working-parties/solvency-ii-practical-review>, pristupljeno 12. 2. 2021.
- Insurance Europe, Insurance Europe comments on the review of the Solvency II risk margin, 2017, <https://www.verzekeraars.nl/media/3673/insurance-europe-positionpaper-on-solvency-ii.pdf>, pristupljeno 12. 1. 2021.
- International Actuarial Association, *Measurement of Liabilities for Insurance Contracts: Current Estimates and Risk Margins*, Ottawa, 2009.
- International Association of Insurance Supervisors, *Global Insurance Market Report 2019*, Basel, 2020.
- Jean-Christophe Graz, *The Power of Standards*, Cambridge University Press, 2019.
- Jelena Kočović, Dejan Trifunović, Marija Jovović, „Risk treatment in Solvency II and Basel III concepts“, *Risk management in the financial services sector* (editors Jelena Kočović, Biljana Jovanović Gavrilović, Dejan Trifunović), Belgrade, 2016, 3–20.
- Jelena Kočović, Marija Koprivica, Blagoje Paunović, „Initial effects of Solvency II implementation in the European Union“, *Ekonomika preduzeća*, br. 7–8, 2017, 436–451.
- Jelena Kočović, Marija Koprivica, Blagoje Paunović, „New challenges for insurance companies – Solvency II and IFRS 17“, *Insurance in the post-crisis era* (editors Jelena Kočović, Biljana Jovanović Gavrilović, Branislav Boričić, Mirjana Radović Marković), Belgrade, 2018, 3–27.
- KLP, Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.klp.no/en/english-pdf/KLP%20Gruppe%20SFCR%202019%20English.pdf>, pristupljeno 5. 2. 2021.
- Marija Jovović, *Merenje rizika pri utvrđivanju solventnosti neživotnih osiguravača*, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Beograd, 2015.
- Marija Koprivica, Martin Balleer, „Prospects of the insurance sector in a low interest rate environment“, *Insurance Market After COVID-19* (editors Jelena Kočović, Tatjana Rakonjac-Antić, Biljana Jovanović Gavrilović, Branislav Boričić), Belgrade, 2020, 137–157.

- Munich Re Group, Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.munichre.com/en/company/investors/reports-and-presentations/results-reports.html>, pristupljeno 5. 2. 2021.
- Nationale-Nederlanden Levensverzekering Maatschappij N. V., Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.nn-group.com/investors/financial-reports-1.htm>, pristupljeno 5. 2. 2021.
- Vienna Insurance Group, Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.vig.com/de/investor-relations/downloads/solvency.html>, pristupljeno 5. 2. 2021.
- Zurich Insurance Group, Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.zurich.com/en/investor-relations/results-and-reports/other-statutory-filings>, pristupljeno 5. 2. 2021.

UDK:887.1:657.47:368.025.61:338.5:371.15:368.811:368.023.1:368.30:368.025.4

Prof. Jelena Ž. Kočović, PhD¹, Marija R. Koprivica, PhD²

ISSUES OF RISK MARGIN COMPUTATION UNDER SOLVENCY II REGULATORY REGIME

SCIENTIFIC PAPER

Abstract

The paper deals with the issues of risk margin computation as an element of technical provisions of Insurers under the Solvency II regulatory regime. Due to a lack of regulatory method for the capital cost, in combination with the low interest rates, the risk margin is set too high and variable, which primarily affects life insurance companies. The paper includes particular proposals for overcoming or mitigating the problem of too high and rate-sensitive risk margin. The proposed solutions include both modifications to the existing capital cost method and abandonment and the replacement of this method by other risk margin computation methods.

Key words: *risk margin, Solvency II, capital cost rate, technical provisions*

I. Introduction

Establishment of a stable and single insurance market to protect the interests of insurance beneficiaries based on legislation governing the insurance industry represents an important task of the regulatory authorities in the member states of the European Union (EU). A single regulatory framework for determining solvency of insurance companies in the named countries was formally established in the 1970s. In order to allow for the inflationary effect, minor amendments to the previous regime were made in 2002, when the Solvency I regime came into effect. In the meantime, the new and stronger effects occurred of the existing risks jeopardizing

¹ University of Belgrade - Faculty of Economics, e-mail: jelena.kocovic@ekof.bg.ac.rs

² University of Belgrade - Faculty of Economics, e-mail: marija.koprivica@ekof.bg.ac.rs

Paper received on: 15 February 2021

Paper accepted on: 24 February 2021

the Insurers, but significant progress has been made in the area of knowledge and instruments required to measure and manage the risks. The modern business environment is characterized by more complex insurance services and Insurers investment strategies, intensive consolidation and expansion of business to new markets and activities, which represents a kind of challenge for supervisors. In the significantly changed business circumstances at the beginning of the 21st century, the structural shortcomings of the Solvency I concept came to light and the need was observed for a risk-based approach to Insurers' solvency valuation.³ After 15 years of development, starting from January 1, 2016, a new regulatory framework was established for Insurers and Reinsurers in the European Union - the Solvency II.

At the moment, Solvency II represents one of the most complex global insurance industry regulatory regimes. It is often referred to as the "golden standard" of insurance regulation, aimed at by other countries outside the EU.⁴ The key novelties introduced by this regulatory regime comprise the explicit consideration of a larger number of risks in the computation of capital requirements of insurance companies, high standards of capital adequacy and risk management, prudential regulation instead of quantitative investment constraints, possible implementation of the in-house models of the Insurers for calculation of capital requirements and a switch from the *rules-based* supervision to the *principles-based* supervision.⁵ Despite the obvious advantages, the new regulatory regime appeared to have some shortcomings as well, in the first years of implementation.

The subject-matter of the paper comprises the computation problems of risk-margin as an element of technical provisions of Insurers under the Solvency II regime. In addition to the fact that the computation of the risk margin using the capital cost method represents a kind of challenge for Insurers, it was noticed that, in the actual environment of low interest rates, the risk margin is too high and variable. The aim of this paper is to present particular proposals for resolving the problem of excessive risk margin sensitive to interest rates. The paper also includes a hypothetical example how to simplify the computation of the risk margin via the so-called proportional approach.

II. Risk Margin as an Element of Technical Provisions in Solvency II Concept

Unlike the Solvency I regime, based on the book values of balance sheet items and, as such, insensitive to risks, the new regulatory regime for Insurers in

³ Jelena Kočović, Dejan Trifunović, Marija Jovović, „Risk Treatment in Solvency II and Basel III Concepts“, *Risk management in the Financial Services Sector* (editors: Jelena Kočović, Biljana Jovanović Gavrilović, Dejan Trifunović), Belgrade, 2016, pp. 5.

⁴ Jean-Christophe Graz, *The Power of Standards*, Cambridge University Press, 2019, pp. 138.

⁵ Jelena Kočović, Marija Koprivica, Blagoje Paunović, „Initial Effects of Solvency II Implementation in the European Union“, *Ekonomika preduzeća* No. 7–8, 2017, pp. 450.

the EU, introduces prospective valuation of assets and liabilities following the market principles and applying the fair value technique. The fair value of the Insurer's liabilities represents the price that would have to be paid to a third party who is willing to commit to settle the given liabilities.⁶ However, the absence of a liquid secondary market of liabilities under insurance contracts complicates the problem of the economic valuation.⁷

Article 77 of the Solvency II Directive provides for two ways of valuation of the insurance liabilities. Provisions for liabilities where the cash outflows can be precisely replicated (hedged) by cash inflows from adequate financial instruments (as in the case of unit-linked products) are estimated based on the market value of the instruments. The fair value of liabilities that cannot be replicated by the investment portfolio equals the sum of the best valuation and the risk margin. This approach is based on the idea that insurance liabilities, with their value, should reflect both the expected value of future payments to the insured and the uncertainty associated therewith. The two key elements of technical reserves in the Solvency II regime stem therefrom.⁸

The best valuation corresponds to a weighted average present value of future cash flows required to settle insurance liabilities, where the probabilities of realization of the cash flows are used as weighting factors. In discounting, we use the adequate risk-free interest rate curve, as per maturity of each projected annual net cash flow. The best estimate is declared on a gross basis, and the corresponding reinsurance receivables should be declared separately, on the assets side of the Insurer's balance sheet and adjusted for expected losses by way of risk of uncollectibility.

Complying with the concept of the time value of money, we eliminate the implicit solvency margin that was contained in the technical provisions expressed by nominal value. At the same time, fair valuation increases the volatility of technical reserves. Thus, through the level of the best estimate, a risk margin is formed as an additional measure to secure the fulfilment of Insurers' obligations.

The risk margin corresponds to the amount for which we should increase the technical provisions up to such theoretical level (i.e. the fair value) that another, hypothetical ("reference") Insurer would require as compensation for the immediate assumption of liabilities under the given Insurer's portfolio.⁹ For the reference insurer,

⁶ International Actuarial Association, *Measurement of Liabilities for Insurance Contracts: Current Estimates and Risk Margins*, Ottawa, 2009, pp. 8.

⁷ Jelena Kočović, Marija Koprivica, Blagoje Paunović, „New Challenges for Insurance Companies – Solvency II and IFRS 17”, *Insurance in the Post-Crisis Era* (editors Jelena Kočović, Biljana Jovanović Gavrilović, Branislav Boričić, Mirjana Radović Marković), Belgrade, 2018, pp. 7.

⁸ Danica Jović, Jelena Kočović, Marija Koprivica, „Valuation of Insurance Liabilities under Solvency II and IFRS 17”, *Quantitative Models in Economics* (editors Jelena Kočović, Jasmina Selimović, Branislav Boričić, Vladimir Kaščelan, Vesna Rajić), Belgrade, 2018, pp. 225.

⁹ Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the Taking-up and Pursuit of the Business of Insurance and Reinsurance (Solvency II), *Official Journal of the European Communities*, 2009/138/EC, Art. 77.

the risk margin represents the “reward” for exposure to the risk of less favourable actual cash flows compared to the expected cash flows according to which one has defined the best valuation of technical provisions.¹⁰

In Solvency II regime, the risk margin is calculated using the capital cost method. According to this method, the risk margin is observed as the present value of the costs of holding capital to the amount equal to the Solvency Capital Requirement (SCR) for the reference Insurer during the entire period until the relevant insurance liabilities are settled. In this aspect, the capital requirements are defined in relation to the risks insured (among which the longevity risk dominates the life insurance), market risks that are not subject to hedging, credit risks and operational risk. Therefore, market risks with hedgable effects are excluded from the computation.

When calculating the risk margin, it is first required to project the amounts of the solvency capital requirement for all future years of the portfolio period. A uniform annual capital cost rate of 6% applies to any one of them. The costs of holding capital calculated in this way are discounted at the relevant risk-free interest rate, with regard to their maturity. The sum of discounted values for all covered years represents the risk margin of the insurance company:¹¹

$$RM = \sum_{t \geq 0} CoC \cdot \frac{SCR_t}{(1 + p_{t+1})^{t+1}} \quad (1)$$

where CoC represents the rate of capital costs, SCR_t is the projected solvency capital requirement at the year end t and p_{t+1} is the risk-free interest rate for maturity $t+1$ years. The obtained amount of risk margin should be allocated by individual lines of business, according to their relative contribution to the total solvency capital requirement of the Insurer.

The computation of the risk margin relies on the assumption that the reference insurer has had neither proprietary funds nor previous insurance liabilities.¹² At the portfolio assignment moment $t=0$, he provides for the eligible own funds to the amount of solvency capital requirement SCR_0 that will suffice to support the settlement of assumed liabilities. Available funds are invested at risk-free interest

¹⁰ Marija Jovović, *Merenje rizika pri utvrđivanju solventnosti neživotnih osiguravača*, Doctoral Dissertation, Faculty of Economics, Belgrade, 2015, pp. 244.

¹¹ Commission Delegated Regulation (EU) 2015/35 Supplementing Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council on the Taking-up and Pursuit of the Business of Insurance and Reinsurance (Solvency II), *Official Journal of the European Union*, 2015/35, Art. 37.

¹² Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors (CEIOPS), *Final CEIOPS' Advice for Level 2 Implementing Measures on Solvency II: Technical Provisions – Article 86(d) – Calculation of the Risk Margin*, 2009, <https://register.eiopa.europa.eu/CEIOPS-Archive/Documents/Advices/CEIOPS-L2-Final-Advice-on-TP-Risk-Margin.pdf>, accessed on 5. 2. 2021, pp. 14.

rate, whereat the reference insurer requires an additional return on their investment to the amount of the annual rate of cost of capital CoC . In this way, at the end of the first year, $t=1$, his funds will increase to the level of $SCR_0(1+p_1+CoC)$. Then, the available capital must equal the capital requirement SCR_1 , so that it would, in the next year i.e. in the moment $t=2$, grow to the amount of $SCR_1(1+p_2+CoC)$. The named procedure repeats during all the years until the expiration of liabilities under the acquired insurance portfolio. The cost of capital CoC rate serves as compensation to the reference insurer for the risk that they will not return the invested capital together with the interest defined at the risk-free interest rate.¹³

The most significant challenge in terms of the risk-margin computation itself is the forecast of the SCR amount for any one future year, $t=1,2,\dots$ from the aspect of the moment $t=0$. Accurate computation would involve stochastic simulation of the portfolio until the expiry of its period, followed up by computation and discounting of the capital requirement for each simulation and at any moment t . In order to facilitate the definition of risk margin, simplifications are allowed when projecting future SCR amounts.¹⁴ The proportional approach is most commonly applied in practice, and such approach approximates a solvency capital requirement at the end of the year $t=1,2,\dots$ based on the best valuation of liabilities at the end of the very same year (BE_t), pro rata the relation between two values at the moment $t=0$:

$$SCR_t = BE_t \cdot \frac{SCR_0}{BE_0}, t = 1, 2, \dots \quad (2)$$

In this way, it is ensured that the projected amount of SCR shall decrease over time in accordance with the expected run-off dynamics of liabilities under a given portfolio. The application of the proportional approach to the projection of future capital requirements in the computation of the risk margin can be illustrated by a hypothetical example of a portfolio with assumed period of four years. Let us take that the $SCR_0=80$ of monetary units, and the best estimate of liabilities $BE_0=500$ monetary units. We know the cumulative percentages of claims settled by individual years of the portfolio as well as the risk-free interest rates for given maturities (Table 1). We determine the value of SCR_t for $t=1,\dots,4$ based on formula (2) and discount it to the time of computation of the risk margin $t=0$.

¹³ Hans Waszink, "Considerations on the Discount Rate in the Cost-of-Capital Method for the Risk Margin", *ASTIN Colloquium*, Hague, 2013, pp. 3.

¹⁴ European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Guidelines on the Valuation of Technical Provisions, 2014, https://www.eiopa.europa.eu/content/guidelines-valuation-technical-provisions_en, accessed on 15. 1. 2021, pp. 21.

Table 1. Proportional approach to projecting future SCR amounts

Year t	Cumulative percentage of claims settled	Best valuation BE_t	Solvency capital requirement SCR_t	Risk-free interest rate P_t	Discounted solvency capital requirement $\frac{SCR_t}{(1 + P_{t+1})^{t+1}}$
0	0%	500	80	0.75%	79.21
1	40%	300	48	1.00%	47.05
2	60%	200	32	1.00%	30.83
3	80%	100	16	1.25%	15.07
4	100%	0	0	1.50%	0
				Total	172.16

Source: Adapted from Arthur J. Zaremba, How to Estimate Risk Margins under Solvency II, 2012, https://www.casact.org/education/spring/2012/handouts%5CSession_4857_handout_407_0.pdf, accessed on 20. 1. 2021.

By applying formula (1) with the prescribed rate of costs of capital $CoC=6\%$, we arrive at the amount of risk margin in the below presented example:

$$RM=0,06 \cdot 172,16=10,33$$

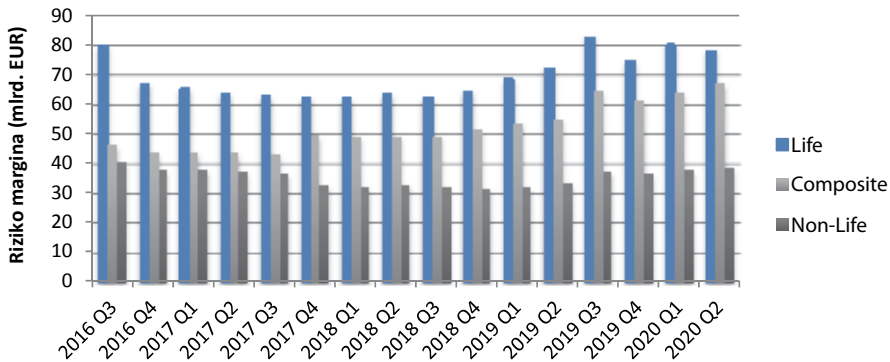
However, it is important to note that the existence of a multitude of simplified approaches to determining the risk margin opens up space for subjective reasoning. Thus, the problem of inconsistency in the valuation of technical reserves amongst insurers, which was already present in the Solvency I regime, has been maintained in the current regulatory regime of Solvency II.

III. Problem of Too High Risk Margin

Risk margin is a theoretical concept that should enable an insolvent Insurer to assign their portfolio to another Insurer. Thus, it is not intended to cover expected claims (which are covered by the best estimate), nor the surplus of actual as opposed to the expected claims (which should cover the solvency capital requirement). Therefore, the intention of the developers of the Solvency II regime was not to make the risk margin significantly affect the balance sheet of insurers. However, it turned out that the risk margin was significantly higher than expected. According to the data from the second quarter of 2020, the total risk-margin of insurers operating in the European Economic Area (EEA) exceeds 200 billion euros.¹⁵ About 79% of this amount relates to life and composite insurers, whereby the share increases over time (Figure 1).

¹⁵ European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Insurance Statistics, https://www.eiopa.europa.eu/tools-and-data/insurance-statistics_en#Balancesheet, accessed on 20. 1. 2021.

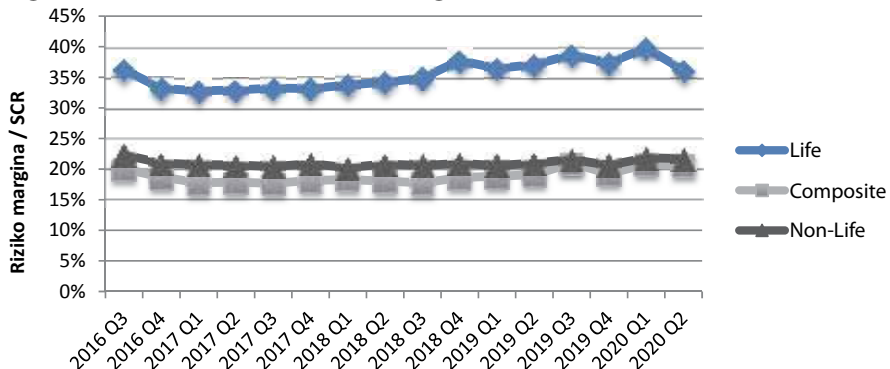
Figure 1 Risk margin of Insurers at EEA level

Source: Prepared on the basis of European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Insurance Statistics, https://www.eiopa.europa.eu/tools-and-data/insurance-statistics_en#Balancesheet

The risk margin of European life insurers on average reaches 40% of their solvency capital requirement (Figure 2). In four countries (Germany, the Czech Republic, the Netherlands and Norway), the risk margin of life insurers exceeds the 50% of SCR and in ten countries (Estonia, Greece, Ireland, Liechtenstein, Lithuania, Poland, Slovakia, Spain and the Great Britain) it ranges between 40% and 50% of the SCR.¹⁶

Figure 2: Ratio between the risk margin and SCR of insurers at the EEA level

Source: Prepared on the basis of the European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Insurance Statistics, https://www.eiopa.europa.eu/tools-and-data/insurance-statistics_en#Balancesheet

¹⁶ Insurance Europe, Insurance Europe comments on the review of the Solvency II risk margin, 2017, <https://www.verzekeraars.nl/media/3673/insurance-europe-positionpaper-on-solvency-ii.pdf>, accessed on 12. 1. 2021, pp. 1.

The average share of the risk margin in the SCR for insurance groups at the EEA level amounts to 35%. In the case of particular insurance groups, the risk margin reaches or even exceeds the amount of the solvency capital requirement (Table 2).

Table 2: Risk margin of selected European insurance groups in 2019

	Risk margin (in bld.Eur)	Percentage share of risk margins in SCR
AXA	13.6	45.4%
BNP Paribas Cardif	41.3	70.9%
HDI	5.7	61.8%
KLP Group	12.9	91.1%
Munich Re Group	20.1	115.1%
NN Leaven	6.6	112.8%
Vienna Insurance Group	1.6	44.4%
Zurich	6.0	38.3%

Source: Prepared on the basis of the 2019 Report on Solvency and Financial Position for the mentioned insurance groups.

There are three possible reasons for high risk margin. First, the 6% rate of the costs of capital is relatively high. The Insurer with eligible own funds equalling the SCR and /or with a solvency ratio of 100%, as in the case of the reference insurer, has a corresponding credit rating of BBB.¹⁷ Historically speaking, the credit spread of bonds with such rating ranged from 2 to 3%, which is significantly below 6%.¹⁸ Of course, the assumption that one rate of costs of capital applies to the entire European insurance market is debatable, since this rate fluctuates between particular countries, lines of insurance¹⁹ and the insurers themselves. Floreani (2011) marks that the very idea of the cost of capital of an insurer not being dependent upon their financial structure represents an interpretation of Modigliani and Miller's hypothesis on the irrelevance of the structure of capital that is based on unrealistic assumptions. Moreover, it is not logical for the rate of the costs of capital be fixed and not subject to revision under the fluctuating market conditions.

Second, at the time of defining the methodology for calculating the risk margin, valid macroeconomic conditions different from the present ones. After the

¹⁷ Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors (CEIOPS), Final CEIOPS' Advice for Level 2 Implementing Measures on Solvency II: Technical Provisions – Article 86(d) – Calculation of the Risk Margin, 2009, pp. 25.

¹⁸ Insurance Europe, Insurance Europe Comments on the Review of the Solvency II Risk Margin, 2017, pp. 6.

¹⁹ David J. Cummins, Richard D. Phillips, „Estimating the Cost of Equity Capital for Property-Liability Insurers“, *Journal of Risk and Insurance*, 72(3), 2005, pp. 441–478.

2008 global economic crisis, there is a globally expressed phenomenon of dropping interest rates under the impact of monetary policy measures taken by leading central banks. Today, the interest rates are at a historically low level - close to zero, or even negative, depending on maturity and the country. When the interest rates are dropping, the present value of expected future cash flows from insurance liabilities increases. In other words, with a growing best valuation of liabilities, the solvency capital requirement based thereon and forming part of the computation of the risk margin, also grow. At the same time, the present value of projected capital costs is growing, since they are discounted at lower interest rates. Thus, record low interest rates affect the increasing risk margin on two grounds.

Third, the projected SCR is dominated by the capital requirement to cover the risk of longevity (because market risks are mostly not included in the computation), and this risk is projected for a huge number of years in the future, to which the risk extends. Therefore, high risk margin primarily affects insurers that offer multiannual services covered by guarantees.

The higher the amount of technical provisions, the greater the degree of certainty that insurance liabilities will be settled in full and within maturity dates. However, when the risk margin is too high, the insurers are forced to maintain financial assets that significantly exceed the expected costs of settling liabilities to the insured. This reduces the return for shareholders and increases the costs of capital for insurers, the burden of which is ultimately borne by the insured via higher insurance premiums.

IV. Problem of Risk Margin Sensitive to Interest Rate

Another problem related to the risk margin is that its level is sensitive to interest rate fluctuations to a much greater extent than is the best estimate of liabilities of the same portfolio. By introducing volatility to the balance sheet, the risk margin becomes a source of risk for insurers. Due to the method of its computation, the movement of the risk margin is inversely proportional to the movement of interest rates. In periods when interest rates are decreasing, the risk margin increases, and vice versa, in periods when the rates are increasing, the risk margin decreases.

However, it was noticed that the risk margin is more sensitive to the decline than to the growth of the interest rates. According to estimates of the Bank of England, a downfall in interest rates by 100 basis points increases the risk margin by 27%. If the interest rates were to rise to the same extent, the risk margin would be reduced by 20%.²⁰ A study conducted by the Association of British Insurers shows that, at the present 6% rate of cost of capital, a downfall in the interest rates by 200 basic points would lead to

²⁰ David Rule, Solvency II one year in, 2017, <https://www.bankofengland.co.uk/speech/2017/solvency-2-one-year-in>, accessed on 5. 2. 2021.

doubling of the risk margin. At the same time, the higher the level of the rate of costs of capital, the higher the sensitivity of the risk margin to changes in interest rates.²¹

Combined with low interest rates, the high and variable risk-margin primarily affects life insurers. Consequentially, changes appear in the scope and structure of the insurance proposals. Simultaneously with the reduced scope of guarantees in traditionally provided services, life insurers are gradually turning to services that are less sensitive to interest rates. First, they are increasingly promoting risk insurance over insurance with a savings component. Second, there is a growing importance of unit-linked products that allow insurers to assign the interest rate risk to the insured. In the past decade, the share of unit-linked services in total life insurance premium in the EEA increased by 5 percentage points.²² This tendency is especially prominent in certain countries. In the UK, for example, the share of unit-linked services in life insurance premiums increased from 37% in 1985 to 82% in 2018. In the same period, unit-linked insurance premiums in Germany grew by as much as 300%.²³ However, the issue has arisen of protecting the interest of the insured, because it is not logical to expect the insured to be able to assume the investment risks and adequately manage them in the long run, as do the professional insurers.²⁴ It has also been observed that the European insurers, trying to reduce the risk margin, assign an increasing part of the portfolio through reinsurance into those jurisdictions where the Solvency II rules do not apply (which especially refers to the risk of longevity).²⁵

As a final result, market competition decreases, the price of insurance grows, consumer choice options for the insured narrow down, the insurers are encouraged to regulatory arbitrage and the risk of longevity is largely transferred to the government.

V. Possible Solutions to the Problem of Too High Risk Margins Sensitive to Interest Rates

The conducted analysis shows that the problem of too high and interest-rate sensitive risk margin arises both from the method of its computation and from the

²¹ Association of British Insurers, Comments Template on Consultation Paper on EIOPA's second set of advice to the European Commission on specific items in the Solvency II Delegated Regulation, 2018, https://register.eiopa.europa.eu/Publications/Comments/Association%20of%20British%20Insurers_01_03_18.pdf, accessed on 8. 2. 2021, pp. 54.

²² European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Financial Stability Report, 2013–2020, https://www.eiopa.europa.eu/type-content-document/financial-stability-report_en, accessed on 12. 2. 2021.

²³ International Association of Insurance Supervisors, *Global Insurance Market Report 2019*, Basel, 2020, pp. 34.

²⁴ Marija Koprivica, Martin Balleer, „Prospects of the Insurance Sector in a Low Interest Rate Environment“, *Insurance Market After COVID-19* (editors Jelena Kočović, Tatjana Rakonjac-Antić, Biljana Jovanović Gavrilović, Branislav Boričić), Belgrade, 2020, pp. 156.

²⁵ Andrew Bulley, The new Solvency II landscape, 2016, <https://www.bankofengland.co.uk/speech/2016/the-new-solvency-ii-landscape>, accessed on 8. 2. 2021.

conditions in which the method has been applied. Therefore, possible solutions to solve or mitigate this problem include both the replacement of the existing method of computation with alternative methods, and its adaptation to current circumstances.

Having in mind that the prescribed rate of cost of capital is relatively high, it is only logical to propose to lower the rate to a level that is realistic for the insurance sector. The key argument in favour of such a solution is the fact that interest rates today are at a much lower level than at the time when the parameters of the risk-margin computation methodology had been defined. The 6% rate of capital cost was defined on the basis of the CAPM - Capital Asset Pricing Model, as a product of beta coefficient (a measure of systematic risk of the insurance sector) and market premium for the risk. Thereat, the assumed value of the beta coefficient is 1.20 and the market premium for the risk is 5%, with zero debt shares in the financial structure of the reference insurer.²⁶ However, recent empirical research shows that the beta coefficient without financial leverage (unlevered beta) of 0.5. is suitable for the insurance sector.²⁷ Consequently, an adequate rate of the cost of capital when calculating the risk margin would be $0,5 \cdot 5 = 2,5\%$. With a somewhat more conservative valuation, it would be reasonable to assume that this rate should amount to 3%. Similarly, the capital expenditure rate proposals formulated so far range from 2%²⁸ to 4.5%.²⁹ Lowering the rate of cost of capital may contribute to resolving the problem of too high risk margin, but not its relative sensitivity to fluctuations in interest rates.

Another possibility is to replace fixed rate of costs of capital with a variable one. Thus, for example, the rate of the costs of capital may vary according to the fluctuations of risk free interest rates used for discounting the projected costs of capital. This would reduce the problem of risk margin volatility in multiannual lines of insurance business, because the changes in the rate of costs of capital would compensate for fluctuations in the discount factors. However, it should be borne in mind that such a solution may lead to an increase in the volatility of the risk margin in short-term lines of business, where it is significantly more sensitive to the rate of capital costs than to discount factors.³⁰ Therefore, the rate of the costs of capital

²⁶ Actuarial Association of Europe, A review of the design of the Solvency II risk margin, 2019, <https://www.actuary.eu/wp-content/uploads/2019/12/Solvency-II-Risk-Margin-FINAL-1.pdf>, accessed on 9. 2. 2021, pp. 30.

²⁷ Aswath Damodaran, Betas by Sector, 2021, http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/New_Home_Page/datafile/Betas.html, accessed on 9. 2. 2021.

²⁸ CRO Forum & CFO Forum, Comments Template on Consultation Paper on EIOPA's second set of advice to the European Commission on specific items in the Solvency II Delegated Regulation, 2018, https://register.eiopa.europa.eu/Publications/Comments/CRO%20Forum%20and%20CFO%20Forum_01_03_18.pdf, accessed on 12. 2. 2021, pp. 53.

²⁹ Institute and Faculty of Actuaries, Solvency II Practical Review, 2019, <https://www.actuaries.org.uk/practice-areas/general-insurance/research-working-parties/solvency-ii-practical-review>, accessed on 12. 2. 2021, pp. 11.

³⁰ Andy Pelkiewicz, Waqar Ahmed, Paul Fulcher, Katie Johnson, Stuart Reynolds, Richard Schneider, Andy Scott, *A review of the risk margin – Solvency II and beyond*, Institute and Faculty of Actuaries, London, 2019, pp. 14.

may vary depending on the line of business, as well. Alternatively, the rate of costs of capital may decrease with increasing maturity of the cash flow to which it relates.

The subject-matter of modification within the existing method of costs of capital may also comprise the risk-free interest rates at which costs of capital are discounted. Their increase through adjustment mechanisms that are already applied for the purposes of calculating the best estimate would contribute to lowering the risk margin and its sensitivity to interest rates. The adjustments to the risk-free interest rate curve are an integral part of the package of measures for services with long-term guarantees, introduced by the 2014 Omnibus II Directive. Due to reaching compliance between the long-term liabilities with long-term investments, short-term fluctuations in asset prices do not reflect real changes in the financial position and risk exposure of insurers. Therefore, such measures should mitigate the “artificial” volatility in the balance sheet of insurers, so that when evaluating the liabilities, only partial market trends shall be taken into account. Adjustment of risk-free interest rates is realized in the form of a fixed addition to the liquid part of the yield curve, which is then extrapolated (*Volatility Adjustment*) or in the form of a parallel shift of the entire yield curves upwards (*Matching Adjustment*).³¹ Under the valid regulations, these measures are applied only when calculating the best estimate for services with long-term guarantees. A rational solution would be to expand their application to the computation of the risk margin, in order to affect the reduction of the overall technical reserves and their volatility in the same group of services. As an alternative solution, Waszink (2013) suggests that risk-free interest rates be replaced by higher rates, which would be equal to the capital cost rate.

More radical solutions imply the introduction of the upper limit of risk-margin (e.g. as a defined percentage of the solvency capital requirement)³² and/or that, instead of the capital costs method, another method of calculating the risk-margin be applied. According to the classification of the International Association of Actuaries, all defined methods of calculating the risk margin are classified into one of four categories: quantile methods, capital cost methods, methods based on conservative assumptions or on discounting future cash flows.³³

Under quantile methods, the risk margin is determined as the balance between the corresponding percentile of the probability allocation of insurance

³¹ Directive 2014/51/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directives 2003/71/EC and 2009/138/EC and Regulations (EC) No 1060/2009, (EU) No 1094/2010 and (EU) No 1095/2010 in respect of the powers of the European Supervisory Authority (European Insurance and Occupational Pensions Authority) and the European Supervisory Authority (European Securities and Markets Authority), *Official Journal of the European Communities*, 2014/51/EU, Art. 77b, 77d.

³² Dick Rae, Aisling Barrett, Dylan Brooks, Meshali Chotai, Andy Pelkiewicz, Chen Wang, „A review of Solvency II: Has it met its objectives?“, *British Actuarial Journal*, 23(4), 2017, pp. 17.

³³ International Actuarial Association, *Measurement of Liabilities for Insurance Contracts: Current Estimates and Risk Margins*, Ottawa, 2009, pp. 71.

liabilities and the best estimate, as the expected values of such allocation. For this purpose, the 75th percentile of the allocation of insurance liabilities is usually taken.³⁴ In this way, we achieve that the total technical reserves equal the value at risk (*VaR*) of the given allocation at the selected level of confidence (e.g. 75%). Such an approach is justified if the probability allocation of insurance liabilities is relatively symmetrical. Otherwise, with very asymmetric allocations, it can lead to underestimation of technical provisions. In such situations, it is more appropriate to apply Conditional Value at Risk (*CVaR*), which reflects the average of all values of liabilities that exceed *VaR*.

Moreover, there are such methods by which the risk margin is reached implicitly, based on conservative assumptions that should ensure that the amount of technical provisions exceed the best estimate of insurance liabilities. Such is the case, for example, with the choice of maximum development factors when applying the *chain ladder* provisioning method. A similar effect is achieved by lowering interest rates at which the expected future cash flows are discounted by way of insurance liabilities. In this case, the methods base on discounting future cash flows, as a special case of methods based on conservative assumptions. With such a way of valuation of insurance liabilities, there would be no need for explicit computation of the risk margin because it would already be included in the total value of technical reserves of the insurers.

VI. Conclusion

In the past implementation of Solvency II, several areas have been singled out that call for the improvement in order to make the new regulatory regime for European (re)insurers effective and justify high investments in its long-term development. One of the most controversial segments of the regime is the risk margin as an element of the technical provisions of insurers. As a consequence of inadequate prescribed values of the parameters of the capital cost method, but also of the actual low interest rates environment, the risk margin is set too high and is variable. This generates high costs for insurers, increases the volatility of their balance sheet and triggers the regulatory arbitrage. The final effect is a reduction in market competition, an increase in insurance prices and narrowing down of consumer choice for the insured.

The paper presents particular proposals for overcoming or mitigating the problem of risk margins which are set too high and are sensitive to interest rates. The proposed solutions include modifications to the current capital cost method (lowering and varying the capital cost rate, that is, increasing the risk-free interest

³⁴ Anthony Brown, *Demystifying the Risk Margin: Theory, Practice and Regulation*, 2012, <https://sias.org.uk/media/1191/demystifying-the-risk-margin-theory-practice-and-regulation.pdf>, accessed on 29. 1. 2021, pp. 7.

rates at which capital costs are discounted), as well as abandoning this method and replacing it with other risk margin computation methods (quantile methods, methods based on conservative assumptions or on discounting future cash flows).

Literature

- Actuarial Association of Europe, A Review of the Design of the Solvency II Risk Margin, 2019, <https://www.actuary.eu/wp-content/uploads/2019/12/Solvency-II-Risk-Margin-FINAL-1.pdf>, accessed on 9. 2. 2021.
- Alberto Floreani, "Risk Margin Estimation through the Cost of Capital Approach: Some Conceptual Issues", *Geneva Papers on Risk and Insurance*, 36, 2011, 226–253.
- Andrew Bulley, The New Solvency II Landscape, 2016, <https://www.bankofengland.co.uk/speech/2016/the-new-solvency-ii-landscape>, accessed on 8. 2. 2021.
- Andy Pelkiewicz, Waqar Ahmed, Paul Fulcher, Katie Johnson, Stuart Reynolds, Richard Schneider, Andy Scott, "A Review of the Risk Margin – Solvency II and beyond", *British Actuarial Journal*, Vol. 25, 2020, pp. 1–72.
- Anthony Brown, Demystifying the Risk Margin: Theory, Practice and Regulation, 2012, <https://sias.org.uk/media/1191/demystifying-the-risk-margin-theory-practice-and-regulation.pdf>, accessed on 29. 1. 2021.
- Arthur J. Zaremba, How to Estimate Risk Margins under Solvency II, 2012, https://www.casact.org/education/spring/2012/handouts%5CSession_4857_handout_407_0.pdf, accessed on 20. 1. 2021.
- Association of British Insurers, Comments Template on Consultation Paper on EIOPA's second set of advice to the European Commission on specific items in the Solvency II Delegated Regulation, 2018, https://register.eio-pa.europa.eu/Publications/Comments/Association%20of%20British%20Insurers_01_03_18.pdf, accessed on 8. 2. 2021.
- Aswath Damodaran, Betas by Sector, 2021, http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/New_Home_Page/datafile/Betas.html, accessed on 9. 2. 2021.
- AXA Group, Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.axa.com/en/investor/earnings-presentation>, accessed on 5. 2. 2021.
- BNP Paribas Cardif, Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.bnpparibascardif.nl/sites/default/files/SFCR%202019%20Cardif%20Schade%20and%20Leven%20def.pdf>, accessed on 5. 2. 2021.
- Commission Delegated Regulation (EU) 2015/35 supplementing Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council on the Taking-up and Pursuit of the Business of Insurance and Reinsurance (Solvency II), *Official Journal of the European Union*, 2015/35

- Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors (CEIOPS), Final CEIOPS' Advice for Level 2 Implementing Measures on Solvency II: Technical Provisions – Article 86(d) – Calculation of the Risk Margin, 2009, <https://register.eiopa.europa.eu/CEIOPS-Archive/Documents/Advices/CEIOPS-L2-Final-Advice-on-TP-Risk-Margin.pdf>, accessed on 5. 2. 2021.
- CRO Forum & CFO Forum, Comments Template on Consultation Paper on EIOPA's second set of advice to the European Commission on specific items in the Solvency II Delegated Regulation, 2018, https://register.eiopa.europa.eu/Publications/Comments/CRO%20Forum%20and%20CFO%20Forum_01_03_18.pdf, accessed on 12. 2. 2021.
- Danica Jović, Jelena Kočović, Marija Koprivica, "Valuation of Insurance Liabilities under Solvency II and IFRS 17", *Quantitative Models in Economics* (editors Jelena Kočović, Jasmina Selimović, Branislav Boričić, Vladimir Kaščelan, Vesna Rajić), Belgrade, 2018, 241–264.
- David J. Cummins, Richard D. Phillips, "Estimating the Cost of Equity Capital for Property-Liability Insurers", *Journal of Risk and Insurance*, 72(3), 2005, 441–478.
- David Rule, Solvency II one Year in 2017, <https://www.bankofengland.co.uk/speech/2017/solvency-2-one-year-in>, accessed on 5. 2. 2021.
- Dick Rae, Aisling Barrett, Dylan Brooks, Meshali Chotai, Andy Pelkiewicz, Chen Wang, "A review of Solvency II: Has it met its objectives?", *British Actuarial Journal*, 23(4), 2017, 1–72.
- Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the Taking-up and Pursuit of the Business of Insurance and Reinsurance (Solvency II), *Official Journal of the European Communities*, 2009/138/EC
- Directive 2014/51/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directives 2003/71/EC and 2009/138/EC and Regulations (EC) No 1060/2009, (EU) No 1094/2010 and (EU) No 1095/2010 in respect of the powers of the European Supervisory Authority (European Insurance and Occupational Pensions Authority) and the European Supervisory Authority (European Securities and Markets Authority), *Official Journal of the European Communities*, 2014/51/EU
- European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Financial Stability Report, 2013–2020, https://www.eiopa.europa.eu/type-content-document/financial-stability-report_en, accessed on 12. 2. 2021.
- European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Guidelines on the Valuation of Technical Provisions, 2014, https://www.eiopa.europa.eu/content/guidelines-valuation-technical-provisions_en, accessed on 15. 1. 2021.

- European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA), Insurance Statistics, https://www.eiopa.europa.eu/tools-and-data/insurance-statistics_en#Balancesheet, accessed on 20. 1. 2021.
- Hans Waszink, "Considerations on the Discount Rate in the Cost-of-capital Method for the Risk Margin", *ASTIN Colloquium*, Hague, 2013.
- HDI, Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.talanx.com/media/Files/investor-relations/pdf/geschaeftsberichte/risikoberichte/2019-sfcr-hdi-gruppe-en.pdf>, accessed on 5. 2. 2021.
- Institute and Faculty of Actuaries, Solvency II Practical Review, 2019, <https://www.actuaries.org.uk/practice-areas/general-insurance/research-working-parties/solvency-ii-practical-review>, accessed on 12. 2. 2021.
- Insurance Europe, Insurance Europe comments on the Review of the Solvency II Risk Margin, 2017, <https://www.verzekeraars.nl/media/3673/insurance-europe-positionpaper-on-solvency-ii.pdf>, accessed on 12. 1. 2021.
- International Actuarial Association, *Measurement of Liabilities for Insurance Contracts: Current Estimates and Risk Margins*, Ottawa, 2009.
- International Association of Insurance Supervisors, *Global Insurance Market Report 2019*, Basel, 2020.
- Jean-Christophe Graz, *The Power of Standards*, Cambridge University Press, 2019.
- Jelena Kočović, Dejan Trifunović, Marija Jovović, "Risk Treatment in Solvency II and Basel III Concepts", *Risk Management in the Financial Services Sector* (editors Jelena Kočović, Biljana Jovanović Gavrilović, Dejan Trifunović), Belgrade, 2016, 3–20.
- Jelena Kočović, Marija Koprivica, Blagoje Paunović, "Initial Effects of Solvency II Implementation in the European Union", *Ekonomika preduzeća*, Nos. 7–8, 2017, 436–451.
- Jelena Kočović, Marija Koprivica, Blagoje Paunović, "New Challenges for Insurance Companies – Solvency II and IFRS 17", *Insurance in the Post-Crisis Era* (editors Jelena Kočović, Biljana Jovanović Gavrilović, Branislav Boričić, Mirjana Radović Marković), Belgrade, 2018, 3–27.
- KLP, Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.klp.no/en/english-pdf/KLP%20Gruppe%20SFCR%202019%20English.pdf>, accessed on 5. 2. 2021.
- Marija Jovović, *Merenje rizika pri utvrđivanju solventnosti neživotnih osiguravača (Risk Measurement when Assessing Solvency of Non-Life Insurers)*, Doctoral Dissertation, Faculty of Economics, Belgrade, 2015.
- Marija Koprivica, Martin Balleer, "Prospects of the Insurance Sector in a Low Interest Rate Environment", *Insurance Market After COVID-19* (editors Jelena

Kočović, Tatjana Rakonjac-Antić, Biljana Jovanović Gavrilović, Branislav Boričić), Belgrade, 2020, 137–157.

- Munich Re Group, Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.munichre.com/en/company/investors/reports-and-presentations/results-reports.html>, accessed on 5. 2. 2021.
- Nationale-Nederlanden Levensverzekering Maatschappij N. V., Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.nn-group.com/investors/financial-reports-1.htm>, accessed on 5. 2. 2021.
- Vienna Insurance Group, Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.vig.com/de/investor-relations/downloads/solvency.html>, accessed on 5. 2. 2021.
- Zurich Insurance Group, Solvency and Financial Condition Report 2019, <https://www.zurich.com/en/investor-relations/results-and-reports/other-statutory-filings>, accessed on 5. 2. 2021.

*Translated by: **Bojana Papović***

UDK: 332.025:613.64: 616.9:616-036.21: Covid-19:06.01:368

Prof. dr Slobodan O. Jovanović¹

UTICAJ PANDEMIJE KOVIDA 19 NA OSIGURANJE

PREGLEDNI RAD

Apstrakt

U ovom radu autor analizira uticaj pandemije kovida 19 na unutrašnje i spoljne aspekte organizacije osiguravača, a pogotovo na uslove osiguranja. U uvodom delu daju se opšte napomene o uticaju pandemija na društvo i privredu i opredeljuje se predmet rada. U drugom delu autor istražuje način na koji su osiguravači reagovali na nove uslove rada i ponašanje u odnosu na sopstvenu organizaciju i u odnosu na javnost i osiguranike, kao i određeni razvoj na makroekonomskom i političkom nivou u vezi s pokrivanjem gubitaka zbog kovida 19. Autor zaključuje da je bilo opravdano određeno kašnjenje u donošenju izmena i dopuna liste zaraznih bolesti, da osnovna karakteristika proširenja pokrića za kovid 19 domaćih osiguravača nije nadoknada troškova lečenja, već isplata dnevne nadoknade i pružanje informacija i određenih usluga. Takođe, autor zaključuje da upotrebljene formulacije radi isključenja rizika od zaraznih bolesti mogu stvoriti određene nedoumice u pogledu toga da li se neki štetni događaj može smatrati i osiguranim u zavisnosti od okolnosti i trenutka njegovog nastanka i odredaba pozitivnih propisa.

Ključne reči: *pandemija, kovid 19, zarazna bolest, osiguravajuće pokriće, uslovi osiguranja*

I. Uvod

Ljudska civilizacija se tokom svoje istorije susretala s mnogim prirodnim opasnostima čija je realizacija nanosila materijalnu štetu i bila uzrok povreda i smrti većeg broja stanovništva. Slično tome, ostvarenje zdravstvenih rizika pandemijskog

¹ Visoka škola za poslovnu ekonomiju, Beograd; predsednik Udruženja za pravo osiguranja Srbije, Beograd.
i-mejl: nsjovanovic@sbb.rs.
Rad je primljen: 19.01.2021.
Rad je prihvaćen: 22.02.2021.

karaktera dovodi do obolevanja velikog broja ljudi od nepoznate bolesti koja se širi u celom svetu sa čoveka na čoveka i izaziva teške posledice.² Pandemija predstavlja izbijanje infektivne bolesti koja zahvata velike geografske oblasti u celom svetu i visoke je rasprostranjenosti u velikom delu svetskog stanovništva, što se dešava u roku od samo nekoliko meseci.³

Iz ovako postavljene definicije proizlazi da pandemija ne postoji u vezi s bolestima koje nisu zarazne, bez obzira na to koliko se one ispoljavaju s teškim simptomima i posledicama, kao i to da zaraza zahvata sve ili veći broj kontinenata. Tokom istorije zabeleženi su slučajevi pandemija kuge, kolere i gripa koje su bitno uticale na način života i ponašanje ljudi. Jedna od najsmrtonosnijih bila je pandemija španskog gripa koja je izbila na kraju Prvog svetskog rata 1918. godine i od koje je umrlo između 20 i 40 miliona ljudi. Virus španskog gripa pojavio se najpre u Evropi, a zatim se proširio u SAD i delove Azije.⁴

Kriza usled kovida 19, na najgori mogući način, pokazala je koliki je nivo pripremljenosti i kapaciteta nacionalnih zdravstvenih sistema i kvaliteta upravljanja rizikom. Na primer, Artur Vajns, savetnik Svetske zdravstvene organizacije za klimatske promene, u svom istraživanju za Svetski ekonomski forum naveo je da bi Haiti bio pripremljeniji za oporavak od dugoročnih posledica uragana „Metju“ (*Matthew*) iz 2016. godine, koji je sam po sebi bio pojačanog intenziteta zbog klimatskih promena, da su Haićani raspolagali otpornim i dobro opremljenim zdravstvenim sistemom.⁵ Tedros Gebrejesus, predsednik Svetske zdravstvene organizacije, potvrdio je da se neke države muče s nedostatkom kapaciteta, nekima nedostaju resursi, dok neke imaju problem sa posvećenošću borbi protiv pandemije.⁶ S druge strane, ni daleko bogatije države ne snalaze se mnogo bolje u uslovima pandemijskog rizika, možda i zbog toga što je svetska privreda prilagođena efikasnosti i profitabilnosti, a ne otpornosti na vanredne i, samim tim, retke štetne događaje, ali da je, kao i u slučaju šteta zbog klimatskih promena, bogatstvo, dugoročno gledano, najbolji garant mogućnosti brzog oporavka.⁷ Ipak, čini se da ljudski poroci kao što su pohlepa, egoizam, opšti nedostatak moralnih

² World Health Organization. *What is a pandemic?*, 24 February 2010, https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/, posećeno 15. 1. 2021.

³ Kara Rogers (ed). "Pandemic", *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/pandemic>, posećeno, 15. 1. 2021; Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, *Službeni glasnik RS*, br. 15/2016, 68/2020 i 136/2020, čl. 2, st. 1, tač. 9.

⁴ Kara Rogers (ed). "Pandemic", *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/pandemic>, posećeno, 15. 1. 2021.

⁵ Arthur Wyns. "How our responses to climate change and the coronavirus are linked", *The World Economic Forum Covid Platform*, 2 April 2020, <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/climate-change-coronavirus-linked/>, posećeno 15. 1. 2021.

⁶ Tedros Adhanom Ghebreyesus. "Coronavirus: What is a pandemic and why use the term now?", *BBC News Services*, 11 March 2020, <https://www.bbc.com/news/health-51358459>, posećeno 15. 1. 2021.

⁷ Robert Colville. "Capitalism is not to blame, it's our escape route out of this mess", *Financial Times*, May 1 2020, <https://www.ft.com/content/10db1944-8b85-11ea-a109-483c62d17528>, posećeno 15. 1. 2021.

standarda i delovanje koje odstupa od tih vrednosti i ispravnog čovekovog ponašanja, kao što je to ukazano u teoriji (ponovo – prim. aut.), ugrožava zajedničko dobro.⁸

Pandemija virusa kovida 19 iz grupe koronavirusa danas određuje smer i obim svetske zdravstvene krize, jer predstavlja najveći izazov te vrste još od humanitarne katastrofe izazvane španskim gripom. Međutim, pored zdravstvene krize, današnja pandemija prouzrokovala je i neverovatnu opštu krizu, jer ima potencijal da proizvodi razorne društvene, ekonomske i političke posledice koje će, prema stavu Ujedinjenih nacija, ostaviti duboke i dugoročne ožiljke.⁹ Preduzetnici i firme u celom svetu suočeni su s katastrofalnim gubicima zbog toga što ih je novi koronavirus prinudio da smanje svoje poslovanje ili da ga potpuno ugase u situaciji kada većina njih nema osiguravajuće pokriće za slučaj pandemije,¹⁰ dok su u SAD milioni ljudi izgubili radno mesto i time i zdravstveno osiguranje po osnovu radnog odnosa.¹¹ Pandemija kovida 19 umnogome je povećala obim elektronske kupovine i primene digitalnih rešenja potrošačke samoposluge, dok osiguravači koji se bave neživotnim osiguranjima, koji su u prethodnom periodu uložili dosta u digitalizaciju, posle izbijanja pandemije ubiraju plodove zadovoljnih osiguranika koji prvi put zaključuju osiguranje, kao i postojećih osiguranika,¹² ali je to donelo i izazove u vezi s informatičkim kriminalom.¹³ S druge strane, što kriza duže traje, za poslovne planove osiguravača kvalitet i obim usluga trećih lica koja im pružaju različite usluge mogu da budu od ključne važnosti. Tako može doći do pogoršanja informatičkih (IT) i drugih usluga podrške zbog internih problema ili problema s prodavcima.¹⁴

⁸ Snežana Videnović, „Poslovna etika u doba korona virusa”, *Tokovi osiguranja*, XXXVI(2), 2020, str. 54.

⁹ United Nations Development Programme. COVID-19, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/coronavirus.html>, posećeno 15. 1. 2021; Gary Shaw. “Potential implications of COVID-19 for the insurance sector”, *Deloitte LLP, UK, Deloitte.Insights*, 18 March, 2020, <https://www2.deloitte.com/uk/en/insights/economy/covid-19/impact-of-covid-19-on-insurers.html?id=us:2em:3pa:financial-services:eng:di:031720>, posećeno 15. 1. 2021; Jelena Kočović, Tatjana Rakonjac-Antić, Marija Koprivica. „Rizik pandemije – pretnja ili šansa za delatnost osiguranja?”, *Evropska revija za pravo osiguranja*, XIX(2), 2020, str. 12.

¹⁰ Hanna Ziady. “It’s too late for this pandemic. But everyone wants insurance against the next one”, *CNN Business*, March 19, 2020, <https://edition.cnn.com/2020/03/19/business/pandemic-insurance-coronavirus/index.html>, posećeno 15. 1. 2021.

¹¹ Sheryl Gay Stolberg. “Millions Have Lost Health Insurance in Pandemic-Driven Recession”, *The New York Times*, July 13, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/07/13/us/politics/coronavirus-health-insurance-trump.html>, posećeno 15. 1. 2021. O uticaju trenutne pandemije na privredu SAD, videti kod: Kristina Gavrilovic, Milos Vucekovic. “Impact and consequences of the Covid-19 virus on the economy of the United States”, *International Review*, No. 3–4/2020.

¹² “Pandemic Stay-at-Home Experience Raises P/C Insurers’ Bar for Delivering Digitally”, *Insurance Journal*, June 2, 2020, <https://www.insurancejournal.com/news/national/2020/06/02/570726.htm>, posećeno 15. 1. 2021; Jelena Kočović, Tatjana Rakonjac-Antić, Marija Koprivica. „Rizik pandemije – pretnja ili šansa za delatnost osiguranja?”, *Evropska revija za pravo osiguranja*, XIX(2), 2020, str. 13.

¹³ Petar Čelik, Miodrag Komarčević, Milovan Dimić. „Konvergencija pandemije kovid 19 i sajber kriminala: Kontekst i opseg”, *Megatrend revija*, 17(4), 2020.

¹⁴ PwC United States. COVID-19 and the insurance industry, <https://www.pwc.com/us/en/library/covid-19/covid-19-and-insurance-industry.html>, posećeno 15. 1. 2021.

U ovom radu istražujemo kako je domaća delatnost osiguranja reagovala na sopstvenu organizaciju poslovanja, ali i na opravdana očekivanja za osiguravajućim pokrićem pandemijskog rizika, odnosno obolevanja od kovida 19. Pre nego što pređemo na glavno izlaganje, treba imati u vidu da se pod infekcijom koronavirusom mogu smatrati teški akutni respiratorni sindrom, oboljenje prouzrokovano novim sojem koronavirusa, kao i sve mutacije ili varijacije tog virusa.¹⁵ U širem smislu, osiguravajuće pokriće može se odnositi i na troškove nastale zbog dobrovoljne ili prinudne izolacije posle infekcije koronavirusom.

II. Unutrašnje i spoljne implikacije samoorganizovanja osiguravača u uslovima pandemije

Posle izbijanja pandemije i širenja zaraze, radi očuvanja održivosti poslovanja makar i u smanjenom obimu, osiguravači su prvo morali da zaštite zdravlje i bezbednost svojih zaposlenih.¹⁶ Podrška IT funkcije ima vitalan doprinos manjem prekidanju redovnih poslova i izvršavanja zadataka u društvu za osiguranje zbog rada zaposlenih od kuće, pogotovo u slučaju potrebe rešavanja tehničkih problema u slučaju audio-video radnih sastanaka, prodaje osiguranja ili prijave šteta elektronskim putem ili preko aplikacije na internetu itd. Kako su se društva za osiguranje, kao i sve organizacije u državi, pripremale za rad na daljinu i bez socijalnog kontakta, tako su se postavila i pitanja obezbeđivanja tehničkih uslova za takav rad. Posedovanje prenosnih ili stonih računara (poželjno onih koje je nabavila firma), virtuelna privatna mreža za bezbedno povezivanje na daljinu s važnim poslovnim aplikacijama, pomoćna oprema za grupnu audio, video i ekransku komunikaciju predstavljali su osnovnu pretpostavku nastavka rada bez većih prekida.¹⁷ Pored toga, uočeni su i drugi primeri prilagođavanja radu u uslovima fizičkog udaljevanja radi sprečavanja prenošenja zaraze. Tako je u Austriji osiguravač „Generali“ otvorio besplatne telefonske linije radi pružanja pomoći i u slučajevima preopterećenosti zbog dece i posla, straha od budućnosti i nezaposlenosti, kao i usamljenosti i izolacije.¹⁸ Postoje i osiguravači koji na svojim internet stranama daju odgovarajuća objašnjenja

¹⁵ Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, čl. 5, st. 1, tač. 5, podtač. 2, al. 5 i 6; Tokio Marine Kiln Syndicates Limited. *Credit Card & Payment Protection Insurance Policy Terms & Conditions*, PC_CCP-PINB_PW_TMK_V6_0620, 2020, str. 4.

¹⁶ Gary Shaw. "Potential implications of COVID-19 for the insurance sector", *Deloitte LLP, Deloitte Insights*, 18 March, 2020, <https://www2.deloitte.com/uk/en/insights/economy/covid-19/impact-of-covid-19-on-insurers.html?id=us:2em:3pa:financial-services:eng:di:031720>, posećeno 15. 1.2021.

¹⁷ Gary Shaw. "Potential implications of COVID-19 for the insurance sector", *Deloitte LLP, Deloitte Insights*, 18 March, 2020, <https://www2.deloitte.com/uk/en/insights/economy/covid-19/impact-of-covid-19-on-insurers.html?id=us:2em:3pa:financial-services:eng:di:031720>, posećeno 15. 1.2021.

¹⁸ Wolfgang Rohrbach. „Dejstvo krize izazvane korona virusom na osiguranje“, *Evropska revija za pravo osiguranja*, XIX(2), 2020, str. 4.

i informacije o kovidu 19, merama zaštite, kako se ponašati i šta ne raditi, kao i internet adrese relevantnih nacionalnih institucija koje se bave preduzimanjem mera protiv zaraze koronavirusom, najnovije informacije i savete.¹⁹ A postoje i oni koji su izložili odgovore na najčešća pitanja osiguranika u vezi s putnim osiguranjem, koji tip putnog osiguranja im je potreban, da li ispunjavaju uslove da bi mogli zaključiti putno osiguranje, koja dopunska pokrića mogu da kupe, da li se i pod kojim uslovima pruža pokriće od kovida 19 itd.²⁰ Londonski „Lojd“ je već početkom marta 2020. godine, donošenjem standardne ugovorne klauzule,²¹ omogućio automatsko produženje ugovora o osiguranju i ugovora o reosiguranju ako su reosiguravači, reosiguranici ili njihovi brokeri, nedelju dana pre isteka ugovora, bili sprečeni da uđu u „Lojdvu“ poslovnu zgradu bilo zbog zabrane od strane Korporacije „Lojd“ (*Corporation of Lloyd's*), bilo zbog uvođenja karantina ili ograničenja kretanja ljudi na osnovu naredbe nacionalnog ili međunarodnog organa ili institucije, ali pod uslovom da to ne povećava obavezu (re)osiguravača.

Domaća društva su i pre izbijanja krize oglasila svoje podatke za kontakt (telefonske brojeve kontakt centara, elektronske adrese, internet stranice, naloge na društvenim mrežama ili samostalne aplikacije) preko kojih su klijenti mogli da ih kontaktiraju, dok su istovremeno omogućavali produženje polisa putnog osiguranja osiguranika koji su se zatekli na putu u inostranstvu i produženje polisa osiguranja preko osiguranikovih bliskih lica,²² kao i proširenje pokrića za osigurana lica putnog zdravstvenog osiguranja, bez dodatnog plaćanja.²³ Sledstveno kriznom vremenu u kojem se nalazimo, u delatnosti reosiguranja, tradicionalni Kongres reosiguranja u Baden-Badenu, koji se organizuje svake godine u trećoj nedelji oktobra, 2020. godine održan je tako što su se reosiguravači i reosiguranici sastajali putem video-poziva.

Na makroekonomskom i političkom nivou, u razvijenim državama traže se rešenja za pokriće trenutno neosigurljivog rizika kakav je kovid 19. Tako su Francusko udruženje osiguravača (*Fédération Française de l'Assurance*) i Ministarstvo privrede Francuske zajednički pokrenuli inicijativu za formiranje javno-privatnog fonda za isplatu paušalne osigurane sume ako budu prinuđeni da likvidiraju poslovanje neposredno prouzrokovano štetnim događajem kao što je kovid 19, ali samo u slučaju

¹⁹ AXA Health, <https://www.axahealth.co.uk/update-on-coronavirus/>, posećeno 15. 1. 2021; DDOR Novi Sad. EPIDEMIK PROTEKT, <https://www.ddor.rs/epidemik-protekt/>, posećeno 15. 1.2021.

²⁰ Allianz Assistance, <https://www.allianz-assistance.co.uk/help-and-advice/faqs-centre/travel-insurance-faqs.html>, posećeno 15. 1. 2021.

²¹ Limited Automatic Extension – Prevention of Access to Lloyd's of London, LMA5392, 12 March 2020. 2020. „Generali osiguranje Srbija“. „Omogućena obnova polise putnog osiguranja iz inostranstva“, 20. 3. 2020, <https://www.generali.rs/media/omogucena-obnova-polise-putnog-osiguranja-iz-inostranstva.1142.html?newsId=221#>, posećeno 15. 1. 2021.

²³ Wiener Stadtische Osiguranje. „Proširenje VIP pokrića za Putno zdravstveno osiguranje – Covid-19“, 22. 7. 2020, <https://wiener.co.rs/vesti/prosirenje-vip-pokrica-za-putno-zdravstveno-osiguranje-covid-19/>, posećeno 15. 1.2021.

kada francuska država donese odluku o obaveznom zatvaranju poslovnih delatnosti.²⁴ Slično tome, u SAD se tokom 2020. godine razmatralo donošenje Zakona o osiguranju pandemijskih rizika na osnovu kojeg bi se uspostavio Program reosiguranja pandemijskih rizika.²⁵ Učešće osiguravača bilo bi dobrovoljno, pri čemu bi oni koji učestvuju u programu bili obavezni da u svim polisama osiguranja od prekida rada ponude pokriće za hitne slučajeve u javnom zdravstvu u vezi s izbijanjem zaraznih bolesti ili pandemijom, pod uslovom da je to konstatovano aktom Ministarstva zdravlja. Taj program bi reosiguravao obaveze osiguravača do iznosa od milijardu dolara kada, iz pokrivene vanredne situacije u javnom zdravstvu, one premaše 250 miliona dolara. Osiguranje prekida u poslovanju obuhvata, pored osiguranja imovine, i finansijske gubitke zbog otkazivanja događaja i ostale gubitke pod uslovom da su posredi gubici nastali u periodima neobavljanja delatnosti.

III. Uticaj kovida 19 na uslove osiguranja

Po tradiciji, rizici koji nisu postojali u prošlosti nisu bili predmet ni pokrića ni isključenja u opštim i posebnim uslovima osiguranja. Vesti i saznanja o razmarama i mogućim posledicama obolevanja od kovida 19, epidemiološke mere i prilagođavanje novim uslovima rada, kao i dileme u vezi s osiguravajućim pokrićem osiguranika, stvorili su potrebu da osiguravači reaguju. Uslovi osiguranja koji su primenjivani pre izbijanja epidemije/pandemije, po pravilu, nisu pružali ovu vrstu pokrića, poimence za koronavirus, niti su u spisku nepokrivenih rizika i šteta izričito isključivali takvu obavezu. Možda je za to jedan od razlog taj što od epidemije velikih boginja (variole vere) 1972. godine u Jugoslaviji decenijama nije bilo neke tako teške bolesti s potencijalom brzog širenja zaraze i visokom smrtnošću. U Zakonu o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti navedene su zarazne bolesti za koje se sprovodi epidemiološki nadzor i mere sprečavanja i suzbijanja, a izmenama i dopunama tog zakona iz novembra 2020. godine kao bolesti koje se prenose vazduhom po prvi put su navedeni: težak akutni respiratorni sindrom (SARS) i kovid 19, bolest koju izaziva virus SARS-CoV-2. Iako nove usluge osiguranja od prekida rada zbog ostvarenja pandemijskih rizika nisu jeftine, one se nude svim vrstama privredne delatnosti, od restorana do firmi za produciranje filmova i maloprodajama u elektronskoj trgovini ako se pojavi neki novi virus.²⁶

²⁴ AXA XL. "European reinsurance renewals in exceptional times", November 11, 2020, <https://axaxl.com/fast-fast-forward/articles/european-reinsurance-renewals-in-exceptional-times>, posećeno, 17. 1. 2021.

²⁵ A Bill to establish a Pandemic Risk Reinsurance Program, 116th Congress, 2d Session, The House of Representatives, H. R. 7011, May 26, 2020.

²⁶ Noor Zainab Hussain. "Pandemic-proofing: Insurance may never be the same again", Reuters Business News, July 10, 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-insurance-products-idUSKBN24B0RD>, posećeno 15.1.2021.

Uvidom u uslove osiguranja, konstatovali smo da su osiguravači brzo reagovali i u svoje uslove osiguranja lica uneli odgovarajuće formulacije kojima se obaveza osiguravača isključuje u slučaju epidemijskih i pandemijskih rizika. To je u usluzi dobrovoljnog zdravstvenog osiguranja troškova lečenja srpskih osiguravača izrečeno sledećim formulacijama: (1) „za povrede i bolesti koje su posledica epidemije“ ili, (2) „epidemija i pandemija većeg značaja koje podrazumevaju pojavu težih oblika zaraznih bolesti, uključujući i smrtni ishod“. U prvom slučaju, upotreba pojma „epidemija“ ukazuje na to da se iz pokrića isključuju obaveze osiguravača nastale zbog povreda i oboljenja od zaraznih bolesti koje privremeno imaju visoku prevalencu (udeo obolelih ili sa određenim stanjem u ukupnoj populaciji u određenom trenutku ili tokom određenog perioda²⁷). Budući da navedeni pojam ne obuhvata i slučaj „pandemije“, može se postaviti pitanje da li ovo isključenje važi i u tom slučaju i da li u slučaju izbijanja pandemije postoji obaveza osiguravača na nadoknadu troškova lečenja od kovida 19. Druga varijanta isključenja predstavlja obuhvatnije rešenje, ali i u njemu postoji jedna nedoumica. U razmatranim uslovima osiguranja nema definicije, ni bližeg objašnjenja šta znači izraz „većeg značaja“, pa ga treba tumačiti u smislu Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, po kojem epidemija od većeg epidemiološkog značaja označava pojavu teških kliničkih oblika zaraznih bolesti i/ili smrti od zarazne bolesti, pri čemu postoji opasnost od nastanka težih ekonomskih i društvenih posledica, prekograničnog prenošenja bolesti, kao i ponovna pojava slučajeva odstranjene ili iskorenjene zarazne bolesti.²⁸ Smatramo da bi pojašnjenje navedenog izraza trebalo da bude dato u definicijama uslova osiguranja kako ne bi stvaralo nedoumice u pogledu njegovog značenja.

U osiguranju korisnika bankarskih usluga od rizika smrti i trajnog gubitka opšte radne sposobnosti zbog nesrećnog slučaja (nezgode), jedan domaći osiguravač isključuje „sve zarazne, profesionalne i ostale bolesti, kao i posledice psihičkih uticaja“. Tako formulisanim isključenjem obuhvaćene su sve zarazne bolesti, čak i onda kada nije proglašena epidemija ili pandemija, uključujući i kovid 19. Međutim, i ovde nedostaje pojašnjenje šta se smatra zaraznim bolestima kako bi bilo jasnije šta se isključuje iz pokrića koje osiguranik zaključuje, a u tu svrhu bi u uslove osiguranja mogla da se unese definicija zaraznih bolesti iz Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti (čl. 2, st. 1, tač. 1). S druge strane, postavlja se pitanje da li osiguravač primenom izraza „zarazne bolesti“ može da isključi svoju obavezu i za bolesti koje, u navedenom Zakonu, nisu nabrojane kao zarazne. U daljem izlaganju objasnićemo razloge što, po autorovom mišljenju, postoji dilema u vezi sa ovim isključenjem. Problem je u tome što zakonodavac, po pravilu, nikada ne može da reaguje trenutno kada se desi zaraza nekim novim virusom, već tek posle određenog

²⁷ Allison Kruger, Louise-Anne McNutt. "Prevalence", *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/prevalence>, posećeno 15. 1. 2021.

²⁸ Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, čl. 2, st. 1, tač. 8.

vremena, kao što smo videli svuda u svetu, uključujući u to i kovid 19. Sledeće pitanje, u tom slučaju, jeste to da li je takav način isključenja bolesti koja kao zarazna nije predviđena Zakonom u skladu s javnim poretkom, prinudnim propisima i moralom. Ako bi odgovor na postavljeno pitanje bio potvrđan, onda takva odredba uslova osiguranja ne bi proizvodila dejstvo, pa bi osiguravač imao obavezu prema osiguraniku. Dodatni problem, po mišljenju autora ovog rada, jeste odredba čl. 6 Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, po kojoj u slučaju opasnosti od zarazne bolesti koja tim zakonom nije navedena (do trenutka donošenja zakona nepoznata bolest, odnosno nova bolest u trenutku kada je zakon već na snazi), a koja u većoj meri može ugroziti stanovništvo Republike Srbije, Vlada na predlog ministra nadležnog za poslove zdravlja može takvu bolest proglašiti zaraznom bolešću i proglašiti epidemiju na ugroženom području. Od trenutka izbijanja nove bolesti do trenutka proglašenja te bolesti zaraznom i epidemije može da prođe izvesno vreme, pa se može postaviti pitanje da li je osiguravač pokriven goreformulisanim isključenjem u navedenom periodu „latencije“ za institucije zdravstvenog sistema, zakonodavca i/ili upravne organe. U tom slučaju, osiguravač neće moći uspešno da se pozove na primenu čl. 5 Zakona, u kojem se nalazi spisak zaraznih bolesti, da bi se oslobodio obaveze, jer bolest još nije navedena kao zarazna. S druge strane, trebalo bi da se uspešno oslobodi obaveze pozivom na definiciju zaraznih bolesti iz čl. 2, st. 1 tač. 1 u vezi sa čl. 4 Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti koji reguliše kriterijume po kojima se neka bolest smatra zaraznom. Pored ostalih, na osnovu čl. 4, st. 1, tač. 3, zaraznom bolešću se smatraju retke i ozbiljne zarazne bolesti, koje nisu prepoznate u Republici Srbiji, a za koje grupisanje podataka može ukazati na faktore odgovorne za njihovu pojavu. Ipak, neizvesno je da li bi navedeni stav bio prihvatljiv za sudove u svim situacijama u kojima ne postoji akt nadležnog organa kojim se proglašava pojava i/ili epidemija nove, do tada nepoznate²⁹ zarazne bolesti. Ako bi sudovi dali prvenstvo uslovima osiguranja koji predstavljaju uslove ugovora o osiguranju, bez potrebe da neka bolest bude i zvanično proglašena zaraznom na osnovu akta nadležnog organa, onda osiguravač ne bi trebalo da ima problem sa oslobađanjem od obaveze. Ali ako bi sudovi na prvo mesto stavili socijalnu funkciju osiguranja, ne razlikujući funkciju obaveznog (javnog) zdravstvenog osiguranja i privatnog zdravstvenog osiguranja, onda bi osiguravač teško uspevao da se oslobodi obaveze pozivom na navedeno isključenje.

Uslovi osiguranja na tržištu Velike Britanije verno prate definicije sadržane u engleskom zakonu o koronavirusu.³⁰ Tako je Londonsko udruženje osiguravača (*Lloyd's Market Association*) u martu i aprilu donelo standardne ugovorne klauzule o isključenju iz pokrića rizika nastalih zbog koronavirusa tako što su primenile

²⁹ Pod nepoznatom zaraznom bolešću mogla bi se, u formalnom smislu, smatrati i bolest koja se već ispoljila negde u svetu, ali do određenog trenutka nije bila poznata i u Srbiji.

³⁰ Coronavirus Act 2020, Chapter 7, 25th March 2020.

sledeću definiciju: „Ovo osiguranje ne pokriva odštetne zahteve koji su na bilo koji način povezani sa: (a) bolešću od koronavirusa (Covid-19); (b) teškim akutnim respiratornim sindromom koronavirusa 2 (SARS-CoV-2); (c) mutacijom ili varijacijom SARS-CoV-2; i (d) strahom ili pretnjom iz bilo koje od gorepomenutih tačaka.³¹ Pored navedenog, opšta isključenja gubitaka i šteta zbog kovida 19 predstavnici „Lojda“ i Međunarodnog udruženja osiguravača (*International Underwriters Association – IUA*), nadležni za druge vrste osiguranja, takođe su doneli standardne ugovorne klauzule o isključenjima epidemijskih i pandemijskih rizika. Tako je Mešoviti komitet za osiguranje karga doneo standardnu ugovornu klauzulu o isključenju zaraznih bolesti, a slične klauzule donete su i za osiguranje od odgovornosti u transportu, osiguranje novca, osiguranje imovine, osiguranje proizvodnje energije, osiguranje građevinarstva i montaže i različite vrste ugovora o reosiguranju. Ta klauzula glasi: „1. Bez obzira na bilo koju suprotnu odredbu u ovim uslovima, ovo osiguranje ne pokriva gubitak, štetu, odgovornost, potraživanje, trošak ili rashod bilo koje prirode prouzrokovane, podstaknute, proistekle iz ili u vezi sa zaraznom bolešću, strahom ili pretnjom (stvarnom ili zamišljenom) od zarazne bolesti, bez obzira na bilo koji drugi uzrok ili događaj koji istovremeno doprinosi nastanku štete ili s njom stoji u bilo kom drugom uzročno-posledičnom nizu. 2. U smislu ovih uslova, zarazna bolest podrazumeva bilo koju bolest koja se može preneti bilo kojom supstancom ili sredstvom iz bilo kog organizma u drugi organizam, gde se: 2.1. supstanca ili sredstvo odnose, ali ne isključivo, na virus, bakteriju, parazit ili drugi organizam ili bilo koju njihovu varijaciju, bilo da se smatra živim ili ne; 2.2. način prenosa, bilo direktan ili posredan, obuhvata, ali ne isključivo, vazdušni prenos, prenos telesne tečnosti, prenos sa bilo koje površine ili predmeta, čvrstu tečnost ili gas ili prenos između organizama, i 2.3. bolest, supstanca ili sredstvo mogu prouzrokovati ili biti uzrok budućih telesnih povreda, bolesti, oštećenja ljudskog zdravlja, dobrobiti ljudi ili imovine“.³² Ipak, treba imati u vidu da se radi o poslovnim običajima koje Londonsko udruženje osiguravača naziva model-klauzulama, što je ovo udruženje jasno i naznačilo napomenom da su one čisto ilustrativne prirode te da članovi tog udruženja imaju pravo da ugovore drugačije uslove ili da model-klauzule izmene i prilagode ih svojim potrebama.³³

Pored unošenja odgovarajućih isključenja u pokrivače zaraznih bolesti, domaći osiguravači su u kolektivnim životnim (riziko-osiguranje i mešovito) i neživotnim osiguranjima (osiguranju od nesrećnog slučaja i zdravstvenom osiguranju) ponudili pokrivače za kovid 19 poslodavcima, kompanijama, sindikatima, organizacijama, institucijama i drugim pravnim licima za njihove zaposlene.³⁴ Navedena usluga

³¹ Coronavirus Exclusion, LMA 5391, 04 March 2020.

³² Communicable Disease Exclusion – (Cargo), JC2020-011, 17 April 2020.

³³ https://www.lmalloyds.com/LMA/Underwriting/Wordings/LMA/lma_wordings.aspx, posećeno 17. 1. 2021.

³⁴ DDOR Novi Sad. EPIDEMIK PROTEKT, <https://www.ddor.rs/epidemik-protekt/>, posećeno 15. 1. 2021; Generali osiguranje Srbija. *Osiguranje od rizika Covid-19 za pravna lica*, https://www.generalis.rs/pravna_lica/zdravlje_i_nezgodna/osiguranje_od_rizika_covid-19.3378.html, posećeno 17. 1. 2021.

osiguranja pokriva dnevnu naknadu za dane provedene u bolnici, s tim da se naknada isplaćuje tek po proteku određenog broja dana koji predstavljaju franšizu za potrebe obračuna naknade. U tom smislu, osiguravači primenjuju i odbitnu (nadoknada se ne plaća do 7 dana, a ako je boravak duži, onda se naknada plaća za svaki dan posle proteka navedenog broja dana, ali maksimalno do ugovorene osigurane sume po danu i u ukupnom iznosu ako je ugovoren)³⁵ i integralnu franšizu (potrebno je provesti minimalno 3 dana u bolnici radi lečenja, kako bi se isplatila osigurana suma za boravak u bolnici radi lečenja za sve provedene dane).³⁶ Ista vrsta pokrića pruža se i za putno osiguranje i osiguranje gostiju hotela. Treba imati u vidu da ponuđeno dopunsko pokriće od kovida 19 ne nadoknađuje troškove lečenja koji mogu biti značajnijeg obima, već ugovorenu dnevnu naknadu koja se kreće od 5 do 50 evra, odnosno isplatu dvostruke osigurane sume u slučaju boravka na intenzivnoj nezi. Svi osiguravači pružaju i mogućnost korišćenja usluga pomoći u slučaju obolevanja od kovida 19 (kao i u slučaju nezgode). Obim pružanja dodatnih usluga opredeljen je izborom (ugovaranjem) određene osigurane sume za bolnički dan, pri čemu najniža osigurana suma podrazumeva samo telefonsku konsultaciju sa lekarom (procena stanja i urgentnog zbrinjavanja), dok najviša osigurana suma obezbeđuje, pored navedene pomoći, još i savetovanje o simptomima i daljim ispitivanjima, savetovanje o lekovima, psihološko savetovanje, isporuku hrane ili lekova, a neki osiguravači obezbeđuju još i usluge spremanja kuće i brige o ljubimcima.

Rizik od nemogućnosti korišćenja turističke ili prevozne usluge putnika usled kojeg nastaju troškovi za osiguranika zbog smeštaja u karantin (izolaciju) na osnovu naredbe državnog organa ili medicinske ustanove, ili lekara (zbog oboljenja ili postojanja sumnje na infekciju kovidom 19), ili zbog odbijanja pružanja usluge prevoza, aerodroma, hotelskog smeštaja i sl. – predstavlja vid pokrića od finansijskog gubitka zbog rezervacije i nemogućnosti korišćenja usluge koja je propala usled navedenih posledica obolevanja od kovida 19 i odbijanja pružanja usluge. Takva vrsta pokrića karakteristična je kod putnog osiguranja u Nemačkoj i Engleskoj.³⁷ Osiguranje hitne medicinske pomoći zbog obolevanja od kovida 19 kod jednog kanadskog osiguravača, čiji je ugovarač avio-prevoznik „Air Canada“, u osnovi je isto kao i u Nemačkoj i Engleskoj, osim razlika u vrstama pokrića koje postoje od trenutka rezervacije avio-karte i započetog putovanja. Prema ovim uslovima osiguranja, osiguranje hitne medicinske pomoći pokriva, u kumulativnom iznosu od 200.000 kanadskih dolara, opravdane i uobičajene troškove nastale zbog pozitivnog testa na kovid 19 tokom

³⁵ Generali osiguranje Srbija. Osiguranje od rizika Covid-19 za pravna lica, https://www.generali.rs/pravna_lica/zdravlje_i_nezgoda/osiguranje_od_rizika_covid-19.3378.html, posećeno 17. 1.2021.

³⁶ DDOR Novi Sad. EPIDEMIK PROTEKT, <https://www.ddor.rs/epidemik-protekt/>, posećeno 15. 1.2021.

³⁷ HanseMerkur Reiseversicherung AG. Versicherungsbedingungen für die Reiseversicherung, VB-RS 2020 (T-Corona-D), 28.7.2020, Hamburg; Allianz Assistance. Covid-19 travel insurance, Ref: 7363TVL 07/20, Croydon, str. 26.

putovanja. To su troškovi: (1) hitnog medicinskog tretmana, (2) ambulantnog prevoza, (3) troškovi u vezi sa smrću (prevoz tela, kremacija, ako je potrebno i troškovi prevoza lica radi identifikacije preminule osobe), (4) troškovi repatrijacije zbog preporuke lekara za povratak kući, (5) zatim obroka, smeštaja i taksija (150 kanadskih dolara dnevno, maksimalno 2.100 kanadskih dolara), (6) brige o deci tokom boravka u bolnici na putovanju (75 kanadskih dolara, maksimalno 500 kanadskih dolara), (7) prevoza sopstvene dece kući, (8) putovanja pratioca na povratku kući, (9) dnevnu naknadu tokom boravka u bolnici duže od 2 dana, (10) telefonskih razgovora i (11) terorističkih činova.³⁸ U Srbiji je putno zdravstveno osiguranje prošireno i na zaštitu u slučaju obolevanja od kovida 19. Ova vrsta pokriva ugovara se kao dopunsko uz doplatak na osnovnu polisu i pruža pokriva troškova lečenja i fiksne iznose naknade ukoliko je neophodna hospitalizacija prouzrokovana kovidom 19.³⁹

S razvojem informatičke tehnologije javljaju se i neke nove usluge u osiguranju od rizika obolevanja od kovida 19. Tako je tehnološka firma iz Bostona u SAD „Machine Cover“ planirala da ponudi polise osiguranja koje će pokrivati nadoknadu tokom trajanja prekida obavljanja delatnosti usled privremenog zatvaranja ili ograničenja dnevnog rada poslovnih objekata. Primenom specijalnih aplikacija i drugih izvora podataka, ova firma će meriti intenzitet saobraćaja oko restorana, robnih kuća, frizerskih salona i salona automobila da bi, u slučaju smanjenja intenziteta tog saobraćaja ispod određenog nivoa iz bilo kog uzroka, isplaćivala naknade štete osiguranicima.⁴⁰ Ipak, treba imati u vidu da navedena tehnološka firma pruža uslugu merenja intenziteta saobraćaja i prodaje polise osiguranja osiguravača s kojima saraduje, a u konkretnom slučaju to je američki osiguravač „Hiscox Insurance Company“ Inc. Da bi pokrio rizik od otkazivanja u „zatvorenom“ svetu, „Lojdvov“ osiguravač „Beazley Plc“ od juna 2020. godine počeo je s prodajom polisa osiguranja od izgubljene dobiti u korist organizatora strimovanja muzičkih, kulturnih i poslovnih događaja od tehničkih problema i kvarova zbog kojih dolazi do nemogućnosti održavanja tih događaja i njihovog otkazivanja, rekao je Mark Simons, preuzimač rizika iz firme „Beazley Plc“.⁴¹

Imajući u vidu da se privredne i preduzetničke delatnosti tek sada upoznaju sa tim kako izbijanje kovida 19 ili slične pandemije može štetno da utiče na njihovo poslovanje, ne čudi što se nove usluge efektivno osmišljavaju prema specifičnostima poslovne delatnosti osiguranika. Tako za firme iz oblasti filmske i televizijske produkcije može da bude interesantno pokriva u slučaju da reporter, kameraman ili neki drugi član ekipe oboli od virusa, zbog čega firma bude prinuđena da prekine snimanje.

³⁸ The Manufacturers Life Insurance Company. *COVID-19 Emergency Medical Certificate of Insurance – Air Canada*, December 1, 2020, MACCOVID920E - Rev12/20, Windsor, Ontario, Canada.

³⁹ <https://www.ddor.rs/stanovnistvo-proizvodi/putno-osiguranje/>, posećeno 18. 1. 2021.

⁴⁰ Noor Zainab Hussain. "Pandemic-proofing: Insurance may never be the same again", *Reuters Business News*, July 10, 2020.

⁴¹ Beazley Group, https://www.beazley.com/london_market/political_risks_and_contingency/contingency.html, posećeno 18. 1. 2021.

Slično tome, firma koja uzgaja stoku radi isporuke mesa restoranima osigurana je za slučaj da, usled kovida 19, bude onemogućena da prima isporuku hrane za životinje od svojih dobavljača itd.⁴² Naravno, u svim navedenim slučajevima uslovi osiguranja bliže regulišu okolnosti i pretpostavke nastanka osiguranog slučaja i obaveze osiguravača, dok premija neretko nije mala, ali je za osiguranika i dalje prihvatljiva u poređenju s njegovim prometom i stepenom izloženosti poslovnom gubitku.

IV. Zaključak

Početna nespremnost društva i delatnosti osiguranja relativno brzo je prevaziđena donošenjem odgovarajućih mera. Prethodno postojeći pravni okvir svih pravnih sistema u vezi sa zaraznim bolestima potpuno je obuhvatao zarazne bolesti koje su bile poznate pre njegovog usvajanja. Zato je opravdano određeno kašnjenje u donošenju izmena i dopuna liste zaraznih bolesti.

Osiguravači su reagovali brzo i izašli u susret osiguranicima koji su se zatekli na putovanju, omogućavajući produženje polise osiguranja daljinskim putem ili preko ovlašćenog lica, dok su u postojećim uslugama osiguranja ponudili proširenje pokrića i za slučaj obolevanja od kovida 19. Osnovna karakteristika pomenutog proširenja pokrića nije nadoknada troškova lečenja, već isplata dnevne nadoknade i pružanje informacija, pomoći i usluga u precizno navedenim slučajevima. To proširenje pokrića pruža se kod životnih osiguranja, putnog zdravstvenog osiguranja i osiguranja od nesrećnog slučaja. U svim ostalim vrstama osiguranja na delu su isključenja uz primenu različitih formulacija i izraza koji mogu stvoriti određene nedoumice u pogledu toga da li se neki štetni događaj može smatrati i osiguranim, u zavisnosti od okolnosti i trenutka njegovog nastanka i odredbi pozitivnih propisa.

Inostrani osiguravači su u nekim slučajevima izlazili u susret zahtevima i potrebama osiguranika i osmišljavali specijalno prilagođene uslove osiguranja za različite delatnosti i načine pokrića za kovid 19. U tom smislu, može se očekivati i da domaće tržište osiguranja reaguje novim uslugama osiguranja od kovida 19. S druge strane, ovo očekivanje može da se pokaže nerealnim zbog nepostojanja bilo kakve statistike, a naročito zbog visoke premije osiguranja koja osiguranike može da odvrti od osiguranja.

Literatura

- Allianz Assistance. *Covid-19 travel insurance*, Ref: 7363TVL 07/20, Croydon, UK.
- AXA XL. "European reinsurance renewals in exceptional times", November 11, 2020, <https://axaxl.com/fast-fast-forward/articles/european-reinsurance-renewals-in-exceptional-times>, posećeno, 17. 1. 2021.

⁴² Noor Zainab Hussain. *Ibidem*.

- AXA Health, <https://www.axahealth.co.uk/update-on-coronavirus/>, posećeno 15. 1. 2021.
- Colvile, Robert. "Capitalism is not to blame, it's our escape route out of this mess", *Financial Times*, May 1 2020, <https://www.ft.com/content/10db-1944-8b85-11ea-a109-483c62d17528>, posećeno 15. 1. 2021.
- DDOR Novi Sad. EPIDEMIK PROTEKT, <https://www.ddor.rs/epidemik-protekt/>, posećeno 15. 1.2021.
- Čelik, Petar, Komarčević, Miodrag, Dimić, Milovan. „Konvergencija pandemije kovid 19 i sajber kriminala: Kontekst i opseg“, *Megatrend revija*, 17(4), 2020, str. 49–74.
- Gavrilovic, Kristina, Vucekovic, Milos. "Impact and consequences of the Covid-19 virus on the economy of the United States", *International Review*, No. 3–4/2020, str. 56–64.
- Gay Stolberg, Sheryl. "Millions Have Lost Health Insurance in Pandemic-Driven Recession", *The New Your Times*, July 13, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/07/13/us/politics/coronavirus-health-insurance-trump.html>, posećeno 15. 1. 2021.
- Generali osiguranje Srbija. „Omogućena obnova polise putnog osiguranja iz inostranstva“, 20.03.2020, <https://www.generalisr.com/media/omogucena-obnova-polise-putnog-osiguranja-iz-inostranstva.1142.html?newsId=221#>, posećeno 15. 1. 2021.
- Generali osiguranje Srbija. *Osiguranje od rizika Covid-19 za pravna lica*, https://www.generalisr.com/pravna_lica/zdravlje_i_nezgod/osiguranje_od_rizika_covid-19.3378.html, posećeno 17. 1.2021.
- Ghebreyesus, Tedros Adhanom. „Coronavirus: What is a pandemic and why use the term now?“, *BBC News Services*, 11 March 2020, <https://www.bbc.com/news/health-51358459>, posećeno 15. 1. 2021.
- HanseMercur Reiseversicherung AG. *Versicherungsbedingungen für die Reiseversicherung*, VB-RS 2020 (T-Corona-D), 28.7.2020, Hamburg.
- Hussain, Noor Zainab. "Pandemic-proofing: Insurance may never be the same again", *Reuters Business News*, July 10, 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-insurance-products-idUSKBN24B0RD>, posećeno 15.1.2021.
- Kočović, Jelena, Rakonjac-Antić, Tatjana, Koprivica, Marija. „Rizik pandemije – pretnja ili šansa za delatnost osiguranja?“, *Evropska revija za pravo osiguranja*, XIX(2), 2020, str. 10–18.
- Kruger, Allison, McNutt, Louise-Anne. "Prevalence", *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/prevalence>, posećeno 15. 1. 2021.

- “Pandemic Stay-at-Home Experience Raises P/C Insurers’ Bar for Delivering Digitally”, *Insurance Journal*, June 2, 2020, <https://www.insurancejournal.com/news/national/2020/06/02/570726.htm>, posećeno 15. 1. 2021.
- PwC United States. *COVID-19 and the insurance industry*, <https://www.pwc.com/us/en/library/covid-19/covid-19-and-insurance-industry.html>, posećeno 15. 1. 2021.
- Rogers, Kara (ed). “Pandemic”, *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/pandemic>, posećeno, 15. 1. 2021.
- Rohrbach, Wolfgang. „Dejstvo krize izazvane korona virusom na osiguranje“, *Evropska revija za pravo osiguranja*, XIX(2), 2020, str. 4–6.
- Shaw, Gary. “Potential implications of COVID-19 for the insurance sector”, *Deloitte LLP, UK, Deloitte Insights*, 18 March, 2020, <https://www2.deloitte.com/uk/en/insights/economy/covid-19/impact-of-covid-19-on-insurers.html?id=us:2em:3pa:financial-services:eng:di:031720>, posećeno 15. 1. 2021.
- The Manufacturers Life Insurance Company. *COVID-19 Emergency Medical Certificate of Insurance – Air Canada*, December 1, 2020, MACCOVID920E - Rev12/20, Windsor, Ontario, Canada.
- Tokio Marine Kiln Syndicates Limited. *Credit Card & Payment Protection Insurance Policy Terms & Conditions*, PC_CCPPINB_PW_TMK_V6_0620, 2020.
- United Nations Development Programme. *COVID-19*, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/coronavirus.html>, posećeno 15. 1. 2021.
- Videnović, Snežana. „Poslovna etika u doba korona virusa“, *Tokovi osiguranja*, XXXVI(2), 2020, str. 53–57.
- Wiener Stadtische Osiguranje. „Proširenje VIP pokrića za Putno zdravstveno osiguranje – Covid-19“, 22. 7. 2020, <https://wiener.co.rs/vesti/prosirenje-vip-pokrica-za-putno-zdravstveno-osiguranje-covid-19/>, posećeno 15. 1. 2021.
- World Health Organization. *What is a pandemic?*, 24 February 2010, https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/, posećeno 15. 1. 2021.
- Wynn, Arthur. “How our responses to climate change and the coronavirus are linked”, *The World Economic Forum Covid Platform*, 2 April 2020, <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/climate-change-coronavirus-linked/>, posećeno 15. 11. 2020.
- Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, *Službeni glasnik RS*, br. 15/2016, 68/2020 i 136/2020.
- Ziady, Hanna. “It’s too late for this pandemic. But everyone wants insurance against the next one”, *CNN Business*, March 19, 2020, <https://edition.cnn.com/2020/03/19/business/pandemic-insurance-coronavirus/index.html>, posećeno 15. 1. 2021.

UDK: 332.025:613.64: 616.9:616-036.21:Covid-19:06.01:368

Professor Slobodan O. Jovanović, PhD¹

IMPACT OF COVID-19 PANDEMIC ON THE INSURANCE INDUSTRY

REVIEW ARTICLE

Abstract

In this paper, the author analyses the impact of the COVID-19 pandemic on internal and external aspects of insurance organizations, and particularly on insurance terms and conditions. The introductory part provides general remarks on the impact of the pandemic on community and economy, also defining the subject of the paper. In the second part, the author explores how insurers responded to new working conditions and behaved in relation to their self-organization and to the public and the insured persons. Particular developments in a macroeconomic and political context relating to covering losses from COVID-19 are also analyzed. The author concludes that a certain delay in making the amendments and supplements to the list of communicable diseases was justified, whereas the main characteristic of extended cover for COVID-19 provided by domestic insurers is not the reimbursement of medical treatment costs but the payment of daily allowance and provision of information and particular services. In addition, the author concludes that wordings used to exclude the risk of communicable diseases may create particular dilemmas as to whether a loss event may be considered insured, depending on the circumstances and time of its occurrence, and depending on the provisions of positive legal regulations.

Keywords: *pandemic, COVID-19, communicable disease, insurance cover, insurance terms and conditions*

¹ Faculty of Business Economics, Belgrade; President of the Association for Insurance Law of Serbia, Belgrade. e-mail: nsjovanovic@sbb.rs.

Paper received on: 19 January 2021

Paper accepted on: 22 February 2021

I. Introduction

Throughout its history, human civilization has encountered many natural hazards that have been causing material damage, injuries, and deaths of a large number of people. Similarly, the occurrence of pandemic risks leads to a large number of people suffering from an unknown disease that spreads worldwide from person to person and causes severe consequences.² A pandemic is an outbreak of infectious disease that occurs over a wide geographical area and that is of high prevalence, generally affecting a significant proportion of the world's population, usually over the course of several months.³

This definition leads to a conclusion that a pandemic does not exist in the case of non-communicable diseases, regardless of severe symptoms and consequences that such diseases may produce, whereas the contagion affects all or a large number of continents. Throughout history, pandemics of diseases such as cholera, plague, and influenza have played a major role in shaping human lives and behavior. One of the deadliest was the Spanish Flu pandemic that broke out in 1918, at the end of World War 1, causing deaths of somewhere between 20 to 40 million people. The Spanish Flu virus first appeared in Europe and then spread to the United States and parts of Asia.⁴

The COVID-19 crisis showed in the worst possible way the level of preparedness, the capacity of national health systems, and the quality of risk management. For example, Arthur Wyns, a climate change advisor to the World Health Organization, stated in his research for the World Economic Forum that the people of Haiti would have been much more adept in coping with and recovering from the lasting effects of 2016's Hurricane Matthew – which was exacerbated by climate change – if they had had a resilient and well-resourced health system in place to support them.⁵ Tedros Ghebreyesus, a Director-General of the World Health Organization, confirmed that some countries were struggling with a lack of capacity, some were struggling with a lack of resources, and some countries were struggling with a lack of resolve to fight the pandemic.⁶ On the other hand, even much wealthier countries do not

² World Health Organization. *What is a pandemic?*, 24 February 2010, https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/, accessed on 15-01-2021.

³ Kara Rogers (ed). "Pandemic", *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/pandemic>, accessed on 15-01-2021; Law on Protection of Population against Communicable Diseases, *Official Gazette of RS*, no. 15/2016, 68/2020 and 136/2020, Article 2, paragraph 1, item 9.

⁴ Kara Rogers (ed). "Pandemic", *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/pandemic>, accessed on 15-01-2021.

⁵ Arthur Wyns. "How our responses to climate change and the coronavirus are linked", *The World Economic Forum Covid Platform*, 2 April 2020, <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/climate-change-coronavirus-linked/>, accessed on 15-01-2021.

⁶ Tedros Adhanom Ghebreyesus. "Coronavirus: What is a pandemic and why use the term now?", *BBC News Services*, 11 March 2020, <https://www.bbc.com/news/health-51358459>, accessed on 15-01-2021.

cope better when faced with pandemic risk, perhaps because the world economy is better suited for efficiency and profitability than for resilience to extraordinary and, therefore, rare adverse events. However, as with the effects of climate change, it is wealth that is the best long-term guarantor of fast resilience.⁷ Yet, it seems that the common good is threatened by human vices such as greed, selfishness, a general lack of moral standards, and actions that deviate from these values and correct human behavior, as indicated in theory (once again –author’s comment).⁸

The current coronavirus COVID-19 pandemic is defining global health crisis since it represents the greatest challenge of this kind since the humanitarian catastrophe caused by Spanish flu. However, in addition to a health crisis, today’s pandemic caused an unconceivable general crisis with its potential to create devastating social, economic, and political effects that, as viewed by the United Nations, will leave deep and longstanding scars.⁹ Businesses around the world are facing catastrophic losses as the novel coronavirus forced them to scale back operations or shut down entirely, whereas most of them do not have insurance cover for pandemics,¹⁰ while in the USA millions have lost their jobs and their health insurance.¹¹ The COVID-19 pandemic has largely improved the digital service and shopping experience of consumers, whereas the property and casualty insurers who, in recent years, have invested heavily into digitalization, have seen the fruits of those investments: overall satisfaction of both new insurance shopping and existing account servicing have risen sharply.¹² However, this also presented them with cybercrime-related challenges.¹³

⁷ Robert Colville. “Capitalism is not to blame, it’s our escape route out of this mess”, *Financial Times*, May 1 2020, <https://www.ft.com/content/10db1944-8b85-11ea-a109-483c62d17528>, accessed on 15-01-2021.

⁸ Snežana Videnović. “Business Ethics in the Age of Coronavirus”, *Insurance Trends*, XXXVI(2), 2020, pp. 54.

⁹ United Nations Development Programme. COVID-19, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/coronavirus.html>, accessed on 15-01- 2021; Gary Shaw. “Potential implications of COVID-19 for the insurance sector”, *Deloitte LLP, UK, Deloitte.Insights*, 18 March, 2020, <https://www2.deloitte.com/uk/en/insights/economy/covid-19/impact-of-covid-19-on-insurers.html?id=us:2em:3pa:financial-services:eng:di:031720>, accessed on 15- 01-2021; Jelena Kočović, Tatjana Rakonjac-Antić, Marija Koprivica. “Pandemic Risk – a Threat or an Opportunity for Insurance?”, *European Insurance Law Review*, XIX(2), 2020, pp. 12.

¹⁰ Hanna Ziady. “It’s too late for this pandemic. But everyone wants insurance against the next one”, *CNN Business*, March 19, 2020, <https://edition.cnn.com/2020/03/19/business/pandemic-insurance-coronavirus/index.html>, accessed on 15-01- 2021.

¹¹ Sheryl Gay Stolberg. “Millions Have Lost Health Insurance in Pandemic-Driven Recession”, *The New York Times*, July 13, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/07/13/us/politics/coronavirus-health-insurance-trump.html>, accessed on 15-01- 2021. On the impact of the current pandemic on the US economy see: Kristina Gavrilovic, Milos Vucekovic. “Impact and Consequences of the Covid-19 Virus on the Economy of the United States”, *International Review*, No. 3–4/2020.

¹² “Pandemic Stay-at-Home Experience Raises P/C Insurers’ Bar for Delivering Digitally”, *Insurance Journal*, June 2, 2020, <https://www.insurancejournal.com/news/national/2020/06/02/570726.htm>, accessed on 15-01- 2021; Jelena Kočović, Tatjana Rakonjac-Antić, Marija Koprivica. “Pandemic Risk – a Threat or an Opportunity for Insurance”, *European Insurance Law Review*, XIX(2), 2020, pp. 13.

¹³ Petar Čelik, Miodrag Komarčević, Milovan Dimić. “Convergence of the Covid 19 and Cyber Crime Pandemic: Contest and Scope”, *Megatrend Review*, 17(4), 2020.

On the other hand, in a long-lasting crisis, third-party service providers may be a key to many insurers' operating plans. Thus, IT and other support services may deteriorate because of internal challenges or vendor problems.¹⁴

In this paper, we investigate the response of the domestic insurance industry to its organization of business operations and justified expectations for the provision of insurance cover for pandemic risk i.e. coronavirus disease. Before we move on to the main presentation, it should be borne in mind that coronavirus infection can be considered a severe acute respiratory syndrome, a disease caused by a new strain of coronavirus, which includes any mutations or variations of the virus.¹⁵ In a broader sense, insurance may also cover the costs incurred due to voluntary or forced isolation after coronavirus infection.

II. Internal and External Implications of Insurers' Self-Organization in the Circumstances of Pandemic Outbreak

After the outbreak of the pandemic and the spread of the infection, the first task of insurers was to protect the health and safety of employees while striving to maintain business continuity, be it on a smaller scale.¹⁶ IT support is vital for minor interruptions of normal operations and tasks in an insurance company due to the work of employees from home, especially in case of the need to solve technical problems, in the event of audio-video work meetings, policy selling, or reporting damages electronically or via an online application, etc. As insurance companies, as well as all organizations in the country prepared for remote work without social contacts, the questions of providing technical conditions for such work arose. A laptop or desktop computer (preferably equipment issued by the company), a virtual private network to securely and remotely connect to critical business applications, collaboration tools to help with audio, video, and screen-sharing, were the main premise of work continuity without major interruptions.¹⁷ In addition, there were also other examples of work adjustments in conditions of physical distance to prevent the transmission of infections. Thus, in Austria, the insurer Generali opened free

¹⁴ PwC United States. *COVID-19 and the insurance industry*, <https://www.pwc.com/us/en/library/covid-19/covid-19-and-insurance-industry.html>, accessed on 15-01-2021.

¹⁵ Law on Protection of Population against Communicable Diseases, Article 5, paragraph 1, item 5, subitem 2, ind. 5 and 6; Tokio Marine Kiln Syndicates Limited. *Credit Card & Payment Protection Insurance Policy Terms & Conditions*, PC_CCPIPINB_PW_TMK_V6_0620, 2020, pp. 4.

¹⁶ Gary Shaw. "Potential implications of COVID-19 for the insurance sector", *Deloitte LLP, Deloitte Insights*, 18 March 2020, <https://www2.deloitte.com/uk/en/insights/economy/covid-19/impact-of-covid-19-on-insurers.html?id=us:2em:3pa:financial-services:eng:di:031720>, accessed on 15-01-2021.

¹⁷ Gary Shaw. "Potential implications of COVID-19 for the insurance sector", *Deloitte LLP, Deloitte Insights*, 18 March 2020, <https://www2.deloitte.com/uk/en/insights/economy/covid-19/impact-of-covid-19-on-insurers.html?id=us:2em:3pa:financial-services:eng:di:031720>, accessed on 15-01-2021.

telephone lines to assist overstrained people having to juggle children and work, fearing the future and unemployment, and feeling lonely and isolated.¹⁸ There are also insurers whose websites provide appropriate explanations and information on COVID-19, protection measures, how to behave and what not to do, as well as internet addresses of relevant national institutions dealing with measures against coronavirus infection, the latest information, and advice.¹⁹ Some have displayed answers to the most common questions of policyholders regarding travel insurance, what type of travel insurance they need, whether they are eligible for travel insurance, what additional covers are available, whether the cover for COVID-19 is provided, under what conditions, etc.²⁰ At the beginning of March 2020, the Lloyd's of London issued a standard contractual clause,²¹ enabling automatic extension of insurance and reinsurance contracts in the event that the reinsurers, reinsureds, or their brokers are prevented access to Lloyd's a week before the contract expiry by the Corporation of Lloyd's, following the imposition of quarantine, or restriction in movement of people by any national or international body or agency, however, provided that this does not increase the (re)insurer's liability.

Even before the crisis, domestic companies announced their contact details (telephone numbers of contact centers, e-mail addresses, websites, social media accounts, or standalone applications) through which clients could contact them, concurrently enabling the extension of travel insurance policies for travelers who were on a trip abroad, and the extension of the insurance policies through the persons in close contact with the insured.²² They also extended the cover without additional charges for persons who took out travel health insurance policies.²³ As the time of crisis required, the traditional Baden-Baden Reinsurance Congress organized every year in the third week of October, was held in 2020 by video call meeting of reinsurers and reinsureds.

At the macroeconomic and political level, developed countries seek solutions to cover currently uninsurable risks such as COVID-19. Thus, the French Insurance Association (*Fédération Française de l'Assurance*) and French Ministry of

¹⁸ Wolfgang Rohrbach, „Dejstvo krize izazvane korona virusom na osiguranje“, *European Insurance Law Review*, XIX(2), 2020, pp. 4.

¹⁹ AXA Health, <https://www.axahealth.co.uk/update-on-coronavirus/>, accessed on 15-01-2021; DDOR Novi Sad. EPIDEMIK PROTEKT, <https://www.ddor.rs/epidemik-protekt/>, accessed on 15-01-2021.

²⁰ Allianz Assistance, <https://www.allianz-assistance.co.uk/help-and-advice/faqs-centre/travel-insurance-faqs.html>, accessed on 15-01-2021.

²¹ Limited Automatic Extension – Prevention of Access to Lloyd's of London, LMA5392, 12 March 2020.

²² Generali osiguranje Srbija, „Omogućena obnova polise putnog osiguranja iz inostranstva“, 20-03-2020, <https://www.generalisr.rs/media/omogucena-obnova-polise-putnog-osiguranja-iz-inostranstva.1142.html?newsId=221#>, accessed on 15-01-2021.

²³ Wiener Stadtische Osiguranje, „Proširenje VIP pokrivača za Putno zdravstveno osiguranje – Covid-19“, 22. 7. 2020, <https://wiener.co.rs/vesti/prosirenje-vip-pokrica-za-putno-zdravstveno-osiguranje-covid-19/>, accessed on 15-01-2021.

the Economy had a joint initiative to create a public-private partnership fund, that would provide lump sum payments to their insureds should their business be forced to cease because of an event like COVID-19. Payments would be triggered if there were a declaration by the French state mandating businesses to close.²⁴ Similarly, in 2020, the United States of America considered the passing of the Pandemic Risk Insurance Act, based on which the Pandemic Risk Reinsurance Program would be established.²⁵ The participation of insurers would be voluntary, with those participating in the program being obliged to offer coverage in all health insurance policies against emergencies in public health in connection with the outbreak of infectious diseases or a pandemic, provided that this is stipulated in an act of the Ministry of Health. The program would reinsure insurers' liabilities up to \$ 1 billion when, from a public health emergency covered, they exceed \$ 250 million. Business interruption insurance includes, in addition to property insurance, financial losses due to cancellation of events and other losses, provided that these are the losses that occurred in the periods of non-performance of business activities.

III. Impact of COVID-19 on Insurance Terms and Conditions

Traditionally, risks that did not exist in the past were not subject to coverage or exclusion in general and special insurance conditions. News and knowledge about the extent and possible consequences of COVID-19, epidemiological measures and adjustments to new working conditions, as well as dilemmas regarding the insurance coverage provided to the insureds, created the need for insurers to respond. The insurance terms and conditions applied before the outbreak of the epidemic/pandemic, as a rule, did not provide this type of coverage for coronavirus, nor did they explicitly exclude such an obligation from the list of risks and damages not covered. Perhaps one of the reasons is that since the outbreak of smallpox (variola vera) in 1972, in the following decades, Yugoslavia has not seen any such serious disease that has the potential to rapidly spread the infection and cause high mortality. The Law on Protection of Population against Communicable Diseases lists communicable diseases over which epidemiological supervision is being conducted and against which measures of prevention and suppression of communicable diseases are being applied, whereas, in the amendments and supplements of November 2020, this Law includes in the airborne diseases, for the first time: Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS) and COVID- 19, a disease caused by virus SARS-CoV-2. While new pandemic-proof policies covering business interruption might not be cheap, they

²⁴ AXA XL. "European reinsurance renewals in exceptional times", November 11, 2020, <https://axaxl.com/fast-fast-forward/articles/european-reinsurance-renewals-in-exceptional-times>, accessed on 17-01- 2021.

²⁵ *A Bill to establish a Pandemic Risk Reinsurance Program*, 116th Congress, 2d Session, The House of Representatives, H. R. 7011, May 26, 2020.

offer businesses from restaurants to film production companies to e-commerce retailers ways of insuring against disruptions and losses if another virus strikes.²⁶

Analyzing the insurance terms and conditions, we concluded that the insurers reacted quickly and included in their insurance conditions the appropriate wordings which exclude the liability of the insurer in case of epidemic and pandemic risks. In voluntary health insurance of Serbian insurers covering treatment costs, this was stated as follows: (1) „for injuries and illnesses as a consequence of epidemic“ or, (2) „epidemic and pandemic of greater significance which involve the occurrence of more severe forms of communicable diseases, including fatalities“. In the first case, the use of the term “epidemic” indicates that insurers’ obligations arising from injuries and illnesses from infectious diseases with occasional high prevalence (the proportion of a population with a disease or a particular condition at a specific point in time or over a specified period of time²⁷) are excluded from the coverage. Since the mentioned term does not include the case of a “pandemic”, the question can be raised as to whether this exclusion is valid in that case as well, and whether in the event of a pandemic outbreak there is an obligation of the insurer to reimburse the costs of treatment for COVID-19. The second exclusion variant seems like a more comprehensive solution, but also entails a dilemma. The analyzed insurance terms and conditions do not define or provide a more detailed explanation of the term „greater significance“ and thus should be interpreted within the meaning of the Law on Protection of Population against Communicable Diseases according to which epidemic of greater epidemiological significance shall designate the occurrence of severe clinical forms of communicable diseases and/or death caused by a communicable disease, whereas the danger of occurrence of severe economic and social consequences exists, as well as of the cross-border transmission of disease, as well as the recurrence of cases of the eliminated or eradicated communicable disease.²⁸ We believe that the clarification of this term should be provided in the definitions of insurance terms and conditions so as not to create ambiguities about its meaning.

In insuring the users of banking services against the risk of death and permanent loss of general working capacity due to an accident, one domestic insurer excludes “all infectious, occupational and other diseases, as well as the consequences of psychological impacts“. The exclusion phrased in this way covers all communicable diseases, even when no epidemic or pandemic has been declared, including that of COVID-19. However, there is no explanation as to what is considered a communicable disease that can clarify what is excluded from the cover concluded by the insured.

²⁶ Noor Zainab Hussain. “Pandemic-proofing: Insurance may never be the same again”, *Reuters Business News*, July 10, 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-insurance-products-idUSKBN24B0RD>, accessed on 15-01-2021.

²⁷ Allison Kruger, Louise-Anne McNutt. “Prevalence”, *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/prevalence>, accessed on 15-01-2021.

²⁸ Law on Protection of Population against Communicable Diseases, Article 2, paragraph 1, item 8.

For such purpose, the definition of communicable diseases provided in the Law on Protection of Population against Communicable Diseases (Article 2, paragraph 1, item 1) could be included in the insurance terms and conditions. On the other hand, the question arises whether the insurer, by applying the term “communicable diseases”, can exclude its liability for diseases that, in the said Law, are not listed as communicable. In the following text, we will explain the reasons why, in the author’s opinion, there is a dilemma regarding this exclusion. The problem lies in the fact that the legislator, as a rule, can never react immediately when an infection with a new virus occurs, but only after a certain time, as we have seen worldwide. This includes COVID-19. In such a case, the next question would be whether such exclusion of a disease that is not stipulated as communicable by the Law is in line with public policy, coercive legislation, and morality. If the answer to the question asked was affirmative, then such a provision of the insurance conditions would not be effective, and the insurer would be liable to the insured. An additional problem, in the opinion of the author of this paper, is the provision of Article 6 of the Law on Protection of Population against Communicable Diseases, according to which in case of threat of a communicable disease, which has not been defined in that Law (unknown disease until the passing of the Law i.e. a novel disease at the time when the Law is already in force), and which, to a large extent, may endanger the population of the Republic of Serbia, the Government, at the proposal of the minister competent for health tasks, may declare such a disease a communicable disease and also declare the epidemic in the affected area. A particular period of time may pass from the moment of the outbreak of a new disease to the moment of declaring that disease infectious and epidemic, so the question can be asked whether the insurer is covered by the above-formulated exclusion in the specified period of “latency” for health care institutions, legislators and /or administrative bodies. In that case, to discharge himself from liabilities, the insurer will not be able to successfully invoke Article 5 of the Law which contains a list of communicable diseases, because the disease has not yet been listed as communicable. On the other hand, the insurer should be successfully discharged from liability by referring to the definition of infectious diseases provided in Article 2, paragraph 1 point 1 in connection with Article 4 of the Law on Protection of Population from Communicable Diseases, which regulates the criteria according to which a disease is considered communicable. Among others, according to Article 4, paragraph 1, item 3, communicable diseases are considered rare and serious communicable diseases, which have not been recognized in the Republic of Serbia, and for which, the grouping of data may indicate the factors responsible for their occurrence. Nevertheless, it is not certain that in all situations where there is no act of a competent authority declaring the outbreak and/or epidemic of a novel, thus far unknown²⁹ disease, would be admissible to courts. If the courts gave

²⁹ An unknown communicable disease could be formally considered a disease that already broke out elsewhere in the world but, until a particular moment, was unknown in Serbia.

precedence to insurance conditions that represent the conditions of the insurance contract, without the need for a disease to be officially declared communicable based on an act of the competent authority, the insurer would not have a problem with the exemption from liability. However, if the courts put the social function of insurance first, without distinguishing between compulsory (public) health insurance and private health insurance, then the insurer would hardly manage to be relieved from the obligation by invoking the mentioned exclusion.

Insurance conditions on the UK market closely follow the definitions contained in the English Coronavirus Act.³⁰ Thus, in March and April, the Lloyd's Market Association issued standard contractual clauses excluding the risks that occurred due to coronavirus, applying the following definition: „This Insurance does not cover any claim in any way caused by or resulting from: (a) Coronavirus disease (COVID-19); (b) Severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2); (c) any mutation or variation of SARS-CoV-2; and (d) any fear or threat of the a), b) or c) above.³¹ In addition to the aforementioned general exclusions of losses and damages due to COVID- 19, Lloyd's representatives and the representatives of the International Underwriters Association – IUA in charge of other insurance lines, also adopted standard contractual clauses on exclusions of epidemic and pandemic risks. Thus, the Joint Cargo Committee issued a standard contractual clause on the exclusion of communicable diseases, whereas similar clauses were also issued for transport liability insurance, cash insurance, property insurance, energy production insurance, construction and erection insurance, and different types of reinsurance treaties. This clause reads: „1. Notwithstanding any provision to the contrary within this insurance, this insurance does not insure any loss, damage, liability, claim, cost or expense of whatsoever nature caused by, contributed to, resulting from, arising out of, or in connection with a Communicable Disease or the fear or threat (whether actual or perceived) of a Communicable Disease regardless of any other cause or event contributing concurrently or in any other sequence thereto. 2. As used herein, a Communicable Disease means any disease which can be transmitted by means of any substance or agent from any organism to another organism where: 2.1. the substance or agent includes, but is not limited to, a virus, bacterium, parasite or other organism or any variation thereof, whether deemed living or not; 2.2. the method of transmission, whether direct or indirect, includes but is not limited to, airborne transmission, bodily fluid transmission, transmission from or to any surface or object, solid, liquid or gas or between organisms, and 2.3. the disease, substance or agent can cause or threaten bodily injury, illness, damage to human health, human welfare or property”.³² However, it should be borne in mind that these are trade practices

³⁰ Coronavirus Act 2020, Chapter 7, 25th March 2020.

³¹ Coronavirus Exclusion, LMA 5391, 04 March 2020.

³² Communicable Disease Exclusion – (Cargo), JC2020-011, 17 April 2020.

that the Lloyd's Market Association of London calls model clauses, clearly noting that these models are purely illustrative and the members are free to agree to different conditions or amend them as they see fit.³³

In addition to introducing appropriate exclusions in the coverage of communicable diseases, Serbian insurers of group (term and endowment) life and (accident and health) non-life insurance offered the employee coverage of COVID-19 to the employers, companies, trade unions, organizations, institutions, and other legal entities.³⁴ This insurance service covers daily allowance for days spent in a hospital, provided that the allowance is paid only after a certain number of days have passed, which for allowance calculation, represents the deductible. To that extent, insurers also apply fixed sum excess (compensation is not paid up to 7 days, and if the stay is longer, the compensation is paid for each subsequent day after the said number of days expire, however, maximum up to the agreed sum insured per day and in the aggregate, if such aggregate sum is agreed)³⁵ and non-deductible franchise (it is required to spend minimum 3 days in the hospital for treatment to receive the payment of the sum insured for the hospital accommodation, for all days spent).³⁶ The same type of coverage is provided for travel insurance and insurance of hotel guests. It should be borne in mind that the additional coverage offered for COVID-19 does not reimburse the costs of treatment, which can be considerable. Instead, the agreed daily allowance is paid out, ranging from 5 to 50 Euros i.e. the payment of double the sum insured is received in case of intensive care. All insurers also provide the services of assistance in case of COVID-19 disease (as well as in case of an accident). The scope of additional services is determined by the choice (contracting) of a certain sum insured for a hospital day, where the lowest sum insured includes only a telephone consultation with a doctor (assessment of the condition and emergency care), while the highest sum insured provides, in addition to the above assistance, consultations about symptoms and further testing, medication counseling, psychological counseling, food or medication delivery, whereas some insurers also provide housekeeping and pet care services.

The risk of inability to use the tourist or passenger transport service, which results in the costs for the insured due to accommodation in quarantine (isolation) ordered by a government authority or medical institution, or a doctor (because of illness or suspected of COVID-19 infection), or service denial of transport, airport,

³³ https://www.lmalloyds.com/LMA/Underwriting/Wordings/LMA/lma_wordings.aspx, accessed on 17-01-2021.

³⁴ DDOR Novi Sad. EPIDEMIK PROTEKT, <https://www.ddor.rs/epidemik-protekt/>, accessed on 15-01-2021; Generali osiguranje Srbija. Osiguranje od rizika Covid-19 za pravna lica, https://www.generali.rs/pravna_lica/zdravlje_i_nezgoda/osiguranje_od_rizika_covid-19.3378.html, accessed on 17-01-2021.

³⁵ Generali osiguranje Srbija. Osiguranje od rizika Covid-19 za pravna lica, https://www.generali.rs/pravna_lica/zdravlje_i_nezgoda/osiguranje_od_rizika_covid-19.3378.html, accessed on 17-01-2021.

³⁶ DDOR Novi Sad. EPIDEMIK PROTEKT, <https://www.ddor.rs/epidemik-protekt/>, accessed on 15-01-2021.

hotel accommodation, etc. - represents a type of coverage for a financial loss as a consequence of booking and inability to use the service that was not rendered due to the stated consequences of contracting COVID-19 and service denial. Such a type of cover is typical for travel insurance in Germany and England.³⁷ Emergency Medical Certificate of Insurance due to COVID-19 disease of a Canadian insurer whose policyholder is Air Canada is mostly the same as in Germany and England, except for the differences in the types of cover which is effective from the moment when the airfare is booked and when the travel has started. According to these insurance conditions, insurance of emergency medical assistance covers, cumulatively, amounts to 200.000 CDN, of justified and usual costs incurred due to testing positive for COVID-19 during the travel. These are the costs of: (1) emergency treatment, (2) ambulance, (3) expenses related to death (transport of the body, cremation, costs of transport of a person for identification of the deceased, if necessary), (4) costs of repatriation according to doctor's recommendations for the return home, (5) meals, accommodation and taxi services (150 CDN per day, maximum 2.100 CDN), (6) childcare during a stay at the hospital while traveling (75 CDN, maximum 500 CDN), (7) transport of own children home, (8) travel of an escort on the way home, (9) daily allowance during the stay at the hospital for more than 2 days, (10) telephone calls and (11) terrorist acts.³⁸ In Serbia, travel health insurance is extended to cover the COVID-19 disease. This type of cover is written as additional, with payment additional to the standard policy, and provides the cover of treatment costs and fixed allowance in case of necessary hospitalization caused by COVID-19.³⁹

With the development of information technology, some new services appear in the insurance against the risk of COVID-19 disease. Thus, a Boston-based tech firm Machine Cover, USA, aims to offer policies that would give relief during business interruption due to lockdowns and limited working hours of office buildings. Using special apps and other data sources, this company will measure traffic levels around restaurants, department stores, hairdressers, and car dealers. If traffic drops below a certain level for whatever reason, it will indemnify the damage to the insureds.⁴⁰ However, it should be borne in mind that the mentioned tech company provides the service of measuring the traffic levels and selling the insurance policies of the insurers with which it cooperates, and in this case, it is the American insurer Hiscox

³⁷ HanseMerkur Reiseversicherung AG. *Versicherungsbedingungen für die Reiseversicherung*, VB-RS 2020 (T-Corona-D), 28.7.2020, Hamburg; Allianz Assistance. *Covid-19 travel insurance*, Ref: 7363TVL 07/20, Croydon, pp. 26.

³⁸ The Manufacturers Life Insurance Company. *COVID-19 Emergency Medical Certificate of Insurance – Air Canada*, December 1, 2020, MACCOVID920E - Rev12/20, Windsor, Ontario, Canada.

³⁹ <https://www.ddor.rs/stanovnistvo-proizvodi/putno-osiguranje/>, accessed on 18-01-2021.

⁴⁰ Noor Zainab Hussain. "Pandemic-proofing: Insurance may never be the same again", *Reuters Business News*, July 10, 2020.

Insurance Company Inc. To cover the contingency risk in a „locked down“ world, Lloyd's insurer Beazley Plc launched a contingency policy covering lost profit to the benefit of streaming organizers of music and cultural and business events against transmission failure and disruptions which prevent the events from being held or cause their cancellations, as stated by Mark Symons, contingency underwriter at Beazley Plc.⁴¹

Since businesses are just beginning to learn how COVID-19 outbreaks and similar pandemics can affect them, it is not surprising that new services are effectively custom-made. Thus, film and television production companies may find it interesting that the insurance will cover events when a reporter, cameraman, or other crew member contracts the virus, forcing the company to stop shooting. Similarly, a company that raises livestock for restaurants, is covered for a scenario in which it would be impossible to get animal feed due to COVID-19.⁴² Naturally, in all the mentioned cases, the insurance terms and conditions regulate in more detail the circumstances and assumptions of the occurrence, and the liabilities of the insurer, whereas the premium does not come cheap but is nevertheless acceptable for the insured, given his turnover and exposure to operating losses.

IV. Conclusion

Appropriate measures helped the society and insurance business to relatively quickly overcome their initial unpreparedness. The previous legal framework of all legal systems related to communicable diseases fully encompassed communicable diseases that had been known before its adoption. Therefore, a certain delay in amendments and supplements to the list of communicable diseases is justified.

Insurers responded quickly in meeting the needs of insured persons who found themselves on a trip, allowing the extension of insurance policies remotely or through an authorized person, while in the existing insurance services they offered the extension of cover in case of COVID-19 disease. The main feature of the mentioned extension is not the reimbursement of treatment costs, but the payment of a daily allowance and the provision of information, assistance, and services in precisely specified cases. This extension of cover is provided for life insurance, travel health insurance, and accident insurance. In all other types of insurance covers, some exclusions use various wordings and expressions that may create certain doubts as to whether a loss event can be considered insured, depending on the circumstances and time of its occurrence and the provisions of positive regulations.

In some cases, foreign insurers met the requirements and needs of policyholders and crafted special insurance conditions around different businesses

⁴¹ Beazley Group, https://www.beazley.com/london_market/political_risks_and_contingency/contingency.html, accessed on 18-01- 2021.

⁴² Noor Zainab Hussain. *Ibidem*.

and methods of providing coverage for COVID-19. To that extent, the domestic insurance market can be expected to respond with new insurance products covering COVID-19. On the other hand, this expectation may prove unrealistic due to the absence of any statistics, and especially due to the high insurance premium that may deter policyholders from taking out insurance policies.

Literatura

- Allianz Assistance. *Covid-19 travel insurance*, Ref: 7363TVL 07/20, Croydon, UK.
- AXA XL. "European reinsurance renewals in exceptional times", November 11, 2020, <https://axaxl.com/fast-fast-forward/articles/european-reinsurance-renewals-in-exceptional-times>, accessed on 17-01-2021.
- AXA Health, <https://www.axahealth.co.uk/update-on-coronavirus/>, accessed on 15-01-2021.
- Colvile, Robert. "Capitalism is not to blame, it's our escape route out of this mess", *Financial Times*, May 1 2020, <https://www.ft.com/content/10db1944-8b85-11ea-a109-483c62d17528>, accessed on 15-01-2021.
- DDOR Novi Sad. EPIDEMIK PROTEKT, <https://www.ddor.rs/epidemik-protekt/>, accessed on 15-01-2021.
- Čelik, Petar, Komarčević, Miodrag, Dimić, Milovan. "Convergence of the Covid 19 and Cyber Crime Pandemic: Contest and Scope", *Megatrend Review* 17(4), 2020, pp. 49–74.
- Gavrilovic, Kristina, Vucekovic, Milos. "Impact and consequences of the Covid-19 virus on the economy of the United States", *International Review*, No. 3–4/2020, pp. 56–64.
- Gay Stolberg, Sheryl. "Millions Have Lost Health Insurance in Pandemic-Driven Recession", *The New York Times*, July 13, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/07/13/us/politics/coronavirus-health-insurance-trump.html>, accessed on 15-01-2021.
- Generali osiguranje Srbija. „Omogućena obnova polise putnog osiguranja iz inostranstva“, 20.03.2020, <https://www.generalisr.com/media/omogucena-obnova-polise-putnog-osiguranja-iz-inostranstva.1142.html?newsId=221#>, accessed on 15-01-2021.
- Generali osiguranje Srbija. „Osiguranje od rizika Covid-19 za pravna lica“, https://www.generalisr.com/pravna_lica/zdravlje_i_nezgod/osiguranje_od_rizika_covid-19.3378.html, accessed on 17-01-2021.
- Ghebreyesus, Tedros Adhanom. "Coronavirus: What is a pandemic and why use the term now?", *BBC News Services*, 11 March 2020, <https://www.bbc.com/news/health-51358459>, accessed on 15-01-2021.

- HanseMerkur Reiseversicherung AG. *Versicherungsbedingungen für die Reiseversicherung*, VB-RS 2020 (T-Corona-D), 28.7.2020, Hamburg.
- Hussain, Noor Zainab. "Pandemic-proofing: Insurance may never be the same again", *Reuters Business News*, July 10, 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-insurance-products-idUSKBN24B0RD>, accessed on 15-01-2021.
- Kočović, Jelena, Rakonjac-Antić, Tatjana, Koprivica, Marija. Pandemic Risk – a "Threat or an Opportunity for Insurance?", *European Insurance Law Review*, XIX(2), 2020, pp. 10–18.
- Kruger, Allison, McNutt, Louise-Anne. "Prevalence", *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/prevalence>, accessed on 15-01-2021.
- "Pandemic Stay-at-Home Experience Raises P/C Insurers' Bar for Delivering Digitally", *Insurance Journal*, June 2, 2020, <https://www.insurancejournal.com/news/national/2020/06/02/570726.htm>, accessed on 15-01- 2021.
- PwC United States. *COVID-19 and the insurance industry*, <https://www.pwc.com/us/en/library/covid-19/covid-19-and-insurance-industry.html>, accessed on 15-01- 2021.
- Rogers, Kara (ed). "Pandemic", *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/pandemic>, accessed on 15-01- 2021.
- Rohrbach, Wolfgang. „Dejstvo krize izazvane korona virusom na osiguranje“, *European Insurance Law Review*, XIX(2), 2020, pp. 4–6.
- Shaw, Gary. "Potential implications of COVID-19 for the insurance sector", *Deloitte LLP, UK, Deloitte. Insights*, 18 March 2020, <https://www2.deloitte.com/uk/en/insights/economy/covid-19/impact-of-covid-19-on-insurers.html?id=us:2em:3pa.financial-services:eng:di:031720>, accessed on 15-01-2021.
- The Manufacturers Life Insurance Company. *COVID-19 Emergency Medical Certificate of Insurance – Air Canada*, December 1, 2020, MACCOVID920E - Rev12/20, Windsor, Ontario, Canada.
- Tokyo Marine Kiln Syndicates Limited. *Credit Card & Payment Protection Insurance Policy Terms & Conditions*, PC_CCPPINB_PW_TMK_V6_0620, 2020.
- United Nations Development Programme. *COVID-19*, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/coronavirus.html>, accessed on 15-01- 2021.
- Videnović, Snežana. "Business Ethics in the Age of Coronavirus", *Insurance Trends*, XXXVI(2), 2020, pp. 53–57.
- Wiener Stadtische Osiguranje. „Proširenje VIP pokrića za Putno zdravstveno osiguranje – Covid-19“, 22. 7. 2020, <https://wiener.co.rs/vesti/prosirenje-vip-pokrica-za-putno-zdravstveno-osiguranje-covid-19/>, accessed on 15-01-2021.
- World Health Organization. *What is a pandemic?*, 24 February 2010, https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/, accessed on 15-01-2021.

- Wyns, Arthur. "How our responses to climate change and the coronavirus are linked", *The World Economic Forum Covid Platform*, 2 April 2020, <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/climate-change-coronavirus-linked/>, accessed on 15-11-2020.
- Law on Protection of Population from Communicable Diseases, *Official Gazette of RS*, nos. 15/2016, 68/2020 and 136/2020.
- Ziady, Hanna. "It's too late for this pandemic. But everyone wants insurance against the next one", *CNN Business*, March 19, 2020, <https://edition.cnn.com/2020/03/19/business/pandemic-insurance-coronavirus/index.html>, accessed on 15-01-2021.

Translated by: **Zorica Simović**

Dr Miloš M. Petrović¹

PANDEMIJA KOVIDA 19: ZDRAVSTVENI RIZICI I OPSEŽNE ŠTETNE POSLEDICE PO PRIVREDNE I DRUGE TOKOVE

PREGLEDNI RAD

Apstrakt

Od prvog kvartala 2020. godine različiti nivoi vlasti u svim delovima sveta, uključujući i Srbiju, nastoje da upotrebom restriktivnih i drugih mera utiču na obuzdavanje širenja pandemije kovida 19 i ublažavanje njenih štetnih posledica, što je ishodovalo na različite načine. Premda se radi o događaju koji predstavlja presedan te je na osnovu toga nezahvalno praviti prognoze, druga godina odvijanja pandemije, pored aktuelnih, već govori u prilog i nekih srednjeročnih, pa možda i dugoročnijih privrednih posledica (oporavak turističkog sektora, avio-industrije, pa i nekih segmenata osiguravajuće delatnosti nije izgledan u narednim godinama). U okviru ovog rada, pored ostalog, analizira se i uticaj pandemijskih okolnosti na aspekt usluge „osiguranje na putu“ u Republici Srbiji u 2020. godini. U ovom istraživanju služimo se kvalitativnim i kvantitativnim podacima na području više naučnih disciplina, uz korišćenje različitih tipova izvora, od elektronskih baza podataka, preko državnih i međunarodnih dokumenata i pravnih akata, do naučnih, stručnih i drugih članaka, imajući u vidu visoku aktuelnost teme. Zaključak rada je da je tok pandemije kovida 19, pored poremećaja u ekonomskom i društvenom pogledu, doprineo i izbijanju novih transnacionalnih izazova koji se manifestuju i u političkim i moralnim aspektima vezanim za proces imunizacije stanovništva protiv virusa, koji se odvija nejednako u različitim zemljama. Takođe, početak procesa imunizacije stanovništva

¹ Miloš M. Petrović je doktor političkih nauka i autor radova u domenu evropskog prava i političkih nauka.
I-mejl: petrovic1milos@gmail.com
Rad je primljen: 3. 2. 2021.
Rad je prihvaćen: 3. 3. 2021.

predstavlja prvi odlučujući korak u pravcu suzbijanja pandemije i njenih štetnih uticaja po stanovništvo i privredu.

Ključne reči: *uticaj pandemije na osiguranje, međunarodni odnosi, Evropska unija, zaštita od kovida 19, vakcinacija protiv koronavirusa, šteta od kovida 19, zdravstveni rizici.*

Uvod: nepovoljne tendencije u međunarodnim privrednim i društvenim odnosima

Budući da smo stupili u drugu godinu pandemije, otvara se mogućnost za osvrt na to kako su svetsko društvo i privreda reagovali na pandemijski izazov bez presedana u novijem dobu. Dvadeseta godina 21. veka protekla je u znaku poremećaja u ekonomskim, političkim i drugim odnosima i manifestovala se na dva osnovna nivoa: pojedinačnom i društveno-sistemsom. Među neke od osnovnih pojedinačnih posledica koje su se odrazile i na korišćenje osiguravajućih usluga, pored opasnosti po čovekovo zdravlje, ubrajaju se i ograničena ili uslovljena sloboda kretanja, redukovani fizički kontakti, otkazivanje putovanja i drugih planova. S druge strane, na širem nivou društva i sistema, pored rizika po javno zdravlje, neke od posledica koje su se izrazito odrazile na delatnost osiguranja jesu: ostvarivanje prava na odgovarajuću zdravstvenu zaštitu, izazovan proces vakcinisanja stanovništva protiv koronavirusa (kao svojevrsne polise za ograničavanje zdravstvenih rizika), pa sve do širih posledica po nestabilnost u međudržavnim i međunarodnim odnosima, što pogoršava perspektivu za ekonomsku i drugu saradnju.

(1) *Iznenadno uvođenje restriktivnih epidemioloških mera* širom sveta nije, nažalost, bilo dovoljno da se zaraza zaustavi, već samo da se njeno širenje uspori. Primena mera bila je usmerena na smanjivanje (fizičkih) kontakata, pre svega u smislu ograničavanja kretanja stanovništva i organizovanja skupova koji predstavljaju epidemijski rizik, ali imajući u vidu radikalni obuhvat mera, posledice su bile ne samo lokalne već i nacionalne i međunarodne. Antipandemijske mere koje su u trenutku pisanja ovih redova uveliko na snazi podrazumevaju širok opseg aktivnosti, od ohrabriranja fizičkog distanciranja, preko što češće i detaljnije dezinfekcije ruku, do nošenja zaštitnih maski, mogućnosti rada na daljinu, ograničavanja rada ugostiteljskih i turističkih objekata, kao i obrazovnih ustanova i mesta za zabave te kulturnih institucija, pa i obaveznih mera izolacije, pored brojnih drugih.² Navedene mere usmerene su ne samo ka smanjivanju obima zaražavanja među stanovništvom, već i ka obuzdavanju ogromnog pritiska na medicinske ustanove, budući da zdravstveno

² Spisak i sadržaj akata kojima se određuju nacionalne mere u nizu oblasti u kontekstu pandemije kovida 19 dostupne su u bazi Pravno-informacionog portala Republike Srbije na adresi: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/fp/covid19>

osoblje već godinu dana funkcioniše u uslovima nalik na ratnu medicinu. Širom sveta, pa čak i u zapadnoj Evropi i SAD, zdravstveni sistemi pokazali su se nedovoljno fleksibilnim da u kratkom roku prilagode svoj rad vanrednim pandemijskim okolnostima.

U kombinaciji s ogromnim brojem pacijenata obolelih od novog virusa, brojem koji nastavlja da se uvećava, sistem zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja pod pritiskom su ne samo u pogledu epidemijske situacije, već i što se tiče miliona korisnika koji pate od drugih zdravstvenih problema. Pored toga, sistemi koji ne počivaju na univerzalnom zdravstvenom osiguranju i zaštiti svih svojih stanovnika bili su prinuđeni da u kratkom roku načine značajna prilagođavanja kako bi borba protiv pandemije bila što efikasnija. Visoka stopa mortaliteta usled zaraze, koja je evidentna i u ekonomski najrazvijenijim zapadnim zemljama, razotkrila je slabosti tih sistema i osvestila potrebu da zdravstveno osiguranje i pristup medicinskoj nezi treba da budu što dostupniji svim društvenim grupama, i to u najskorije vreme. Pojedini sistemi, poput onih u italijanskim regionima, tokom prvog talasa pandemije pokazali su se izuzetno nepripremljenim za ogromne izazove koje je virus doneo, pa naučnici skreću pažnju da je neophodan viši stepen prilagodljivosti zdravstvenog sistema na svim nivoima.³ Zaključno s krajem januara, na globalnom nivou preminulo je, nažalost, preko 2,2 miliona ljudi, a zvanično je registrovano preko 100 miliona slučajeva zaraze.⁴ Međutim, kako je zbog prirode bolesti, nedostatka kapaciteta i različitih pristupa nemoguće registrovati svaku zaraženu osobu, procenjuje se da je broj obolelih višestruko veći, imajući u vidu nepovoljnu karakteristiku virusa da često dolazi do izostanka ispoljavanja simptoma, što doprinosi njegovoj daljoj cirkulaciji.⁵ Opasnost koju virus predstavlja po javno zdravlje, a koja prožima sve domene društvenog i privrednog života, svakako predstavlja najosnovniji rizik već drugu godinu zaredom.

(2) U prvom kvartalu 2020. godine zabeležen je najveći pad bruto domaćeg proizvoda na nivou Evropske unije od uspostavljanja statističkog praćenja u tom pogledu, koji je iznosio -3,3% na nivou prvog kvartala i čak -11,4% na nivou drugog kvartala.⁶ U SAD je u prvom kvartalu zabeležen pad od 5%, dok je u drugom kvartalu

³ Marta Blangiardo, Michela Cameletti, Monica Pirani, Gianni Corsetti, Marco Battaglini, Gianluca Baio, "Estimating weekly excess mortality at sub-national level in Italy during the COVID-19 pandemic", *PLoS ONE*, 15 (10): e0240286, 2020, pp. 2–3.

⁴ Elektronska baza Worldometers predstavlja jednu od najobuhvatnijih u domenu praćenja i objedinjavanja zvaničnih podataka sa nacionalnih nivoa u jedinstveni sistem. Worldometers, COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC, 2020, <https://www.worldometers.info/coronavirus/>, pristupljeno: 30. 1. 2021.

⁵ Lu Shubiao, Lin Jinsong, Zhang Zhiqiao, Xiao Liping, Jiang Zhijian, Jia Chen, Hu Chongjing, Luo Shi, "Alert for non-respiratory symptoms of coronavirus disease 2019 patients in epidemic period: A case report of familial cluster with three asymptomatic COVID-19 patients", *Journal of Medical Virology*, 93(1), 2021, pp. 518-519.

⁶ Eurostat, GDP and employment flash estimates for the first quarter of 2020, 15 May 2020, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10294864/2-15052020-AP-EN.pdf/5a7ea909-e708-f3d3-8375-e2510298e1b8>, pristupljeno: 1.2. 2021.

minus iznosio nezabeleženih 31,4%.⁷ Svetska banka predvidela je pad od 5% na globalnom nivou u 2020. godini, što takođe predstavlja nezabeležen podatak u mirnodopskim uslovima.⁸ Gubici koji se odnose samo na delatnost osiguranja mogli bi iznositi i preko 100 milijardi dolara samo za 2020. godinu.⁹ Samo u domenu avio-industrije gubici takođe prevazilaze iznos od 100 milijardi američkih dolara.¹⁰ U oblasti turizma rezultati su toliko poražavajući da se govori kako oni doprinose smanjenju svetskog BDP-a između 1,5 i 2,8%.¹¹ Imajući u vidu razgranatost poslovanja osiguravajuće delatnosti i uticaj pandemije na sve aktuelne procese, posledice po nju već su evidentno vrlo negativne, kao i u drugim domenima finansijskog poslovanja. Širom sveta, kompanije i pojedinci obraćali su se osiguravačima sa zahtevima za nadoknadu gubitaka povezanih s pandemijom, što je predstavljalo značajan pritisak na delatnost kao takvu.¹² S druge strane, u svetlu pandemije došlo je i do razvoja dodatnih usluga, poput uvođenja dopunskog osiguranja za koronavirus, kao i proširivanja pokrivača tako da obuhvati i slučajeve povezane s tim virusom.¹³ Osiguravajuće kuće nastojale su da odgovore na pandemiju u nekoliko ravni: obezbeđivanjem kontinuiteta pružanja osiguravajućih usluga, ispitivanjem i ograničavanjem rizika u domenima likvidnosti i solventnosti, kao i pružanjem podrške donosiocima odluka u različitim domenima.¹⁴

(3) Nepredvidivost i spontanost u uvođenju mera doprinele su i *izazovima u međunarodnim odnosima*, uključujući i EU. Tako je iznenadna odluka prethodne američke administracije da zabrani letove iz evropskih zemalja bila javno kritikovana od strane zapadnoevropskih država kao neočekivana, pa i protivna transatlantskim partnerskim okvirima saradnje. Premda su odnosi između SAD i evropskih partnera bili obeleženi izazovima tokom čitavog perioda predsedničkog mandata Donalda Trampa (pri čemu su pojedini aspekti razmimoilaženja postojali i pre 2016. godine), pandemijska kriza dodatno je poremetila transatlantsku saradnju u 2020. godini, kako na međudržavnom nivou tako i na nivou širih međunarodnih inicijativa.¹⁵ Pored

⁷ Kimberly Amadeo, Your Guide to the 2020 Recession, February 1st 2021, <https://www.thebalance.com/recession-2020-4846657>, pristupljeno: 2. 2. 2021.

⁸ World Bank, The Global Economic Outlook During the COVID-19 Pandemic: A Changed World, June 8th 2020, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/08/the-global-economic-outlook-during-the-covid-19-pandemic-a-changed-world>, pristupljeno: 1. 2. 2021.

⁹ Miloš Petrović, „Lojd' predviđa gubitak od 107 milijardi dolara za (osiguravajuću) delatnost u 2020. kao posledicu pandemije kovida 19“ (prikaz članka), *Tokovi osiguranja* br. 2/2020, str. 85–86.

¹⁰ Elzbieta Visnevskyte, IATA: “Aviation industry to end 2020 with \$118 billion loss”, 25 November 2020, <https://www.aerotime.aero/26515-iata-aviation-industry-to-end-2020-with-118-billion-loss>, pristupljeno: 1. 2. 2021.

¹¹ UNWTO, Tourism and COVID-19 – unprecedented economic impacts, 2020, <https://www.unwto.org/tourism-and-covid-19-unprecedented-economic-impacts>, pristupljeno: 25. 1. 2021.

¹² Marsh & McLennan, *COVID-19: Evolving Insurance and Risk Management Implications Report*, New York, 2020, pp. 1–2.

¹³ Zoran Radović, „Koronavirus i osiguranje“, *Tokovi osiguranja* br. 2, 2020, str. 87.

¹⁴ OECD, *Insurance sector responses to COVID-19 by governments, supervisors and industry*, Paris, 2020, pp. 2–3.

¹⁵ Constantine Arvanitopoulos, “Transatlantic relations after the COVID-19 pandemic”, *European View*, Vol. 19(2), 2020, pp. 164–165.

toga, došlo je i do produbljanja nepoverenja spram međunarodnih organizacija. Funkcionisanje Evropske unije bilo je dvostruko opterećeno: (1) na unutrašnjem nivou došlo je do podela u smislu nedovoljno brze mobilizacije pomoći i nedovoljnog obima saradnje među državama i (2) na spoljnom nivou došlo je do zastoja u saradnji čak i sa zemljama kandidatima za članstvo u Evropskoj uniji, koje nominalno važe za njene najbliže partnere (što se manifestovalo privremenim ograničavanjem izvoza medicinske opreme).¹⁶

Pored Evropske unije, došlo je i do visokog stepena nepoverenja i nesuglasica u vezi s aktivnostima Svetske zdravstvene organizacije (SZO) u kontekstu širenja pandemije, i to sa više strana. Sjedinjene Američke Države zvanično su saopštile da SZO (kao specijalizovanu organizaciju Ujedinjenih nacija) svrstavaju uz Kinu i da SZO nije na vreme identifikovala opasnost od izbijanja pandemije.¹⁷ Vrhunac neslaganja usledio je kada je doskorašnji predsednik naložio da se SAD povuku iz članstva u SZO, mada je novoizabrani predsednik te zemlje preokrenuo tu odluku.¹⁸ Takođe, SZO je imala i napete odnose s Narodnom Republikom Kinom u kontekstu sporijeg izdavanja dozvola naučnicima koji su poslani u tu zemlju da ispituju okolnosti nastanka i ekspanzije zaraze.¹⁹ Ta organizacija takođe se nalazi i pod pritiskom u vezi s odobravanjem različitih cepiva za proces masovne vakcinacije, kao i neophodnosti da se što većem broju ekonomski ugroženih zemalja pomogne u procesu pribavljanja i sprovođenja cepljenja. O procesu vakcinacije biće reči u idućim poglavljima, a u predstojećem segmentu najpre će biti prikazana situacija u Srbiji u pogledu tražnje za jednom vrstom osiguravajuće usluge.

Smanjenje tražnje za uslugom pomoć na putu u Srbiji u uslovima pandemije

Okolnosti proistekle iz pandemije koronavirusa značajno su se odrazile kako na pokretljivost građana tako i, posledično, na usluge u domenu osiguravajuće delatnosti. U okviru ovog poglavlja nastoji se prikazati visok stepen uticaja

¹⁶ Beta, Miloš Petrović za Euraktiv Srbija: Meka moć EU zasenjena još jednom krizom, 12.05.2020, <https://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/127224-milos-petrovic-za-euraktiv-srbija-meka-moc-eu-zasenjena-jos-jednom-krizom>, pristupljeno: 20. 1. 2021; European Commission, Commission puts in place transparency and authorisation mechanism for exports of COVID-19 vaccines, January 29th 2021, https://ec.europa.eu/malta/news/commission-puts-place-transparency-and-authorisation-mechanism-exports-covid-19-vaccines_en, pristupljeno: 1. 2. 2021.

¹⁷ Donald McNeil Jr, Andrew Jacobs, Blaming China for Pandemic, Trump Says U.S. Will Leave the W.H.O., May 29 2020, <https://www.nytimes.com/2020/05/29/health/virus-who.html>, pristupljeno: 1. 2. 2021.

¹⁸ Stephanie Nebehay, Emma Farge, WHO chief looks forward to working 'very closely' with Biden team, November 9 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-who-idUSKBN27P14F>, pristupljeno: 09.01.2021.

¹⁹ Deutsche Welle, Coronavirus digest: WHO rebukes China for blocking investigator entry, December 2020, <https://www.dw.com/en/coronavirus-digest-who-rebukes-china-for-blocking-investigator-entry/a-56131087>, pristupljeno: 30. 1. 2021.

pandemijskih okolnosti na razvoj usluge *pomoć na putu* u Republici Srbiji. Zašto baš ta vrsta osiguranja? Zato što se radi o vrsti osiguranja koja je u simboličkom smislu vrlo vezana za sam koncept pokretljivosti, a koja je u uslovima pandemije i dalje vrlo narušena. U okviru ovog poglavlja koriste se zvanični podaci za tu vrstu osiguranja preuzeti iz elektronske baze Narodne banke Srbije.²⁰ Dalje u tekstu biće dat uporedni prikaz vrednosti premije za uslugu „pomoć na putovanju“ za šestomesečni period (1. 4 – 30. 9) od 2018. do 2020. godine. Rezultati pokazuju da je navedena usluga doživela značajan pad u toku 2020. godine spram rezultata ostvarenih ranijih godina. Nerealizovanje putovanja u meri u kojoj je to rađeno prethodnih godina prvenstveno se može dovesti u korelaciju s različitim lokalnim, nacionalnim i međunarodnim ograničavajućim merama u domenu mobilnosti građana, kao instrumenta u nastojanju da se obuzda rasplamsavanje pandemije.²¹ Takođe, moguće je i da su brojni građani imali bojazan da napuste svoje matično mesto zbog briga u pogledu pristupa medicinskoj nezi izvan svojih prebivališta, te su nastojali da u njima ostanu čak i kada propisi to više nisu nalagali.

Dalje u tekstu biće prikazani podaci za drugo tromesečje, treće tromesečje i šestomesečni period (objedinjena dva tromesečja) za godine 2018–2020. Prvo tromesečje neće biti predmet analiza zato što je u Republici Srbiji tek pred njegov završetak uvedeno vanredno stanje, te podaci za taj kvartal nisu ilustrativni ni relevantni u kontekstu pandemijske krize.

Uporedni prikaz ukupne premije i rasporeda premije za osiguranje pomoći na putu za drugo tromesečje u 2018, 2019. i 2020. godini (u hiljadama RSD) u Republici Srbiji izgledao je ovako:

Tabela br. 1

Ukupna premija za osiguranje pomoći na putu za period:	Ukupna premija (u hiljadama RSD)	Ukupna premija u samopridržaju	Tehnička premija	Preventiva	Režija
1. 4. 2018 – 30. 6. 2018.	975.604	973.650	572.359	1.919	399.372
1. 4. 2019 – 30. 6. 2019.	996.540	987.141	584.983	1.795	400.362
1. 4. 2020 – 30. 6. 2020.	457.893	452.085	271.311	717	180.056

U periodu od početka aprila do kraja juna 2020. godine zabeležen je pad od čak 54% na nivou vrednosti ukupne premije za uslugu pomoći na putu u odnosu

²⁰ Narodna banka Srbije, Podaci o poslovanju društava za osiguranje, 2018–2020, <https://nbs.rs/sr/finansijske-institucije/osiguranje/poslovanje/>, pristupljeno: 1. 2. 2021.

²¹ Primera radi, u pojedinim zemljama poput Slovenije ili Hrvatske mere kretanja bile su ograničene čak i na nivou pojedinačnih opština ili okruga/županija. U brojnim zemljama zabeleženi su primeri mera poput zabrane prekograničnog kretanja. Pojedina područja, poput zemalja Višegradske četvorke – Mađarske, Slovačke, Češke i Poljske, uvele su neku vrstu preferencijalnog režima kretanja unutar tog regiona, dok su spram drugih sprovodile restriktivniji režim prelaska granice.

na isti kvartal 2019. godine. Ako se podatak uporedi sa istim tromesečjem 2018. godine, pad spomenute vrednosti iznosi takođe visokih 53%. Prepolovljenje vrednosti spram ranijih kvartala vidljivo je u svim prikazanim indikatorima. Tako snažan pad može se pojasniti činjenicom da je gotovo polovina drugog kvartala 2020. godine prošla u znaku vanrednog stanja u Republici Srbiji, koje se manifestovalo potpunim zatvaranjem graničnih prelaza (osim u izuzetnim slučajevima), uvođenjem policijskog časa sa povremenim višednevnim principom „karantina“ itd. U okolnostima kada je i samo kretanje bilo propisima ograničeno, pokretljivost, čak i unutar zemlje, u velikom delu tog kvartala bila je obeshrabrivana.

Međutim, da se opadanje vrednosti nije zaustavilo ni nakon završetka vanrednog stanja, upućuju i podaci iz trećeg kvartala 2020. godine. Uporedni prikaz premije i njenog rasporeda za uslugu osiguranja pomoći na putovanju za treće tromesečje u 2018, 2019. i 2020. godini (u hiljadama RSD) u Republici Srbiji izgledalo je ovako:

Tabela br. 2

Ukupna premija za osiguranje pomoći na putu za period:	Ukupna premija (u hiljadama RSD)	Ukupna premija u samoprizržaju	Tehnička premija	Preventiva	Režija
1. 7. 2018 – 30. 9. 2018.	2.007.217	2.003.284	1.179.006	3.864	820.412
1. 7. 2019 – 30. 9. 2019.	2.176.449	2.153.159	1.272.139	3.899	877.121
1. 7. 2020 – 30. 9. 2020.	815.780	806.618	483.618	39.819	283.179

Uprkos činjenici da je vanredno stanje obustavljeno, u trećem kvartalu 2020. godine zabeležen je čak i snažniji pad vrednosti spram drugog tromesečja. Tako su vrednosti ukupne premije opale čak za 62% spram istog perioda u 2019, odnosno nešto manje – za 59% u odnosu na isti period 2018. godine. Uprkos tome što se radilo o letnjem periodu, kada je uobičajeno pojačano kretanje stanovništva, tokom početnih meseci tog kvartala u Srbiji već je bio počeo tzv. „drugi talas“ pandemije, koji je po svom intenzitetu u pogledu izgubljenih života i opterećenja zdravstvenog sistema nažalost prevazišao vrednosti zabeležene na početku krize. Uprkos tome što pokretljivost nije bila ograničena unutar nacionalnih okvira, dok je prelazak granica u značajnoj meri bio ograničen, dosta manje građana smatralo je nužnim da ugovori polisu osiguranja na putovanju u poređenju s ranijim periodom. Nažalost, na osnovu prikazanih podataka, deluje da je prolongiranje krize uticalo na mnoge da obustave ili odlože kretanje izvan svojih mesta prebivališta, barem u značajnom delu 2020. godine.

Objedinjeni podaci za drugo i treće tromesečje 2018, 2019. i 2020. godine prikazani su u tabeli:

Tabela br. 3 (objedinjeni podaci iz tabela br. 1 i 2)

Ukupna premija za osiguranje pomoći na putu za period (1. 4. – 30. 9) godine:	Ukupna premija (u hiljadama RSD)	Ukupna premija u samopridržaju	Tehnička premija	Preventiva	Režija
2018.	2.982.821	2.976.934	1.751.365	5.783	1.219.784
2019.	3.172.989	3.140.300	1.857.122	5.694	1.277.483
2020.	1.273.673	1.258.703	754.929	40.536	463.235

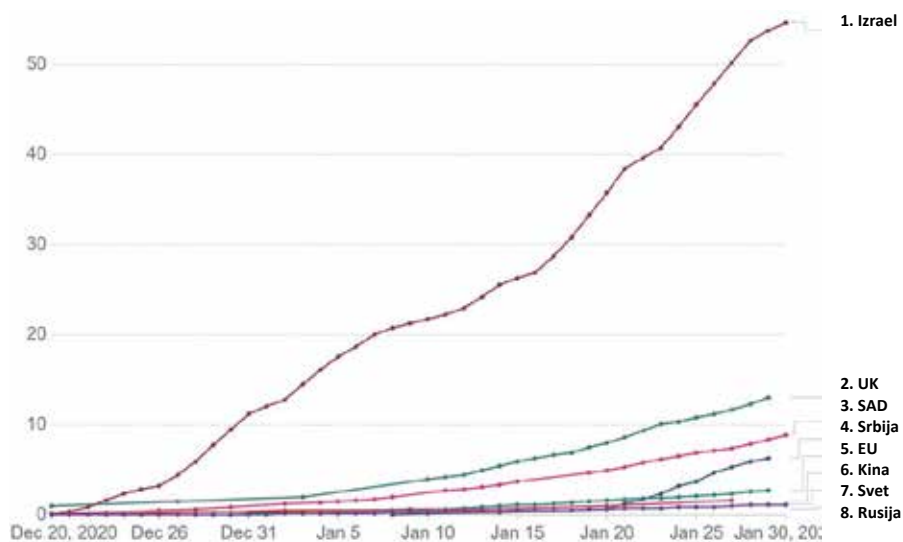
Na šestomesečnom nivou, ukupna premija za 2020. godinu niža je za gotovo 60% u odnosu na lanjski rezultat i za 57% spram 2019. godine, što nedvosmisleno govori o dubokim posledicama krize s koronavirusom za uslugu *osiguranje na putu*.

Podaci za četvrto tromesečje prethodne godine još uvek nisu dostupni u elektronskoj bazi Narodne banke Srbije u trenutku pisanja ovog rada. Međutim, imajući u vidu prethodno prikazane podatke, kao i činjenicu da je tokom četvrtog kvartala usledio izuzetno snažan virusni talas, prognoze nisu optimistične. Pad u pogledu vrednosti premije za uslugu osiguranja na putu zabeležen je u sva tri kvartala za koja u trenutku pisanja ovih redova postoje raspoloživi podaci. Imajući u vidu pogoršanje epidemijske situacije uporedo sa zimskim zahlađenjem, ne bi bilo iznenađujuće da opadanje tih vrednosti i u poslednjem tromesečju 2020. godine bude veliko. Tek sa krajem 2020. godine i početkom masovnog vakcinisanja stanovništva možda je moguće očekivati postepeno oporavljanje tih pokazatelja, a više reči o samom procesu biće u narednom poglavlju.

Početak masovne vakcinacije u funkciji ograničavanja zdravstvenih rizika

U ovom segmentu rada biće prikazani numerički i drugi podaci koji se odnose na aktuelni proces međunarodne vakcinacije stanovništva nekim od prethodno odobrenih cepiva protiv kovida 19. Podaci izneti u ovom segmentu generisani su iz jedne međunarodne elektronske baze podataka koji se odnose na koronavirus, u kojoj se obuhvatno i u redovnim intervalima ažuriraju podaci koje pružaju zvanične državne i druge institucije. Napominje se da se u ovom delu radi samo o preseku stanja zaključno s krajem januara 2021. godine, imajući u vidu i da su podaci dostupni tek od decembra 2020. godine (kada je proces vakcinacije zvanično i počeo u velikom broju zemalja). U tom smislu, podatke koji su tumačeni u ovom delu treba uzimati s rezervom i sa svešću o njihovim ograničenjima, imajući u vidu da se radi tek o samom početku dužeg procesa, pri čemu velik broj država usled manjka raspoloživih vakcina (i drugih izazova) nije uspeo ni da započne vakcinaciju u posmatranom periodu.

U okviru slike br. 1 može se videti prikaz toka vakcinacije i porasta udela broja vakcinacija spram broja stanovnika zaključno s 31. 1. 2021. godine. Predstavljani su podaci o izvršenoj vakcinaciji za period 20. 12. 2020 – 31. 1. 2021. za sledeće državne i nadržavne aktere: Ujedinjeno Kraljevstvo, Sjedinjene Američke Države, Rusku Federaciju, Narodnu Republiku Kinu, Evropsku uniju i Izrael (kao zemlju koja je u trenutku pisanja ovog rada vakcinisala najveći broj građana). Pored njih, uključeni su i podaci za Republiku Srbiju, kao i svetski prosek, radi jednostavnijeg praćenja. Analizom prikazane krivulje može se uočiti izuzetno dinamična stopa rasta broja izvršenih vakcinacija u odnosu na veličinu stanovništva na primerima Izraela (preko 50%), Ujedinjenog Kraljevstva (preko 10%), Sjedinjenih Američkih Država (blizu 10%) i Srbije (između 5 i 10%), dok je u preostalim prikazanim regionima broj vakcinacija u opsegu od 1 do 5%, pri čemu u šestonedeljnom navedenom periodu nije zabeležen ni dinamičan rast broja primenjenih tj. iskorišćenih cepiva.

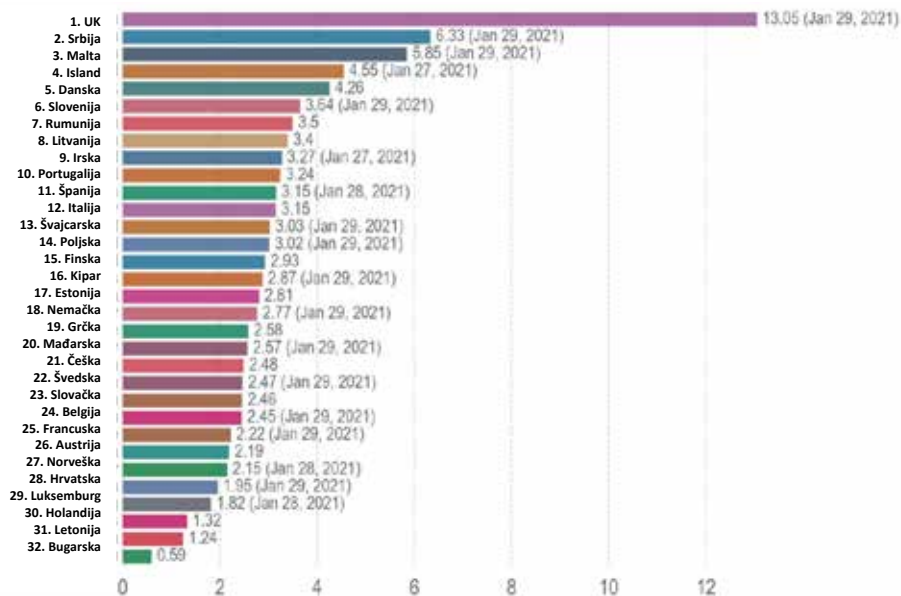

Slika br. 1 – Udeo stanovnika odabranih zemalja/regiona prema broju primenjenih vakcina zaključno sa 31. 1. 2021. (napomena: radi se o ukupnom broju doza koji ne mora da bude istovetan broju osoba koje su primile cepivo, s obzirom na to da uključuje i drugu dozu vakcine za pojedine delove stanovništva).

Podaci po izvršenom broju vakcinacija u odnosu na broj stanovnika u evropskim zemljama koje su taj proces započele zaključno sa podacima za 30. 1. 2021. godine (ukupno 32 države) izgleda na način kako je navedeno na slici br. 2. Posmatrano prema tim indikatorima, Ujedinjeno Kraljevstvo primenilo je nešto preko 13% doza vakcina u odnosu na broj stanovnika, Srbija je druga sa nešto više od 6%,

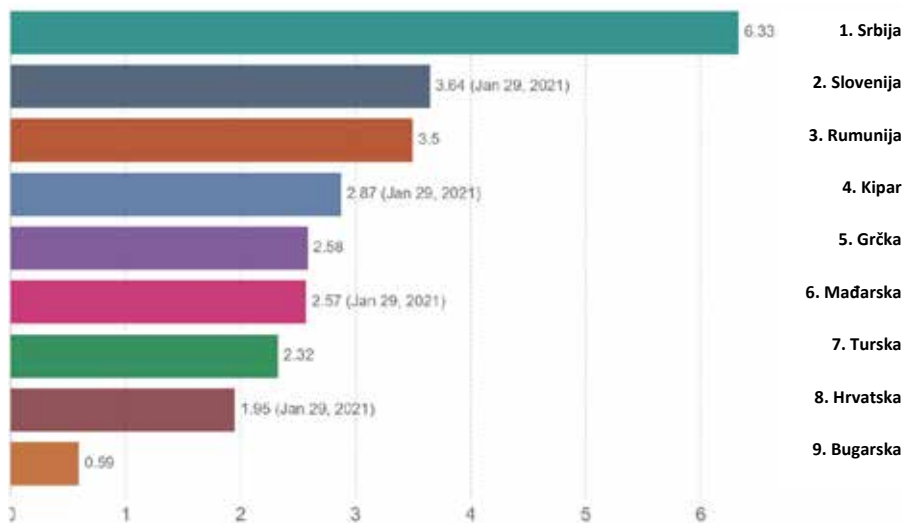
M. Petrović: Pandemija kovida 19: zdravstveni rizici i opsežne štetne posledice po privredne i druge tokove

Malta je treća sa oko pola procenta manje, dok su ostale zemlje vakcinisale manje od 5 procenata građana. Interesantan je podatak da države koje prema navedenom parametru prednjače, UK i Srbija, nisu članice Evropske unije, kao ni Island, koji se prema indeksu vakcinisanosti nalazi odmah iza Malte. Taj podatak svedoči o nepovoljnom toku procesa vakcinacije stanovništva koji se odvija u Evropskoj uniji, a čije mnoge države su pokazale nezadovoljstvo nemogućnošću EU da za svoje građane obezbedi ubrzanje procesa vakcinacije. Takođe je evidentan i visok stepen diskrepancije između prvorangirane države članice EU Malte sa 5,85% i poslednje rangirane Bugarske sa svega 0,59%. Dodatno je zanimljiva činjenica da tradicionalne zapadno-istočne ili severno-južne ose razlikovanja zemalja u ovom slučaju nisu posebno primetne, a u nekim slučajevima čak su pokazale donekle iznenađujuće rezultate. Tako su se među prvih pet država članica Evropske unije našle Malta, Danska, Slovenija, Rumunija i Litvanija (sve u opsegu od 3 do 6%), dok su u poslednjih pet država članica EU prema istom principu Hrvatska, Luksemburg (uprkos malom broju stanovnika), Holandija, Letonija i Bugarska (u opsegu od 0,59 do 1,95%).

Slika br. 2 – Udeo stanovnika evropskih zemalja prema broju datih vakcina zaključno sa 30. 1. 2021. godine (napomena: radi se o ukupnom broju doza koji ne mora da bude istovetan broju osoba koje su primile cepivo, s obzirom da se tu ubraja i druga doza vakcine za pojedine delove stanovništva). Redosled prvih deset evropskih zemalja je sledeći: Ujedinjeno Kraljevstvo (najviše vakcinisanih), Srbija, Malta, Island, Danska, Slovenija, Rumunija, Litvanija, Irska, Portugalija.

Kakva je situacija na nivou šireg područja jugoistočne Evrope? Za potrebe ovog teksta kao deo „šireg područja jugoistočne Evrope“ svrstane su države koje se barem delimično ili u celosti u geografskom smislu nalaze na području Balkanskog poluostrva, kao i susedni regioni koji su u savremenoistorijskom kontekstu bili sa tim regionom povezani političkim, kulturološkim, društvenim i drugim procesima. Zašto je relevantan ovaj prikaz, umesto tumačenje podataka samo na nivou tzv. zapadnog Balkana? Zato što te države još uvek nisu započele postupak masovne vakcinacije stanovništva vakcinom protiv kovida 19 ili zato što o tome još uvek nisu dostavile podatke koji bi bili prikazani u ovoj obuhvatnoj međunarodnoj bazi podataka. Prema broju izvršenih cepljenja spram broja stanovnika prednjači Srbija sa preko 6%, a slede Slovenija i Rumunija (preko 3%), potom Kipar, Grčka, Mađarska i Turska (preko 2%), potom Hrvatska (preko 1%) i Bugarska (manje od 1%).

Slika br. 3: Udeo stanovnika zemalja šireg područja jugoistočne Evrope prema broju primenjenih vakcina zaključno sa 29. 1. 2021. godine (napomena: radi se o ukupnom broju doza koji ne mora da bude istovetan broju osoba koje su primile cepivo, s obzirom na to da ubrajaju i drugu dozu vakcine za pojedine delove stanovništva). Redosled zemalja je sledeći: Srbija (najviše vakcinisanih), Slovenija, Rumunija, Kipar, Grčka, Mađarska, Turska, Hrvatska, Bugarska.²²

Na osnovu prikazanih podataka, može se izvesti nekoliko zaključaka. Najpre, zabeležena je nedinamična aktivnost u pogledu vakcinisanja stanovništva vakcinom

²² Slika je generisana odabirom odgovarajućih parametara u okviru elektronske baze „Our World in Data“, uz dodavanje prevoda na srpski jezik s desne strane, u skladu s pravilima slobodnog korišćenja i prikazivanja podataka iz baze.

protiv koronavirusa na nivou Evropske unije, pri čemu se mora napomenuti da i unutar EU postoje znatna odudaranja koja – zanimljivo – ne predstavljaju odraz tradicionalnih evropskih različitosti po geografskom, ekonomskom ili društveno-političkom principu. Pored ekonomskog aspekta, da ni veličina stanovništva ne predstavlja presudnu stavku u smislu udela vakcinisanih građana, ilustruje primer Rumunije – šeste po broju stanovnika države članice EU, koja se ubraja među one koje su izvršile najveći broj cepljenja, dok se na drugom polu nalazi Luksemburg, jedna od najrazvijenijih i najmanje naseljenih članica Unije. Primer Luksemburga može se suprotstaviti Malti, takođe jednoj od „mikrodržava“ koja spada u red visokorazvijenih, a koja se nalazi pri vrhu liste.

Takođe, među paradoksalne situacije treba dodati i činjenicu da, uprkos tome što se na teritoriji Evropske unije nalazi jedno od glavnih proizvodnih mesta za „Fajzer-Biontek“ (*Pfizer-BioNTech*) vakcinu, koja je među prvima odobrena za vakcinaciju stanovništva, kao i da je Unija podržala razvoj „Astra-Zeneka“ (*Astra-Zeneca*) vakcine, ta organizacija uprkos svom međunarodnom i drugom renomeu nije uspjela da u kratkom roku pribavi velik broj vakcina ni za vlastite građane kako bi ubrzala taj proces. Premda su stvari relativne – mnoge države sveta nažalost još nisu ni započele taj proces u trenutku pisanja ovih redova, te im čak i tromost na nivou EU deluje nedostižno – nesporno je da su evropski državljani od ekonomski najprosperitetnije svetske zajednice naroda očekivali da im osigura kvalitetniju i dinamičniju perspektivu prevazilaženja pandemijske krize.

Pored navedenog, ono što se može zaključiti jeste i da postoji veći potencijal za brzo sprovođenje rane faze vakcinisanja kod onih država koje su učestvovala u proizvodnji vakcine (npr. SAD, UK) spram takođe uticajnih evropskih zemalja kao što je npr. Francuska, koja se na listi udela vakcinacija spram broja stanovnika nalazi ispod nezavidnog proseka Evropske unije (videti sliku br. 2 iz ovog poglavlja). Dok su na teritoriji EU ili uz pomoć Evropske unije razvijene barem dve vakcine koje su trenutno u širokoj upotrebi – one koje su proizvedene od strane kuća „Fajzer-Biontek“ i „Astra-Zeneka“ – Unija nije uspjela da ravnomerno niti uporedivo sa američkim i britanskim partnerima pristupi prvoj fazi masovne vakcinacije, barem posmatrano iz aspekta broja izvršenih vakcinacija za kratak posmatrani period (decembar 2020 – januar 2021). Takvi pokazatelji potvrđuju da su određene zemlje poput SAD ili UK, koje su se oslanjale na svoje nacionalne kapacitete ili bilateralne/međudržavne kontakte (Izrael, Srbija) bile uspješnije u ovoj fazi masovnog vakcinisanja od onih koje su se oslanjale na multilateralne tokove (poput država članica EU koje su očekivale značajniju logističku podršku u tom pravcu od evropskih institucija). Drugi primer predstavljaju Izrael i Srbija, koji su do velikog broja vakcina i povoljnih rezultata u navedenom periodu došli zahvaljujući direktnom državnom ugovaranju, bez obzira na to što se radi o relativno malim zemljama (u svetskim okvirima) koje nisu učestvovala ni u proizvodnji vakcina. Pomoću takvih primera može se graditi argumentacija da

su multilateralne inicijative pokazale ograničene rezultate u postupku pribavljanja vakcina i doprinosa procesu izgradnje kolektivnog imuniteta koji, premda nisu beznačajni, nisu ni na nivou onih koji su u toku posmatranog perioda bili očekivani.

Dok se očekuje preokretanje ovog procesa uporedo sa proširenjem globalnih kapaciteta za proizvodnju cepiva i uvođenjem novih vakcina u opticaj, manje uticajne zemlje u međunarodnom sistemu, koje se oslanjaju na multilateralne kanale podrške (od Evropske unije do Kovaksa), na početku februara 2021. godine nažalost nemaju velikih razloga za optimizam. Kako se gotovo svaka kriza manifestuje i kroz povećanje nejednakosti, na osnovu rane faze toka procesa masovne vakcinacije stanovništva već se može konstatovati rastući stepen asimetrije u pogledu pristupa cepivima između tradicionalnih „sila“ u međunarodnom sistemu i svih ostalih država, koje su prinuđene da tragaju za alternativnim načinima da pomognu svom stanovništvu. Multilateralne institucije, koje su nominalno zasnovane na idejama uzajamne pomoći, saradnje i solidarnosti, u ovim izazovnim trenucima deglobalizacije treba da rade i na obnavljanju kredibiliteta tako što će spomenute ideale nastojati da primene u praksi. U suprotnom, kriza poverenja, koja se produbljuje, može trajno poremetiti multilateralne inicijative kao takve.

Zaključak

Pandemija kovida 19 obeležila je početak treće decenije 21. veka. Naglo uvođenje dobrovoljne ili obavezne izolacije stanovništva čitavih zemalja i delova sveta i sprovođenje različitih akata usmerenih ka izolovanju potencijalnih nosilaca novog koronavirusa, iako je bilo najizraženije u 2020. godini, u nedostatku efikasnije alternative, i dalje se primenjuje. Tako su u prvom kvartalu 2021. godine širom Evrope i dalje na snazi rigorozne ograničavajuće mere kretanja, koje traju još od perioda zimskog zahlađenja, a visok broj žrtava i dalje se beleži na globalnom nivou. Svrha ograničavajućih epidemioloških mera ogleda se u ograničavanju izuzetnih zdravstvenih rizika za svetsko stanovništvo.

Na osnovu analize društveno-ekonomskih aspekata tokom prve godine pandemije kovida 19, objašnjava se da su posledice multidimenzionalne, u ekonomskom pogledu (recesija i obustavljanje rada čitavih sektora, poput avio-industrije i masovnog turizma), u političkom smislu (ambivalentni međunarodni odnosi) i u društvenom pogledu (mere ograničavanja kontakata i kretanja). Restriktivne mere nepovoljno su se odrazile na brojne segmente osiguravajuće delatnosti. Situacija na domaćem tržištu osiguranja ilustrovana je analizom podataka za uslugu „pomoć na putovanju“, koja je doživela znatan pad u toku 2020. spram ranijih godina. Oporavak avio-industrije i masovnog turizma – možda i najpogođenije privredne grane koje su izvor prihoda milionima ljudi – nije izgledan u narednim godinama, te su posledice na tom polju, pa i po delatnost osiguranja, svakako barem srednjeročne. Ta će

se činjenica nepovoljno odraziti i na tražnju onih vrsta osiguranja koje su najbliže povezane s međunarodnom pokretljivošću. I pored značajnih izazova, osiguravači su nastojali da odgovore na pandemijske izazove kontinuiranim pružanjem osiguravajućih usluga, ograničavanjem rizika u domenima likvidnosti i solventnosti, kao i pružanjem podrške predstavnicima države i društva. Takođe, pandemijska kriza po samoj svojoj prirodi uticala je i na proširivanje dostupnosti određenih elemenata zdravstvene zaštite i razotkrila slabosti čak i ekonomski najnaprednijih sistema.

Iako je proces masovne vakcinacije otpočeo, on se odvija nejednako i uz probleme. Tokom pandemije institucije Evropske unije su u pojedinim periodima delovale usporeno i nesnađeno, što je izazivalo negativne reakcije čak i među osnivačkim zemljama poput Italije ili Nemačke. Takođe, fenomen „korona diplomatije“ – nastojanja skladištenja vakcina u što većem broju na osnovu prethodno ugovorenih isporuka, ne samo da se nije pokazao uspešnim u dosadašnjem toku krize (možda i usled nerealno postavljenih ciljeva samih farmaceutskih kompanija), već je doprineo i izazivanju etičkih dilema oko produbljenja razlika između onih zemalja koje su u procesu već nekoliko meseci, spram drugih koji u postupak vakcinacije nemaju čak ni izgleda da uskoro stupe (pre svega radi se o nedovoljno ekonomski razvijenim delovima sveta). U okolnostima kada hiljade ljudi dnevno gube živote usled pandemije, svaki trenutak i svako cepivo može značiti neku razliku. Pored toga, postoje i pojedine zemlje koje nisu bile suviše oslonjene na multilateralne platforme (poput zajedničke nabavke vakcina na nivou EU ili Kovaks sistema distribucije vakcina), već pre na tradicionalne međudržavne kontakte sa zemljama proizvođačima cepiva, poput npr. Izraela ili Srbije, koje su posredstvom tih kontakata uspele da ostvare značajne uspehe u smislu dinamike sprovođenja masovne vakcinacije u ovoj fazi pandemije. S druge strane, takve aktivnosti mogu poslužiti i kao argumentacija za jačanje bilateralizma i otklon od multilateralnih inicijativa i načina organizovanja, što bi u srednjem roku moglo da iskomplikuje neke druge privredne i političke procese.

Na međunarodnom nivou razvijaju se inicijative poput uvođenja dodatnih dokumenata koji svedoče o preležanoj bolesti ili sprovedenoj vakcinaciji (tzv. kovid pasoši), budući da se cirkulacija virusa po svemu sudeći neće zaustaviti ni u 2021. godini. Radi se o pitanju koje prevazilazi domen zdravstvene zaštite i prožima niz drugih, poput perspektiva razvoja međunarodnih kontakata u uslovima faktičkog privilegovanja onih koji takve dokumente poseduju. Uprkos problematičnom moralnom uporištu, sadašnjost je takva da je međudržavno kretanje svakako već godinu dana ograničeno uglavnom na one koji poseduju odgovarajuće dokumente (npr. negativan PCR test ili potvrdu o preležanoj bolesti), ili dolaze sa područja koje je manje zahvaćeno pa na osnovu toga jednostavnije mogu da ostvare toliko željenu slobodu kretanja (i sa njom povezane aktivnosti). Imajući to u vidu, na tragu razvoja takvih inicijativa predviđa se da će one u narednom periodu predstavljati nezaobilazni element prekograničnog putovanja, kao što su to danas „obični“ pasoši ili identifikacione

kartice. Oni će predstavljati neku vrstu „polise osiguranja“ na osnovu koje će se procenjivati rizici vezani za prekogranično kretanje pojedinaca. Uporedo s razvojem spomenutih procedura odvija se i proces masovnog vakcinisanja stanovništva, koji, iako pobuđuje međunarodne političke, ekonomske, ali i društvene i etičke izazove, predstavlja značajan korak u pravcu ograničavanja zdravstvenih rizika i zaustavljanja nepovoljnog toka pandemijske krize.

Literatura

- Amadeo K., Your Guide to the 2020 Recession, February 1st 2021, <https://www.thebalance.com/recession-2020-4846657>, pristupljeno: 2. 2. 2021.
- Arvanitopoulos C., “Transatlantic relations after the COVID-19 pandemic”, *European View*, Vol. 19(2), 2020, pp. 164–165.
- Balmer C., EU Commission apologises to Italy over coronavirus response, deaths push higher, Reuters, April 2nd 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-italy-idUSKBN21K2AF>, pristupljeno: 1. 2. 2021.
- Beta, Miloš Petrović za Euraktiv Srbija: Meka moć EU zasjenjena još jednom krizom, 12. 5. 2020, <https://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/127224-milos-petrovic-za-euraktiv-srbija-meka-moc-eu-zasjenjena-jos-jednom-krizom>, pristupljeno: 20. 1. 2021.
- Blangiardo M., Cameletti M., Pirani M., Corsetti G., Battaglini M., Baio G. (2020) Estimating weekly excess mortality at sub-national level in Italy during the COVID-19 pandemic. *PLoS ONE*, 15 (10): e0240286, 2020, pp. 2–3.
- Deutsche Welle, Coronavirus digest: WHO rebukes China for blocking investigator entry, Deutsche December 2020, <https://www.dw.com/en/coronavirus-digest-who-rebukes-china-for-blocking-investigator-entry/a-56131087>, pristupljeno: 30. 1. 2021.
- European Commission, Commission puts in place transparency and authorisation mechanism for exports of COVID-19 vaccines, January 29th 2021, https://ec.europa.eu/malta/news/commission-puts-place-transparency-and-authorisation-mechanism-exports-covid-19-vaccines_en, pristupljeno: 1. 2. 2021.
- Eurostat, GDP and employment flash estimates for the first quarter of 2020, 15 May 2020, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10294864/2-15052020-AP-EN.pdf/5a7ea909-e708-f3d3-8375-e2510298e1b8>, pristupljeno: 1. 2. 2021.
- Marsh & McLennan, *COVID-19: Evolving Insurance and Risk Management Implications Report*, New York, 2020, pp. 1-2.
- McNeil D. Jr, Jacobs A., Blaming China for Pandemic, Trump Says U.S. Will Leave the W.H.O., *New York Times*, May 29 2020, <https://www.nytimes.com/2020/05/29/health/virus-who.html>, pristupljeno: 1. 2. 2021.

- Narodna banka Srbije, Podaci o poslovanju društava za osiguranje, 2018–2020, <https://nbs.rs/sr/finansijske-institucije/osiguranje/poslovanje/>, pristupljeno: 1. 2. 2021.
- Nebehay S., Farge E., WHO chief looks forward to working 'very closely' with Biden team, November 9 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-who-idUSKBN27P14F>, pristupljeno: 9. 1. 2021.
- Odluka o proglašenju vanrednog stanja, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 29 od 15. 3. 2020. godine
- OECD, *Insurance sector responses to COVID-19 by governments, supervisors and industry*, Paris, 2020, pp. 2-3.
- Our World in Data, Coronavirus (COVID-19) Vaccinations, 2021, <https://ourworldindata.org/covid-vaccinations>, pristupljeno: 1. 2. 2021.
- Petrović, M., „Dynamic regional political concepts and the European integration process“, *Russia and Serbia in the Contemporary World: Bilateral Relations, Challenges and Opportunities* (urednici Bogdan Stojanović i Elena Georgievna Ponomareva), Belgrade, 2020, pp. 167–184.
- Petrović M., „Lojd' predviđa gubitak od 107 milijardi dolara za (osiguravajuću) delatnost u 2020. kao posledicu pandemije Kovida 19“ (prikaz članka), *Tokovi osiguranja* br. 2/2020, str. 85–86.
- Pravno-informacioni sistem Republike Srbije: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/fp/covid19>
- Radović Z., „Koronavirus i osiguranje“, *Tokovi osiguranja* br. 2, 2020, str. 87.
- Shubiao Lu, Jinsong Lin, Zhiqiao Zhang, Liping Xiao, Zhijian Jiang, Jia Chen, Chongjing Hu, Shi Luo, „Alert for non-respiratory symptoms of coronavirus disease 2019 patients in epidemic period: A case report of familial cluster with three asymptomatic COVID-19 patients“, *Journal of Medical Virology*, 93(1), 2021, pp. 518-519.
- UNWTO, Tourism and COVID-19 – unprecedented economic impacts, 2020, <https://www.unwto.org/tourism-and-covid-19-unprecedented-economic-impacts>, pristupljeno: 25. 1. 2021.
- Visnevskyyte E., IATA: Aviation industry to end 2020 with \$118 billion loss, 25 November 2020, <https://www.aerotime.aero/26515-iata-aviation-industry-to-end-2020-with-118-billion-loss>, pristupljeno: 1. 2. 2021.
- World Bank, The Global Economic Outlook During the COVID-19 Pandemic: A Changed World, June 8th 2020, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/08/the-global-economic-outlook-during-the-covid-19-pandemic-a-changed-world>, pristupljeno: 1. 2. 2021.
- Worldometers, COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC, 2020, <https://www.worldometers.info/coronavirus/>, pristupljeno: 30. 1. 2021.

UDK:616-036.21:616.988 Covid-19:614.8.027:368.025.61:122:330.342.4

Miloš M. Petrović, PhD¹

COVID-19 PANDEMIC: HEALTH RISKS AND FAR- FETCHING ADVERSE EFFECTS ON ECONOMIC AND OTHER TRENDS

REVIEW ARTICLE

Summary

From the first quarter of 2020, various levels of governments in all parts of the world, Serbia including, have been trying to use restrictive and other measures to restrain the spreading of Covid-19 pandemic and mitigate the adverse effects, with various outcomes. Although its occurrence has actually set a precedent and is ungrateful for forecasts, the second year of the pandemic has confirmed that there will be, in addition to the present, some medium and perhaps long-term economic effects (recovery of the tourism sector, aviation industry and some segments of insurance business is not likely to happen in the coming years). This paper, inter alia, analyses the effects of the pandemic on the roadside assistance insurance in the Republic of Serbia in 2020. Considering the high relevance of the topic, the research relies upon qualitative and quantitative data in a few scientific disciplines, using different types of sources, starting from the electronic databases, through national and international documents and legal acts, to scientific, professional and other articles. The conclusion is that the Covid-19 pandemic trend has, in addition to the economic and social disruptions, spurred the emergence of new transnational challenges that manifest in the political and moral aspects of the process of immunization of the population against the virus, administered in various countries. Moreover, the beginning of the

¹ Miloš M. Petrović, doctor of political sciences and author of papers in the field of European law and political sciences.

E-mail: petrovic1milos@gmail.com

Paper received on: 03. February 2021

Paper accepted on: 03. March 2021

process of immunization is the first milestone in combating the pandemic and its adverse effects on the people and economy.

Key words: *impact of pandemic on insurance, international relations, European Union, protection against Covid-19, vaccination against coronavirus, damage from Covid-19, health risks*

Introduction: Unfavourable Trends in International Economic and Social Relations

The second year of the pandemic provides a space for reviewing the methods of response of the global society and economy to the recently unprecedented pandemic challenge. The twentieth year of the 21st century was marked by disturbances in economic, political and other relations that manifested on two basic levels: individual and social-systemic. Some of the standard individual effects upon the use of insurance services, in addition to hazard for human health, comprise limited or conditioned freedom of movement, reduced physical contacts, cancellation of travels and other plans. On the other hand and at the wider social and systemic level, in addition to risks to public health, other effects occurred for the insurance business, such as exercising the right to adequate health care, challenging process of vaccinating the population against coronavirus (as a unique kind of “policy” for limiting health risks), all the way to wider implications for instability in the intergovernmental and international relations, which has worsened the prospects of the economic and other cooperation.

(1) *The sudden introduction of restrictive epidemiological measures globally has, unfortunately, not been enough to stop but only slow down the spread of the infection. The implementation of measures aimed at restricting (physical) contacts, primarily in terms of limiting the population mobility and organizing gatherings that pose an epidemiological risk. However, given the radical scope of measures, the consequences were not only local but national and international. The antipandemic measures that are widely used at the time of writing these lines include a wide range of activities, from encouraging physical distance, through more frequent and detailed disinfection of body parts, to wearing protective masks, the possibility of remote work, limiting the work of catering and tourist facilities and/or educational and entertainment and cultural institutions, as well as mandatory isolation measures, and many more². Such measures aim not only to reduce the scope of infection among the population, but*

² The list and content of deeds stipulating national measures in a number of areas in the context of the Covid-19 pandemic are available in the database of the Legal Information Portal of the Republic of Serbia at: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/fp/covid19>

also to restrain the enormous pressure on medical institutions, since the medical staff has been functioning in conditions similar to war medicine for a year. Around the world, even in the Western Europe and the United States, health systems have proved insufficiently flexible to promptly adapt their work to the pandemic environment.

Combined with the huge number of patients suffering from the new virus, which still continues to increase, the health care and health insurance system are under pressure not only in terms of the epidemiological situation but also because of the millions of users who suffer from other health problems. In addition, the systems that do not rely upon a universal health insurance and protection of the entire population, have been forced to make significant adjustments in the short term to fight against the pandemic as effectively as possible. High mortality rate from the Covid-19 infection, which is also evident in the most economically developed western countries, revealed the weaknesses of numerous systems and raised awareness of the need to make health insurance and access to medical care most accessible to all social groups as urgently as possible. Some systems (as were those in Italian regions during the first wave of the pandemic) have proven extremely unprepared for the enormous challenges posed by the virus, so scientists have drawn the attention to the need for greater adaptability of the health systems at all levels.³ Up to and including the end of January, unfortunately, over 2.2 million people died globally and over 100 million cases of the infection were officially registered⁴. However, due to the nature of the disease, lack of capacities and different approaches, it is impossible to register every infected person so the estimates are that the number of patients is multiply higher, having in mind the adverse viral feature that it often lacks symptoms, which contributes to its further circulation⁵. The hazard posed to public health by the virus, which permeates all domains of social and economic life, has certainly been the most basic risk for the second consecutive year now.

(2) *The first quarter of 2020 has recorded the largest decline in gross domestic product* at the level of the European Union since the establishment of the statistical monitoring, equalling 3.3% in the first quarter and as much as -11.4% in the second quarter⁶. In the United States, a decline of 5% was recorded in the first quarter, while

³ Marta Blangiardo, Michela Cameletti, Monica Pirani, Gianni Corsetti, Marco Battaglini, Gianluca Baio, "Estimating weekly excess mortality at sub-national level in Italy during the COVID-19 pandemic", *PLoS ONE*, 15 (10): e0240286, 2020, pp. 2–3.

⁴ The electronic database Worldometers is one of the most comprehensive database in the field of monitoring and consolidating official data at national levels into a single system. Worldometers, COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC, 2020, <https://www.worldometers.info/coronavirus/>, accessed on: 30.01.2021.

⁵ Lu Shubiao, Lin Jinsong, Zhang Zhiqiao, Xiao Liping, Jiang Zhijian, Jia Chen, Hu Chongjing, Luo Shi, "Alert for non-respiratory symptoms of coronavirus disease 2019 patients in epidemic period: A case report of familial cluster with three asymptomatic COVID-19 patients", *Journal of Medical Virology*, 93(1), 2021, pp. 518-519.

⁶ Eurostat, GDP and employment flash estimates for the first quarter of 2020, 15 May 2020, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10294864/2-15052020-AP-EN.pdf/5a7ea909-e708-f3d3-8375-e2510298e1b8>, accessed on: 01.02.2021.

the drop in the second quarter amounted to an unprecedented 31.4%.⁷ The World Bank has projected a 5% decline globally in 2020, which is also an unprecedented figure for a peacetime⁸. Losses related only to the insurance business could amount to over 100 billion dollars in 2020 alone.⁹ Losses in the aviation industry alone also exceed \$ 100 billion¹⁰. In the field of tourism, the results are so devastating that they are being considered to contribute to the reduction of world GDP between 1.5-2.8%.¹¹ Having in mind the branching of the insurance industry and the impact of the pandemic on all actual procedures, effects to the insurance industry are evidently very negative already, as are in other domains of financial business. Worldwide, companies and individuals have notified the insurers of the claims for indemnity of pandemic-related losses, thus placing a significant pressure on the business as such¹². On the other hand, in the light of the pandemic, additional services have been developed and introduced, such as the supplementary Coronavirus coverage, as well as the cover extensions to include virus-related occurrences¹³. Insurance companies have sought to respond to the pandemic on several levels: by ensuring the continuity of insurance services, examining and limiting liquidity and solvency risks and supporting decision-makers in various domains.¹⁴

(3) The unpredictability and spontaneity in the introduction of measures has also contributed to the *challenges in international relations*, including the EU. Thus, the sudden decision of the previous American administration to ban flights from the European countries was publicly criticized by the Western European countries as unexpected and even contrary to the transatlantic partnership framework of cooperation. Although relations between the United States and European partners have been marked by challenges throughout Donald Trump's presidency (with some aspects of disagreement present even before 2016), the pandemic crisis has further disrupted transatlantic cooperation in 2020, both in the intergovernmental and at the level of broader international initiatives.¹⁵ In addition, the *mistrust towards*

⁷ Kimberly Amadeo, Your Guide to the 2020 Recession, February 1st 2021, <https://www.thebalance.com/recession-2020-4846657>, accessed on : 02.02.2021.

⁸ World Bank, The Global Economic Outlook During the COVID-19 Pandemic: A Changed World, June 8th 2020, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/08/the-global-economic-outlook-during-the-covid-19-pandemic-a-changed-world>, accessed on: 01.02.2021.

⁹ Miloš Petrović, "Lloyd's forecasts a loss of 107 billion dollars for (insurance) industry in 2020 as a consequence of Covid 19 pandemic" (Article review, in Serbian), *Insurance Trends* No. 2/2020, pp. 85-86.

¹⁰ Elzbieta Visnevskytte, IATA: "Aviation industry to end 2020 with \$118 billion loss", 25 November 2020, <https://www.aerotime.aero/26515-iata-aviation-industry-to-end-2020-with-118-billion-loss>, accessed on : 01.02.2021.

¹¹ UNWTO, Tourism and COVID-19 – unprecedented economic impacts, 2020, <https://www.unwto.org/tourism-and-covid-19-unprecedented-economic-impacts>, accessed on: 25.01.2021.

¹² Marsh & McLennan, *COVID-19: Evolving Insurance and Risk Management Implications Report*, New York, 2020, pp. 1–2.

¹³ Zoran Radović, "Coronavirus and insurance" (in Serbian), *Insurance Trends* No. 2, 2020, pp. 87.

¹⁴ OECD, *Insurance sector responses to COVID-19 by governments, supervisors and industry*, Paris, 2020, pp. 2–3.

¹⁵ Constantine Arvanitopoulos, "Transatlantic relations after the COVID-19 pandemic", *European View*, Vol. 19(2), 2020, pp. 164–165.

the international organizations deepened. The functioning of the European Union was double burdened: (1) at the internal level there were divisions in terms of insufficiently rapid collection of aid and insufficient amount of cooperation between governments. (2) at the external level, there has been a stagnation in cooperation even with the candidate countries for membership of the European Union, which are nominally deemed the Union's closest partners (that manifested in a temporary restriction on the export of medical equipment).¹⁶

In addition to the European Union, there has been a high degree of mistrust and disagreement over the activities of the World Health Organization (WHO) in the context of the spread of the pandemic, from several aspects. The United States has officially announced that the WHO (a specialized organization of the United Nations) took the side of China and that they did not identify the danger of pandemic outbreak in time.¹⁷ The peak of disagreement followed when the former president ordered the US withdrawal from the membership of the WHO, although the process was reversed by the newly elected president of the country.¹⁸ Moreover, the WHO had tense relations with the People's Republic of China in the context of the slower issuance of licenses to scientists sent to that country to investigate the circumstances of the origin and expansion of the infection.¹⁹ The organization has also been under pressure regarding the approval of various vaccines for the mass vaccination process, as well as the need to help as many economically jeopardized countries as possible in the process of obtaining and implementing vaccination. The vaccination process will be discussed in the following chapters, whereas in the upcoming segment, the situation in Serbia will first be presented through a demand for one type of insurance service.

Reduced Demand for Roadside Assistance Service in Serbia in Pandemic Environment

Circumstances arising from the coronavirus pandemic have significantly affected the mobility of citizens, and, consequently, the services in the field of

¹⁶ Beta, Miloš Petrović for Euraktiv Serbia: Soft power of EU under the shadow of yet another crisis, 12.05.2020, <https://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/127224-milos-petrovic-za-euraktiv-srbija-meka-moc-eu-zasenjena-jos-jednom-krizom>, accessed on : 20.01.2021; European Commission, Commission puts in place transparency and authorization mechanism for exports of COVID-19 vaccines, January 29th 2021, https://ec.europa.eu/malta/news/commission-puts-place-transparency-and-authorisation-mechanism-exports-covid-19-vaccines_en, accessed on : 01.02.2021.

¹⁷ Donald McNeil Jr, Andrew Jacobs, Blaming China for Pandemic, Trump Says U.S. Will Leave the W.H.O., May 29 2020, <https://www.nytimes.com/2020/05/29/health/virus-who.html>, accessed on : 01.02.2021.

¹⁸ Stephanie Nebehay, Emma Farge, WHO chief looks forward to working 'very closely' with Biden team, November 9 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-who-idUSKBN27P14F>, accessed on : 09.01.2021.

¹⁹ Deutsche Welle, Coronavirus digest: WHO rebukes China for blocking investigator entry, December 2020, <https://www.dw.com/en/coronavirus-digest-who-rebukes-china-for-blocking-investigator-entry/a-56131087>, accessed on : 30.01.2021.

insurance. This chapter seeks to present the high degree of impact of pandemic environment on the development of *roadside assistance* services in the Republic of Serbia. Why exactly this type of insurance? Because this is a type that is symbolically much related to the very concept of mobility and is still strongly disrupted in the pandemic environment. Within this chapter, we have used the official data for this type of insurance taken from the electronic database of the National Bank of Serbia.²⁰ Hereinafter, the author shall present the comparative view of premium levels for the *roadside assistance* service for the semi-annual period (01.04-30.09) 2018-2020. The results have shown that this service experienced a significant decline during 2020 compared to the previous years. The lack of actual travels when compared to the previous years can primarily be correlated with various local, national and international restrictive measures in the field of citizens mobility as an instrument to restrain the flare-up of the pandemic.²¹ It is also possible that many citizens were afraid to leave their parent states because they were concerned about access to medical care outside their permanent residence and endeavoured to stay in their home countries even when the regulations no longer required so.

The text below shows the data for the second quarter, third quarter and semi-annual period (consolidated for two quarters) 2018-2020. The first quarter will not be subject to analysis, due to the fact that a state of emergency was declared in the Republic of Serbia just before the end of this quarter, i.e. the data for it are neither illustrative nor relevant in the context of the pandemic crisis.

Comparative presentation of the total premium and the premium allocation under the roadside assistance insurance for the second quarter of 2018, 2019 and 2020 (in thousands of RSD) in the Republic of Serbia is presented below:

Table No. 1

Total premium for roadside assistance for the period:	Premium total (in thousand RSD)	Total premium in retention	Technical premium	Prevention	Overheads
01.04.2018-30.06.2018.	975,604	973,650	572,359	1,919	399,372
01.04.2019-30.06.2019.	996,540	987,141	584,983	1,795	400,362
01.04.2020-30.06.2020.	457,893	452,085	271,311	717	180,056

²⁰ National Bank of Serbia, Data on business transactions of insurance companies, 2018-2020, <https://nbs.rs/sr/finansijske-institucije/osiguranje/poslovanje/>, accessed on : 01.02.2021.

²¹ For example, in some countries such as Slovenia or Croatia, measures regarding movement were as restrictive as the level of particular municipalities or districts / counties. Examples of measures such as banning cross-border movement have been reported in a number of countries. Some areas, such as the Visegrád Four - Hungary, Slovakia, the Czech Republic and Poland - have introduced some kind of preferential movement regime within the region, while other have implemented a more restrictive border crossing regime.

From the beginning of April until the end of June 2020, a decrease was recorded of as much as 54% of total premium level for roadside assistance service compared to the same quarter 2019. If the data is compared to the same quarter 2018, the decline in the relevant value equals high 53%. The halving of the values compared to the previous quarters is visible in all the indicators shown. Such a strong decline can be explained by the fact that almost half of the second quarter of 2020 was marked by a state of emergency in the Republic of Serbia, which manifested in the complete closure of border crossings (except in the exceptional cases), introduction of curfew with occasional multi-day quarantine principle etc. In circumstances where the mobility itself was restricted by regulations, movement was discouraged for much of the quarter, even within the territory of the country.

However, the data from the third quarter of 2020 also indicate that the value decline did not stop after the end of the state of emergency, either. The comparative presentation of the premium and its allocation for the roadside assistance insurance service for the third quarter in 2018, 2019 and 2020 (in thousands RSD) in the Republic of Serbia is set below:

Table No. 2

Total premium for roadside assistance for the period:	Premium total (in thousand RSD)	Total premium in retention	Technical premium	Prevention	Overheads
01.07.2018-30.09.2018.	2,007,217	2,003,284	1,179,006	3,864	820,412
01.07.2019-30.09.2019.	2,176,449	2,153,159	1,272,139	3,899	877,121
01.07.2020-30.09.2020.	815,780	806,618	483,618	39,819	283,179

Despite the fact that the state of emergency was suspended, the third quarter of 2020 reported even stronger value decline compared to the second quarter. Thus, the values of the total premium decreased by as much as 62% compared to the same period 2019, or slightly less 59% compared to the same period 2018. Despite the fact that it was a summer period, when the movement and mobility of the population usually intensify, already during the initial months of this quarter the so-called "second wave" of the pandemic started in Serbia and, unfortunately, exceeded the values recorded at the beginning of the crisis, in terms of the number of lives lost and burden to the health system. Despite the fact that mobility was not restricted within the national territory, whereas the border crossings were significantly limited, many citizens considered it not so necessary to contract a travel insurance policy compared to the previous period. Unfortunately, based on the presented data, it seems that the prolongation of the crisis has influenced many to suspend or postpone moving outside their places of residence, at least in a significant part of 2020. The consolidated data for the second and third quarters of 2018, 2019 and 2020 are shown in the table below.

Table No. 3 (consolidated data from tables nos. 1 and 2)

Total premium for roadside assistance for the period (01.04-30.09):	Premium total (in thousand RSD)	Total premium in retention	Technical premium	Prevention	Overheads
2018	2,982,821	2,976,934	1,751,365	5,783	1,219,784
2019	3,172,989	3,140,300	1,857,122	5,694	1,277,483
2020	1,273,673	1,258,703	754,929	40,536	463,235

At the semi-annual level, the total premium for 2020 has lowered by almost 60% compared to last year's result and by 57% compared to 2019, which unequivocally speaks of the deep consequences of the Corona crisis for the *roadside insurance* service.

Data for the fourth quarter of the previous year were still not available in the electronic database of the National Bank of Serbia at the time of composing this paper. However, given the previously presented data and/or the fact that an extremely strong viral wave followed during the fourth quarter, the forecasts are not optimistic. The decline in the value of premiums for roadside assistance services was recorded in all three quarters for which data were available at the time of writing these lines. Considering the worsening of the epidemiological situation along with the winter drop of temperature, it would not be surprising if the decline in these values in the last quarter of 2020 be large as well. Only with the end of 2020 and the beginning of mass vaccination of the population, it may be possible to expect a gradual recovery of these indicators. We shall deal with this process in greater detail in the chapter below.

Commencement of Mass Vaccination to Limit Health Risk

This segment of the paper will present numerical and other data related to the current process of international vaccination of the population by some of the previously approved vaccines against Covid-19. The data presented in this segment are generated from an international electronic database related to Coronavirus, where the data provided by official state and other institutions are updated comprehensively and at regular intervals. Please note that this chapter deals only with the cross-section of the situation as of the end of January 2021, whereas data are available only from December 2020 (when the vaccination process officially began in many countries). In the light of this, the data interpreted in this chapter should be observed with caution and awareness of their limitations, considering that this is only the beginning of a long-term process with a large number of countries being unable to even embark on it during the observed period, due to lack of available vaccines (and other challenges).

The figure no. 1 shows the course of vaccinations and the increase in the share of the number of vaccinated people in the number of inhabitants up to and including 31.1.2021. Data on vaccination for the period 20.12.2020-

31.01.2021 are presented for the following national and supranational actors: the United Kingdom, the United States, the Russian Federation, the People's Republic of China, the European Union and the State of Israel (as the country with the largest number of administered vaccinations at the time of writing this paper).

In addition, data for the Republic of Serbia are included, as well as the global average, for the purpose of easier monitoring. The analysis of the curve would reveal an extremely dynamic growth rate of the number of vaccinations administered in relation to the size of the population on the examples of the State of Israel (over 50%), the United Kingdom (over 10%), the United States (close to 10%) and the Republic of Serbia -10%), while in the remaining presented regions, the number of vaccinations ranges between 1-5%, while in the six-week specified period no dynamic growth was recorded of the number of administered i.e. received vaccines.

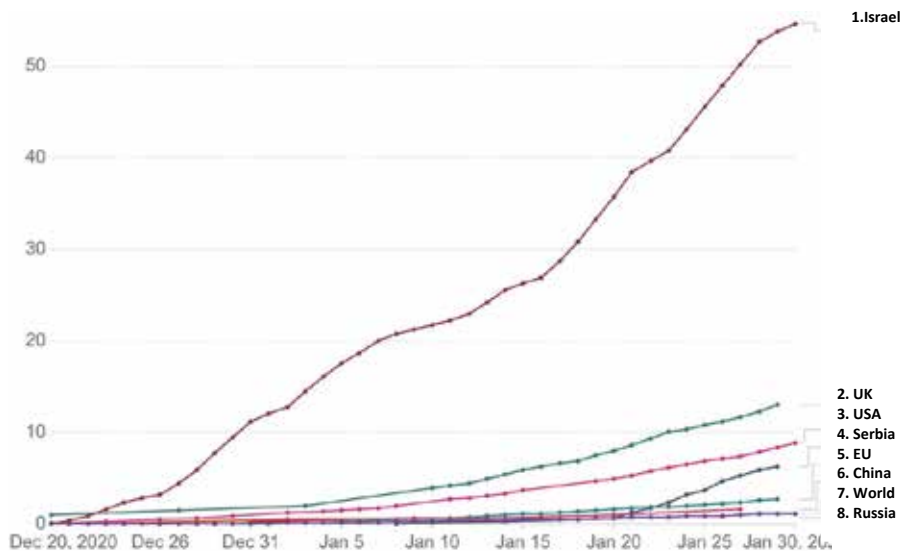

Figure No. 1 – Share of inhabitants of selected countries / regions as per number of administered vaccines up to and including 31.01.2021 (note: this is the total number of doses that may not be the same as the number of people who received the vaccine, as they include the second dose of the vaccine for certain sections of the population).

Data on the number of vaccines administered relative to the population number in the European countries that started this process up to and including the data for 30.1.2021 (a total of 32 countries) looks as shown in the Figure No. 2. Observed by these indicators, the United Kingdom administered just over 13% of vaccine doses relative to the population number, the Republic of Serbia is second with slightly above 6%, Malta is third with about half a percent less, while other countries have vaccinated less than

5 percent of their population. It is interesting to note that the leading countries by this parameter, the UK and Serbia, are not members of the European Union, and neither is Iceland, which is immediately behind Malta per the vaccination index. The data testifies to the unfavorable course of the vaccination process of the population that is taking place in the European Union, many of whose countries have shown dissatisfaction with the inability of the EU to ensure the acceleration of the vaccination process for its citizens. There is also an obviously high degree of discrepancy between the first-ranked member state Malta with 5.85% and the last-ranked Bulgaria with only 0.59%. Of special interest is the fact that the traditional west-east or north-south axes of countries differentiation in this case were not particularly distinguished and there are cases that have shown somewhat surprising results. Thus, the first 5 member states of the European Union include the State of Malta, the Kingdom of Denmark, the Republic of Slovenia, the Republic of Romania and the Republic of Lithuania (all in the range of 3-6%), while the last 5 EU member states according to the same principle are the Republic of Croatia, the Grand Duchy of Luxembourg (despite the small population), the Kingdom of the Netherlands, the Republic of Latvia and the Republic of Bulgaria (in the range of 0.59-1.95%).

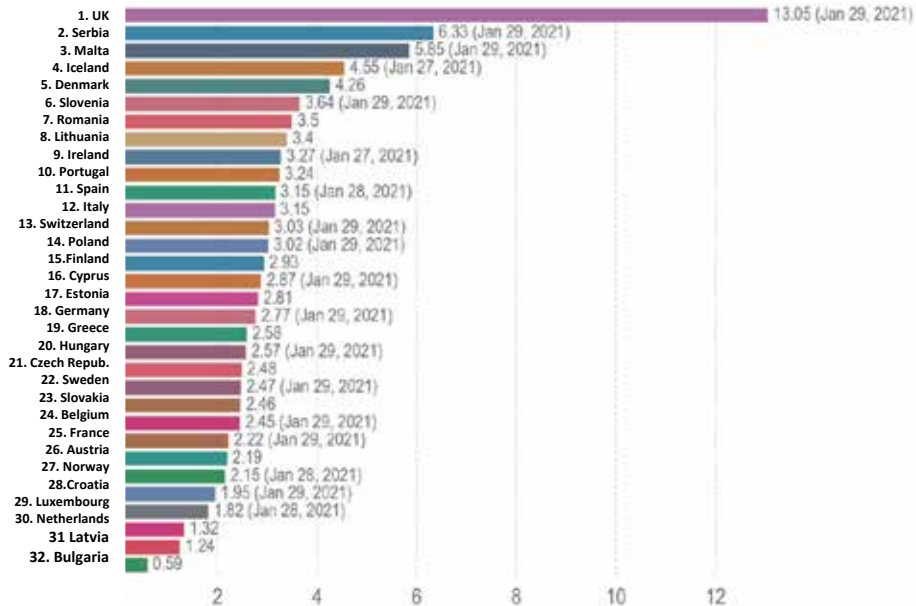

Figure No. 2 - The share of the population of European countries relative to the number of vaccines administered up to and including January 30, 2021. (note: this is the total number of doses that does not have to be equal to the number of people who received the vaccine, since they include the second dose of the vaccine for certain parts of the population). The order of the first ten European countries is as follows: United Kingdom (most vaccinated population), Serbia, Malta, Iceland, Denmark, Slovenia, Romania, Lithuania, Ireland, Portugal.

What is the situation at the level of the wider area of Southeast Europe? For the purposes of this text, the “wider area of Southeast Europe” shall be deemed to include the countries that are partially or entirely geographically located in the Balkans, as well as neighboring regions that in the modern-historical context were connected with the Region through political, cultural, social and other processes. Why is this presentation relevant, instead of interpreting the data only at the level of the so-called Western Balkans? Because those countries have not yet started the process of mass vaccination of the population with the vaccine against Covid-19 and/or because they have not yet submitted the data that would be included in the comprehensive international database. According to the number of administered vaccines, Serbia leads with over 6%, followed by Slovenia and Romania (over 3%), then Cyprus, Greece, Hungary and Turkey (over 2%), the Croatia (over 1%) and Bulgaria (less than 1%).

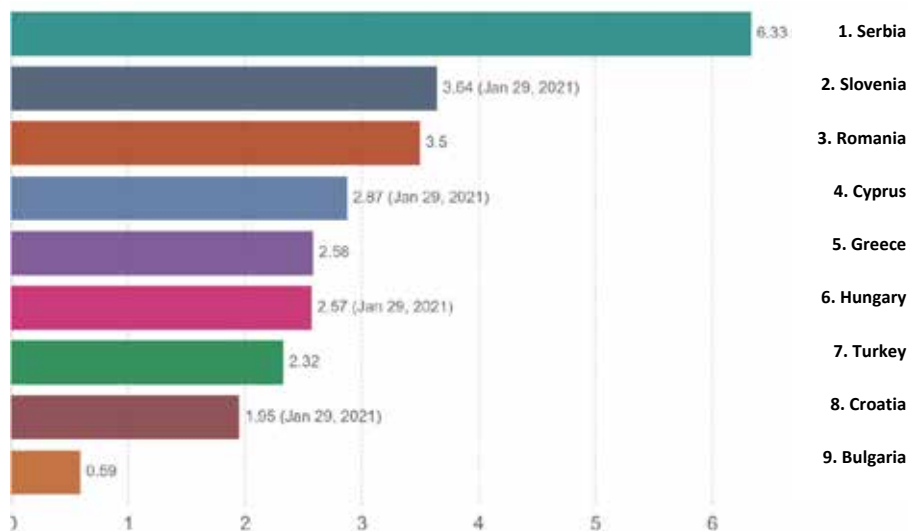

Figure No. 3: The share of the population of the countries of former region of the South-East Europe relative to the number of vaccines administered up to and including 29.01.2021 (note: this is the total number of doses that does not have to be equal to the number of people who received the vaccine, since they include the second dose of the vaccine for certain parts of the population). The order of the countries is as follows: Serbia (most vaccinated), Slovenia, Romania, Cyprus, Greece, Hungary, Turkey, Croatia, Bulgaria.²²

Based on the data presented, several aspects can be concluded. First, there was a non-dynamic activity in terms of vaccination of the population with the

²² The figure is generated by selecting the appropriate parameters within the electronic database “Our World in Data”, with the addition of a translation into Serbian on the right-hand side, in accordance with the rules of free use and display of data from the database

anti-coronavirus vaccine at the level of the European Union and it must be noted that within the EU there are significant differences that, interestingly, do not reflect traditional European differences in the geographical, economic or socio-political terms. In addition to the economic aspect, the size of the population is not crucial as regards the share of vaccinated citizens, as has been illustrated by the example of Romania - the sixth largest demographic member state, which is among those with the highest number of vaccinations, whereas the second is Luxembourg, one of the most developed and least populated members of the Union. The example of Luxembourg can be contrasted to Malta, also one of the highly developed "micro-states", which is ranked at the top of the list.

The paradoxical situations should also include the fact that despite the territory of the European Union hosts one of the main production plants for Pfizer-BioNTech vaccine, approved among the first to administer to the population, and that the Union supported the development of the Astra-Zeneca vaccine, this organization, notwithstanding their international and other reputation, failed to procure a large number of vaccines for their own citizens in a short period of time and speed up the process.²³ Although, relatively speaking, many countries of the world unfortunately have not yet started this process at the time of writing this paper and even sluggishness at the EU level seems unattainable for them, it is indisputable that the European citizens expected the most economically prosperous world community to provide them with better quality and a more dynamic perspective of overcoming the pandemic crisis.

In addition to the above, it can be concluded that there is a greater potential for rapid implementation of the early phase of vaccination in those countries that participated in the production of the vaccine (e.g. USA, UK) against also influential European countries such as e.g. France, which is below the unenviable average of the European Union on the list of vaccination rates per capita (see Figure 2 in this chapter). Although at least two vaccines that are currently in widespread use have been developed in the EU or with the help of the EU (the ones produced by Pfizer-Biontek and Astra-Zeneka), the Union has failed to set down to the first stage of mass vaccination, on the same grounds or comparably with the US and British partners, at least observed from the aspect of the number of administered vaccines for a short observed period (December 2020 - January 2021). Such indicators confirm that particular countries such as the US or the UK that relied on their national capacities or bilateral / intergovernmental contacts (Israel, Serbia) were more successful at this stage of mass vaccination compared to those that relied on multilateral flows (such as the EU Member States, that expected significant logistical support in that direction from European institutions). The opposite example relates to Israel and Serbia, which

²³ More detailed data on this aspect will be presented in the next chapter of this paper.

managed to obtain a large number of vaccines and achieve favorable results in the observed period owing to direct government contracting, regardless of the fact that these are relatively small countries (in the global terms) that, moreover, did not participate in the production of vaccines. Such examples can be used to argue that multilateral initiatives have shown limited results in the process of obtaining vaccines and contributing to building collective immunity, which, although not insignificant, was yet not at the level expected during the observed period.

While this process is expected to reverse in parallel with the expansion of global vaccine production capacities and the introduction of new vaccines into circulation, less influential countries in the international system, which rely on multilateral channels of support (from the European Union to Covax), unfortunately, in early February 2021, have little reason to be optimistic. As almost every crisis manifests through increasing inequality, based on the early stage of the process of mass vaccination of the population, a growing degree of asymmetry in access to vaccines between the traditional “forces” in the international system and all other countries, which are forced to look in the alternative ways for vaccines to help their population. In these challenging moments of deglobalization, multilateral institutions that are nominally based on the ideas of mutual assistance, cooperation and solidarity, should also work on restoring credibility by trying to apply the mentioned ideals in practice. Otherwise, the deepening crisis of confidence may permanently disrupt multilateral initiatives as such

Conclusion

The CoVid-19 pandemic marked the beginning of the third decade of the 21st century. The sudden introduction of voluntary or mandatory isolation of the population of entire countries and parts of the world and the implementation of various legal deeds aimed at isolating potential carriers of the new coronavirus, although most pronounced in 2020, in the absence of a more efficient alternative, is still applied. Thus, in the first quarter of 2021, rigorous measures of restrictive mobility are still applied throughout Europe and have been maintained since the period of winter cooling, while a high number of victims is still recorded globally. The purpose of restrictive epidemiological measures is to limit the aggravated health risks to the global population

Based on the analysis of socio-economic aspects recorded during the first year of the CoVid-19 pandemic, it is explained that the consequences are multidimensional, in terms of economy (recession and shutdown of entire sectors, such as aviation and mass tourism), politics (ambivalent international relations) and society (measures restricting contacts and movement). Restrictive measures have adversely affected numerous segments of the insurance industry. The situation on the

local insurance market is illustrated by the analysis of data for roadside assistance service, that experienced a significant decline in 2020 compared to previous years. The recovery of the aviation industry and mass tourism - perhaps the most affected industries that are a source of income for millions of people - is not expected to happen in the coming years and the consequences in that field (felt by the insurance industry as well), are certainly at least of a medium-term duration. This fact will adversely affect the demand for those types of insurance that are most closely related to international mobility. Despite significant challenges, insurers sought to respond to pandemic challenges by providing insurance services on a continuous basis, limiting liquidity and solvency risks and supporting government and society. Moreover, the pandemic crisis by its very nature has affected the expansion of the availability of particular elements of health care and revealed the weaknesses of even the most economically advanced systems.

Although the process of mass vaccination has started, it takes place unevenly and with obstacles. During the pandemic, the institutions of the European Union acted slowly and confusedly in certain periods, which caused negative reactions even among the founding countries such as Italy or Germany. Also, the phenomenon of "corona diplomacy" - efforts to store large quantities of vaccines on the basis of previously agreed deliveries, not only showed no success in the crisis trends so far (perhaps due to unrealistically set goals of pharmaceutical companies themselves), but also contributed to ethical dilemmas about the deepening of the differences between those countries that have been in the process for several months compared to others that are not viable to even embark the vaccination in the near future (these are, primarily, the economically underdeveloped parts of the world). In circumstances where thousands of people lose their lives every day due to a pandemic, every moment and every vaccine can make a difference. Moreover, there are some countries that have not relied too much on multilateral platforms (such as a common procurement of vaccines at the EU level or the Covax vaccine distribution system), but rather on their traditional intergovernmental contacts with vaccine-producing countries, such as Israel or Serbia, through which they managed to achieve significant success in dynamics of mass vaccination in this phase of the pandemic. On the other hand, such activities can also serve as an argument for strengthening bilateralism and deviating from multilateral initiatives and ways of organizing - the fact that could, in the medium term, complicate some other economic and political processes.

At the international level, initiatives are developed, such as the introduction of additional documents that confirm the past disease or vaccine received (the so-called "covid passports"), since the circulation of the virus does not seem to stop in 2021. It is an issue that goes beyond the domain of health care and permeates other matters, such as the prospects for the development of international contacts in terms

of the actual privilege provided to those who possess such documents. Despite the problematic moral grounds, the present situation is such that the interstate mobility has certainly been limited for a year now mainly to those people who have the appropriate documents (eg a negative PCR test or confirmation of a past illness), or come from an area less affected and therefore easier can achieve the much desired freedom of movement (and related activities). With this in mind, following the development of such initiatives, it is predicted that in the coming period they will be an unavoidable element of cross-border travel, such as today's "regular" passports or personal identification documents. They will be a kind of "insurance policy" on the basis of which the risks related to the cross-border movement of individuals will be assessed. Along with the development of the mentioned procedures, the process of mass vaccination of the population is taking place, which, although it causes international political, economic, but also social and ethical challenges, represents a significant step towards limiting health risks and restraining the unfavorable trend of the pandemic crisis.

Literature

- Amadeo K., Your Guide to the 2020 Recession, February 1st 2021, <https://www.thebalance.com/recession-2020-4846657>, accessed on: 2. 2. 2021.
- Arvanitopoulos C., "Transatlantic relations after the COVID-19 pandemic", *European View*, Vol. 19(2), 2020, pp. 164–165.
- Balmer C., EU Commission apologises to Italy over coronavirus response, deaths push higher, Reuters, April 2nd 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-italy-idUSKBN21K2AF>, accessed on: 1. 2. 2021.
- Beta, Miloš Petrović for Euraktiv Serbia: Soft power of EU under the shadow of yet another crisis (in Serbian), 12.05.2020, <https://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/127224-milos-petrovic-za-euraktiv-srbija-meka-moc-eu-zase-njena-jos-jednom-krizom>, accessed on : 20.01.2021.
- Blangiardo M., Cameletti M., Pirani M., Corsetti G., Battaglini M., Baio G. (2020) Estimating weekly excess mortality at sub-national level in Italy during the COVID-19 pandemic. *PLoS ONE*, 15 (10): e0240286, 2020, pp. 2–3.
- Deutsche Welle, Coronavirus digest: WHO rebukes China for blocking investigator entry, Deutsche December 2020, <https://www.dw.com/en/coronavirus-digest-who-rebukes-china-for-blocking-investigator-entry/a-56131087>, accessed on: 30. 1. 2021.
- European Commission, Commission puts in place transparency and authorisation mechanism for exports of COVID-19 vaccines, January 29th 2021, https://ec.europa.eu/malta/news/commission-puts-place-transparency-and-authorisation-mechanism-exports-covid-19-vaccines_en, last accessed: 1. 2. 2021.

- Eurostat, GDP and employment flash estimates for the first quarter of 2020, 15 May 2020, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10294864/2-15052020-AP-EN.pdf/5a7ea909-e708-f3d3-8375-e2510298e1b8>, accessed on: 1. 2. 2021.
- Marsh & McLennan, *COVID-19: Evolving Insurance and Risk Management Implications Report*, New York, 2020, pp. 1-2.
- McNeil D. Jr, Jacobs A., Blaming China for Pandemic, Trump Says U.S. Will Leave the W.H.O., New York Times, May 29 2020, <https://www.nytimes.com/2020/05/29/health/virus-who.html>, accessed on: 1. 2. 2021.
- National Bank of Serbia, Data on business transactions of insurance companies, 2018-2020, <https://nbs.rs/sr/finansijske-institucije/osiguranje/poslovanje/>, accessed on : 01.02.2021.
- Nebehay S., Farge E., WHO chief looks forward to working 'very closely' with Biden team, November 9 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-who-idUSKBN27P14F>, accessed on: 9. 1. 2021.
- Odluka o proglašenju vanrednog stanja, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 29 od 15. 3. 2020. godine
- OECD, *Insurance sector responses to COVID-19 by governments, supervisors and industry*, Paris, 2020, pp. 2-3.
- Our World in Data, Coronavirus (COVID-19) Vaccinations, 2021, <https://ourworldindata.org/covid-vaccinations>, accessed on: 1. 2. 2021.
- Petrović, M. "Dynamic regional political concepts and the European integration process", *Russia and Serbia in the Contemporary World: Bilateral Relations, Challenges and Opportunities* (editors: Bogdan Stojanović and Elena Georgievna Ponomareva), Belgrade, 2020, pp. 167–184.
- Petrović, M. "Lloyd's forecasts a loss of 107 billion dollars for (insurance) industry in 2020 as a consequence of Covid 19 pandemic" (Article review, in Serbian), *Insurance Trends* No. 2/2020, pp. 85-86.
- Legal Information Portal of the Republic of Serbia, 2021, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/fp/covid19>, accessed: 1.2.2021.
- Radović Z., "Coronavirus and insurance" (in Serbian), *Insurance Trends* No. 2, 2020, p. 87.
- Shubiao Lu, Jinsong Lin, Zhiqiao Zhang, Liping Xiao, Zhijian Jiang, Jia Chen, Chongjing Hu, Shi Luo, "Alert for non-respiratory symptoms of coronavirus disease 2019 patients in epidemic period: A case report of familial cluster with three asymptomatic COVID-19 patients", *Journal of Medical Virology*, 93(1), 2021, pp. 518-519.
- UNWTO, Tourism and COVID-19 – unprecedented economic impacts, 2020, <https://www.unwto.org/tourism-and-covid-19-unprecedented-economic-impacts>, accessed on: 25. 1. 2021.

- Visnevskyte E., IATA: Aviation industry to end 2020 with \$118 billion loss, 25 November 2020, <https://www.aerotime.aero/26515-iata-aviation-industry-to-end-2020-with-118-billion-loss>, accessed on: 1. 2. 2021.
- World Bank, The Global Economic Outlook During the COVID-19 Pandemic: A Changed World, June 8th 2020, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/08/the-global-economic-outlook-during-the-covid-19-pandemic-a-changed-world>, accessed on: 1. 2. 2021.
- Worldometers, COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC, 2020, <https://www.worldometers.info/coronavirus/>, accessed on: 30. 1. 2021.

*Translated by: **Bojana Papović***

UDK: 655.55:331.17(497.11):332.021.8:368.041:368.042:368.9:368.81:368.14

Dr Zoran D. Radović¹

PRIKAZ KNJIGE

RAZVOJ DOBROVOLJNIH PENZIJSKIH FONDOVA U SRBIJI

*Autori: **dr Ivan D. Radojković i Boban Gajić, MA ekonomije***

Izdavač: Lambert Academic Publishing

Obim: 46 strana

Penzijski fondovi koji su predmet ove knjige posluju kao sistem potpunog finansiranja kontribucijama u penzioni plan, koji se često naziva sistemom akumulacije kapitala ili sistemom kapitalizovanih fondova. Nivo penzijskog fonda zavisi od nivoa akumulirane premije (doprinosa), te od povrata premijskih ulaganja (doprinosa).

Autori se detaljno bave reformom penzijskog sistema koja je izvršena tokom poslednjih godina. U uvodnom delu, bilo je važno napraviti razliku između obaveznog i dobrovoljnog penzijskog osiguranja. Privatne penzije potpuno su nezavisne od državnih penzija i oslanjaju se na principe ličnog računa. Treba imati na umu da se sredstva privatnih investicionih fondova ulažu u finansijske instrumente koji doprinose optimizaciji portfelja, omogućavajući najbolji odnos između investicionog rizika i stope povrata dobiti.

U knjizi su predstavljeni principi po kojima se ulažu sredstva privatnih penzijskih fondova, poput principa diversifikacije portfelja. Ovo je regulisano zakonom.

U Srbiji postoje četiri kompanije koje upravljaju dobrovoljnim penzijskim fondovima. „Dunav osiguranje“ je najveća. „Dunav dobrovoljni penzijski fond“ poseduje dozvolu za rad, organizovanje i upravljanje dobrovoljnim penzijskim fondom, koji broji 84.000 članova.

Investiciona politika definiše ključne principe formiranja, upravljanja i rebilansiranja portfelja fonda, na primer, definiše optimalnu ravnotežu između dužničkih hartija od vrednosti i portfelja akcija.

¹ Dr Zoran Radović, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u penziji, i-mejl:zoran-radovic@hotmail.com

Strateška raspodela ulaganja podrazumeva da je prosečni odnos između investicionih instrumenata koji donose odgovarajući prinos od kamatnih stopa i udela u strukturi portfelja 80% - 20%.

Autori su detaljno izložili investicione principe formiranja portfelja, kao i izračunavanja faktora rizičnosti ukupnog portfelja, te pojedinačnih klasa aktive u portfelju. Preduzeće prati nivo kreditnog rizika za sve dužničke hartije od vrednosti koje izdaju pravna lica, kako domaća tako i inostrana.

U procesu definisanja investicione strategije, Investicioni odbor prvenstveno se rukovodi penzijskom analizom osnovnih makroekonomskih pokazatelja i projekcijom njihovih budućih tokova.

Da bi adekvatno analizirali razvoj tržišta dobrovoljnog penzijskog osiguranja u Srbiji, autori su ispitali osnovne karakteristike dobrovoljnog penzijskog osiguranja u Hrvatskoj, Severnoj Makedoniji kao i u ostalim državama u tranziciji.

Konačno, autori su detaljno predstavili statističke podatke o nadzoru nad delatnošću dobrovoljnog penzijskog osiguranja koji sprovodi Narodna banka Srbije.

Treba naglasiti da je doprinos autora knjige dr Ivana Radojkovića i mr Bobana Gajića to što su nam pomogli da detaljno razumemo relevantnu temu.

UDK: 655.55:331.17(497.11):332.021.8:368.041:368.042:368.9:368.81:368.14

Zoran D. Radović, PhD¹

BOOK REVIEW

DEVELOPMENT OF VOLUNTARY PENSION FUNDS IN SERBIA

Authors: **Ivan D. Radojković, PhD** and **Boban Gajić, MAEcon.**

Publisher: Lambert Academic Publishing, Year of Publishing

Pages: 46 pages

Pension funds that are the subject matter of this book operate as fully funded system of financing - often called the system of accumulation of capital or the system of capitalized funds. The level of the pension fund depends on the level of accumulated premium (contribution) and return of premium investment (contribution).

The authors are dealing in detail with the reform of the pension system carried out during the recent years. In the introductory part, it was important to distinguish between the mandatory and voluntary pension insurance. Private pensions are completely independent from the government pensions and rely upon the principle of personal account. It should be acknowledged that private investment funds are invested into the financial instruments that add to the portfolio optimization by allowing for the best relationship between investment risk and the rate of return of profit.

The book includes the principles following which private pension funds are invested, such as the principle of portfolio diversification. This is regulated by law.

In Serbia, there are four companies that manage the voluntary pension fund. Dunav Insurance Company is the largest one. Dunav Voluntary Pension Fund has licenses to operate, organize and manage a voluntary pension fund, accounting for 84,000 members.

The investment policy defines the key principles for creating, managing and rebalancing the fund's portfolio, such as defining the optimum balance between debt securities and stock portfolios.

¹ Dr Zoran Radović, Science Adviser at the Institute of Comparative Law, e-mail: zoran-radovic@hotmail.com

Strategic investment allocation implies that the average ratio between investment instruments carrying an appropriate interest rate yield and shares in the portfolio structure is 80%-20%.

Authors outlined in detail the investment principles of portfolio formation, the calculation of the risk bearing factor of the total portfolio and/or individual asset classes within the portfolio. The Company monitors the level of credit risk for all debt securities issued by legal entities, both domestic and international.

When defining the investment strategy, the Investment Committee is primarily guided by the pension analysis of basic macroeconomic indicators and the projection of their future trends.

In order to appropriately analyze the development of the voluntary pension insurance market in Serbia, the authors examined basic characteristic of voluntary pension insurance in Croatia, North Macedonia and in other emerging countries.

Finally, the authors presented the statistical details concerning the supervision of voluntary pension industry carried out by the National Bank of Serbia.

It should be stressed that contribution of Ivan Radojković and Boban Gajić by presenting this book is that they helped us understand in detail the subject matter concerned.

*Translated by: **Bojana Papović***

UDK: (031.1)(4-672EEZ):338.266 2001/20EZ:128.34:348.131:616-093/898:543.615.2/3

Mr Slobodan N. Ilić¹

PROPISI EU

DIREKTIVA 2001/20/EZ O SPROVOĐENJU DOBRE KLINIČKE PRAKSE PRILIKOM ISPITIVANJA LEKOVA ZA HUMANU MEDICINU²

Direktiva 2001/20/EZ Evropskog parlamenta i Saveta od 4. aprila 2001. godine o usklađivanju zakonodavstava i drugih propisa država članica koji se odnose na izvršavanje dobre kliničke prakse prilikom sprovođenja kliničkih ispitivanja lekova za humanu medicinu (dalje u tekstu Direktiva) objavljena je u službenom glasilu Evropske unije br. 121 od 1. maja 2001. godine. Direktiva je stupila na snagu danom objavljivanja u službenom glasilu EU. Države članice EU bile su obavezane da zakone ili druge propise donesu do 1. maja 2003, a da s primenom odredaba tih zakona ili propisa počnu najkasnije 1. maja 2004. godine. Iako nije država članica EU, Srbija je već sredinom 2004. godine donela prvi zakon o lekovima i medicinskim sredstvima – ZLMS 2004, *Službeni glasnik RS*, br. 84/2004, polazeći od odredaba Direktive. Istini za volju, neke od odredaba Direktive kasnije su pretrpele minimalne izmene na osnovu Uredbe br. 1901/2006. od 27. 12. 2006. i Uredbe br. 596/2009. od 18. 7. 2009. godine. U skladu s Direktivom, donet je i važeći zakon o lekovima i medicinskim sredstvima – ZLMS 2010, *Službeni glasnik RS*, 30/2010, 107/2012, 105/2017-dr. zakon, 113/2017-dr. zakon.

1. Predmet Direktive čine odredbe o dobroj kliničkoj praksi za sprovođenje kliničkog ispitivanja lekova za humanu upotrebu. Prema Direktivi, dobra klinička praksa obuhvata međunarodno priznate etičke i naučne standarde za valjano planiranje, sprovođenje, praćenje i izveštavanje o kliničkom ispitivanju na ljudima. Razume se, u Direktivi nije posebno objašnjena sintagma *međunarodno priznati*

¹ Magistar pravnih nauka, član Predsedništva Udruženja pravnika Srbije

² Directive 2001/20/EZ of The European Parliament and of The Council of April 2001 on the approximation of the laws, regulations and administrative of the Member States relating to the implementation of good clinical practice in the conduct of clinical trials on medical products for human use

etički i naučni standardi. Ti standardi poznati su sa međunarodnih medicinskih i farmaceutskih konferencija i skupova, kao i iz medicinskopravne literature o međunarodnim etičkim i naučnim standardima.³ Ti standardi nisu zahtevali ratifikaciju u nacionalnim zakonodavstvima. Izvestan broj standarda, do kojih se došlo u okviru procesa revidiranja Helsinške deklaracije, posle izvorne deklaracije iz 1996. godine naišao je na različit prijem, neki su podržavani, a neki osporavani. Na to se ukazuje stoga što je Direktiva očigledno nastojala da bude neutralna u odnosu na različite stavove prema standardima nastale posle Helsinške deklaracije iz 1996. godine. Otuda je u Direktivi podvučeno da pridržavanje tih standarda obezbeđuje zaštitu prava, sigurnost i dobrobit ispitanika, kao i verodostojnost podataka dobijenih u kliničkom ispitivanju. Najzad, kliničko ispitivanje (KI) definisano je u Direktivi kao svako ispitivanje na ljudima namenjeno otkrivanju ili potvrđivanju kliničkih, farmakoloških i/ili drugih farmakodinamičkih efekata jednog ili više ispitivanih lekova, i/ili utvrđivanje nuspojave jednog ili više lekova u ispitivanju, i/ili ispitivanje apsorpcije, raspodele, metabolizma i izlučivanja jednog ili više ispitivanih lekova s ciljem utvrđivanja njegove/njihove neškodljivosti i/ili dejstva.

2. Nijedno KI u humanoj medicini ne može da počne ni da se završi bez ispitivača i ispitanika. Kao obavezan učesnik KI, ispitivač može da bude ili glavni ispitivač ili ispitivač, odnosno jedan od članova tima s posebnim zadatkom u timu (ispitivač-farmaceut, ispitivač-lekar, statističar i dr.). Prema Direktivi, ispitivač je lekar ili lice koje pripada drugoj profesiji predviđenoj u propisima države članice EU, kome je po tim propisima odobreno da učestvuje u sprovođenju KI (na primer, mag. farmacije, lekar-stomatolog, biohemičar, med. sestra i dr.). Glavni ispitivač odgovoran je za jedno ispitivačko mesto, a ako ima veći broj ispitanika ili ako ima više ispitivačkih mesta, on bira odgovarajući broj ispitivača i ispitanika koji učestvuju u ispitivanju. Glavni ispitivač neposredno bira mesta ispitivanja i saradnike, uključujući pomoćno osoblje, koje učestvuje u KI. U svakom slučaju, Direktiva ga tretira kao odgovorno lice za jedno ili više ispitivačkih mesta u konkretnom KI, s obzirom na to da se KI često obavlja u više država i u dužem vremenskom rasponu.

³ U međunarodno priznate etičke i naučne standarde spadaju pre svega Nirnberški kodeks i Helsinška deklaracija. Nirnberški kodeks nastao je 1946. godine. Posle Drugog svetskog rata pobednička saveznička strana organizovala je suđenje nacističkim komandantima, među kojima je bilo i lekara. Taj proces je u istoriji poznat kao Nirnberški proces. Na tom procesu jedan od tužilaca (Robert Jacson) u delu optužnice protiv nacističkih lekara formulisao je deset principa po kojima je trebalo da se vrše medicinski ogledi na ljudima, a stvarno nisu izvršeni, pa je lekarima suđeno za tu nameru. Ubrzo, ti principi su prihvaćeni u uporednom medicinskom i farmaceutskom pravu pod nazivom Nirnberški kodeks. Proširujući taj kodeks, Svetska zdravstvena organizacija na međunarodnoj konferenciji u Helsinkiju 1996. godine usvojila je etičke i naučne standarde o kliničkim ispitivanjima. Od tada su, pod nazivom Helsinška deklaracija, u različitim gradovima i u različito vreme održavani međunarodni skupovi. Prvobitni tekst Helsinške deklaracije revidiran je više puta na međunarodnim skupovima (1975, 1983, 1989, 2000, 2004, 2008, 2013. i 2015. godine). Detaljnije prof. dr Dragica Živojinović: „Istorijski razvoj i međunarodna regulativa kliničkih ispitivanja koja se izvode na ljudima“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Kragujevcu* (2012), 677–697.

3. Drugi obavezan učesnik KI jeste ispitanik, s tim što među ispitanicima ima nekoliko kategorija. Ispitanik je u Direktivi definisan ka pojedinac, fizičko lice koje sudeluje u KI na taj način što prima lek koji je u ispitivanju ili tako što je član kontrolne grupe. Sudeći po dikciji Direktive, to su dve osnovne kategorije ispitanika, a o ostalim kategorijama ispitanika biće reči u tač. 4 i 5. Razume se, Direktiva se služi narativnim opisivanjem postupka KI, a ne načinom iznošenja normi. To znači da Direktiva ne objašnjava čitaocu (zakonodavcu države članice) razliku između ispitanika koji prima lek u ispitivanju i ispitanika koji je samo član kontrolne grupe za lek u ispitivanju, ali stvarno ne prima lek u ispitivanju. U prvom slučaju za ispitivanje je odabrano bolesno fizičko lice, koje je prethodno dalo informisani pristanak da se podvrgne ispitivanju. O prethodnom informisanom pristanku više reči biće u narednim tačkama. U drugom slučaju radi se o placebo, za koji je ispitanik takođe dao prethodni informisani pristanak. O pojmu placebo postoji obimna medicinskopravna literatura. U literaturi se razmatra pre svega pitanje etičnosti pojave placebo u KI. Glavni ispitivač zna ko je izabrani placebo ispitivač u KI i taj podatak čuva kao tajnu, kao što dužnost čuvanja te i drugih tajni imaju i svi ostali članovi ispitivačkog tima ako slučajno dokuče ovu ili druge tajne ispitivanja. Posmatrano iz čisto medicinskog ugla, placebo ispitanik ne zna da će dobiti placebo, te ispoljava efekat tokom KI na osnovu sugestibilnosti, jer misli da prima lek kao terapiju, a njegov „lek“ je stvarno prazan.⁴ Direktiva izričito pominje i placebo, regulišući komponente pojma – ispitivanog leka – putem različitih farmaceutskih oblika leka. Dakle, placebo nije isključivo pojam iz ugla medicinskog ili farmaceutskog učenja (teorije) u vezi sa KI, već je to medicinskopravni i farmaceutskopravni termin u KI predviđen i utvrđen Direktivom u vezi s farmaceutskim oblikom leka u ispitivanju.

4. Pored dve prethodno opisane kategorije ispitanika, za njih, kao i za naredne dve kategorije ispitanika, Direktiva je predvidela prethodni informisani pristanak kao vid dobrovoljnog i potpisanog pristanka na učestvovanje u KI. Po Direktivi, prethodni informisani pristanak jeste pisani materijal, datiran i potpisan, u kome se izlažu priroda, značaj, posledice i rizici koje ispitanik svojim potpisom prihvata. Ako ispitanik ne ume, odnosno ne može da potpiše pristanak, njemu se taj sadržaj saopštava u prisustvu svedoka. Kako se postiže prethodni informisani pristanak, detaljnije je izlagano u odredbama Direktive, posebno za maloletnike i posebno za odrasla lica koja nisu sposobna da daju prethodni informisani pristanak. Najpre, za račun maloletnika Direktiva je predvidela da informisani pristanak daju roditelji ili zakonski zastupnik. Direktivom je predviđeno da u pružanju informisanog pristanka učestvuju lica sa iskustvom u radu s maloletnicima, kao i da glavni ispitivač u saradnji s timom ispitivača razmotri da li postoji izričita želja (bolesnog) maloletnika da

⁴ Prof. dr Zorana Vasiljević, Institut za kardiovaskularne bolesti KCS Beograd: „Placebo u kliničkim ispitivanjima lekova“, *Zbornik Srpskog lekarskog društva* (2010)

odustane odmah ili posle izvesnog učešća u KI. U sklopu informisanog pristanka, Direktiva je predvidela da se maloletniku dodeljuje naknada, ali da on ubuduće neće primiti neku stimulaciju ili finansijski podsticaj za učešće u KI. Dalje, Direktiva je ispitivačkom timu stavila u zadatak da u sklopu informisanog pristanka predoči maloletniku da učešćem u KI može da dobije direktne koristi i da je njegovo učešće u ispitivanju povezano s kliničkom bolešću od koje boluje. Direktiva je propisala da KI, u kome učestvuje maloletnik, treba da bude planiran na taj način da se umanj njegov bol, strah i nelagodnosti u vezi s razvojnim fazama bolesti, kao i niz rizika od nuspojava. Od tima ispitivača za KI, u kome učestvuje maloletnik, Direktiva zahteva stalan nadzor, kao i postupanje u skladu s tekućim uputstvima tela nadležnog za lekove. Najzad, kad je u pitanju maloletni ispitanik u KI, Direktiva je predvidela da stručno mišljenje (pozitivno ili negativno) za ispitivanje treba da dâ Etički odbor sastavljen od pedijatar. Dakle, Direktiva je proklamovala da interes maloletnika učesnika u konkretnom KI uvek bude ispred interesa nauke i društva.

5. Što se pak tiče odraslih lica koja nisu sposobna da daju prethodni informisani pristanak, Direktiva je više-manje ponovila pravila koja su napred citirana i važe za maloletnog učesnika KI, ali uz izvesna prilagođavanja odraslim licima. Za odraslo lice koje nije sposobno da dâ informisani pristanak taj pristanak daje njegov zakonski zastupnik, ako to odraslo lice pre nastupanja nesposobnosti nije već odbilo informisani pristanak. Dalje, ta lica biće obaveštena o opasnostima i koristima u meri i na način koji on ili ona to može da razume. I to odraslo lice, po osnovu Direktive, prima naknadu, ali kao i maloletnik, nema pravo na dodatne stimulacije ili finansijske podsticaje. Direktivom je predviđeno da stručno mišljenje (pozitivno ili negativno) treba da dâ Etički odbor sastavljen od poznavalaca dotične bolesti i populacije pacijenata, uz konsultaciju kliničkih, etičkih i psihosocioloških problema te populacije pacijenata. Za razliku od učešća ispitanika maloletnika u KI, Direktiva je za odrasla lica predvidela pravilo da se može očekivati da će korist od primljenog leka u ispitivanju za to lice biti veća od mogućeg rizika ili da mogućeg rizika uopšte neće biti.

6. KI se ne može sprovesti bez obezbeđenog finansijskog izvora. U tom pogledu Direktiva ukazuje na sledeće organizaciono-pravne forme u kojima se može pojaviti finansijski izvor za kliničko ispitivanje. To su najpre pojedinac (fizičko lice), zatim kompanija, pa institucija i najzad organizacija. Iz sasvim praktičnih razloga navedene organizaciono-pravne forme podvedene su u Direktivi (verzija na engleskom jeziku) pod zajednički naziv – sponzor KI. Isto rešenje za različite organizaciono-pravne forme usvojio je u Srbiji važeći ZLMS 2010. godine. U vezi sa pojmom *sponzor KI* u srpskom medicinskom pravu smatra se da su KI u Srbiji isključivo sponzorisan iz inostranstva.⁵ Prema pisanju srpske štampe, u EU se godišnje realizuje oko 1.000 KI, a u Srbiji do 100 kliničkih ispitivanja.⁶

⁵ Prof. dr Dragica Živojinović: „Etičke dileme globalizacije kliničkih ispitivanja“, *Pravni život* br. 9/2012, 538.

⁶ Danijela Davidov Kesar: „Savremena terapija za pacijente uz pomoć kliničkih studija“, *Politika*, 5. april 2018, 13.

7. U vezi sa sprovođenjem KI u državi članici EU, Direktiva je predvidela nadležni državni organ i Etički odbor. Sponzor KI je dužan da podnese zahtev za sprovođenje KI organu države u kojoj će se istraživanje sprovoditi. Nadležni organ nacionalne države, pre nego što se meritorno izjasni o zahtevu sponzora KI, pribavlja mišljenje Etičkog odbora. Isti postupak se primenjuje i u slučaju izmene ili dopune u toku sprovođenja KI, kao i na kraju, kad je sponzor istraživanja dužan da podnese izveštaj o završenom KI. Posmatrano iz uporednog medicinsko-pravnog ugla, Etički odbor u vezi sa ispitivanjem može da se organizuje na nivou zdravstvene ustanove, regiona ili te države.⁷ Bez obzira na nivo na kome je organizovan, Direktiva je koncipirala Etički odbor kao stručno telo sa zadatkom da dà pozitivno ili negativno mišljenje o zahtevu sponzora u vezi sa KI te da mišljenje dostavi nadležnom državnom organu. Direktiva je obavezala Etički odbor da u zahtevu za odobrenje KI najpre razmatra očekivane koristi i rizike, a naročito opravdanost KI. Sledeća nadležnost Etičkog odbora, predviđena u Direktivi, podrazumeva njegovu obavezu da pazi na to da li je u zahtevu za KI predviđeno pravo ispitanika da se bez ikakvih štetnih posledica može povući iz ispitivanja, to jest opozvati svoj informisani pristanak. Direktiva je ovlastila Etički odbor da sagleda kako je planirano sprovođenje KI, odnosno da li je protokol za KI adekvatan inicijalnom zahtevu. U vezi sa zahtevom za KI Direktiva je Etičkom odboru posebno skrenula pažnju na pitanje da li je sponzor obezbedio osiguranje ili naknadu štete za pokriće svoje odgovornosti prema ispitanicima, kao i prema ispitivačima. Štaviše, u toku sprovođenja KI Direktiva je obavezala Etički odbor da se izjašnjava o sledećem nizu pitanja: da li su isplaćivane naknade ispitanicima; da li je po osnovu osiguranja isplaćivana naknada štete u slučaju povrede ili smrti ispitanika, koje se mogu pripisati KI; da li su isplaćeni honorari ispitivačima i ispitanicima i najzad, da li su namirene zdravstvene ustanove saglasno ugovorima, koje je prethodno zaključio sponzor u vezi sa sprovođenjem KI? Praktično, navedene odredbe Direktive shvaćene su u većini država članicama EU kao preporuka ili čak kao pravni osnov da se propisom za KI kao pokriće uvede obavezno osiguranje ili bankarska garancija. Za slučaj da Etički odbor ima kakvih primedaba u odnosu na zahtev za odobrenje KI ili kasnije sugestije u vezi sa predloženim izmenama ili dopunama oko sprovođenja pojedinog KI, Direktiva propisuje jedinstven prekluzivni rok od 60 dana u kome Etički odbor treba da dostavi primedbe podnosiocu zahteva, sponzoru ispitivanja, kao i da nadležnom organu dà pozitivno ili negativno mišljenje o zahtevu sponzora u vezi sa KI.

8. U preambuli, Direktiva se poziva samo na tekst Helsinške deklaracije iz 1996. godine. S obzirom na to da je Direktiva doneta 2001. godine, posle njenog donošenja stavovi Helsinške deklaracije revidirani su više puta. Iz uporednog medicinskog i farmaceutskog prava poznato je da su neki od novih standarda podržavani, a neki osporavani, razume se, sa etičkog i naučnog stanovišta.⁸ Stoga ne treba isključiti

⁷ Dr Hajrija Mujović Zornić: „Pravni aspekti rada Etičkih komiteta u medicini“, *Pravni život* br. 9/2007, 259

⁸ D. Živojinović (2012), 686-692, 695.

mogućnost donošenja novih propisa na nivou EU, koji bi obuhvatili neke nove etičke i naučne standarde nastale u okviru procesa Helsinške deklaracije. U svakom slučaju, može se zaključiti da je u zakonodavstvu države Srbije ova direktiva u postojećem tekstu sprovedena u delo.

Izvori

- Directive 2001/20/EZ of The European Parliament and of The Council of April 2001 on the approximation of the laws, regulations and administrative of the Member States relating to the implementation of good clinical practice in the conduct of clinical trials on medical products for human use.
- Živojinović, D., „Istorijski razvoj i međunarodna regulativa kliničkih ispitivanja koja se izvode na ljudima“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Kragujevcu* (2012).
- Vasiljević, Z., „Placebo u kliničkim ispitivanjima lekova“, *Zbornik Srpskog lekarskog društva* (2010).
- Živojinović, D., „Etičke dileme globalizacije kliničkih ispitivanja“, *Pravni život* 9/2012.
- Davidov Kesar, D., „Savremena terapija za pacijente uz pomoć kliničkih studija“, *Politika*, 5. april 2018.
- Mujović Zornić, H., „Pravni aspekti rada Etičkih komiteta u medicini“, *Pravni život* br. 9/2007.

UDK: (031.1)(4-672EEZ):338.266 2001/20EZ:128.34:348.131:616-093/898:543.615.2/3

Slobodan N. Ilijić, MA¹

EU REGULATIONS

DIRECTIVE 2001/20/EC RELATING TO THE IMPLEMENTATION OF GOOD CLINICAL PRACTICE IN THE CONDUCT OF CLINICAL TRIALS ON MEDICINAL PRODUCTS FOR HUMAN USE²

Directive 2001/20/EC of the European Parliament and of the Council of 4 April 2001 (hereinafter: Directive) was published in the Official Journal of the European Union no. 121 of 1 May 2001. The Directive entered into force on the date of its publication in the EU Official Journal. The EU Member States had the deadline to adopt the laws and other regulations until 1 May 2003, and meet the implementation deadline of 1 May 2004. Based on the provisions of the Directive, Serbia adopted the first Law on Medicinal Products and Medical Devices in mid-2004 - LoMPMD 2004, *Official Gazette of RS*, no. 84/2004, despite not being an EU member state. Truth be told, some of the provisions of the Directive later underwent slight amendments under Regulation no. 1901/2006 of 27 December 2006 and Regulation no. 596/2009 of 18 July 2009. In accordance with the Directive, the effective Law on Medicinal Products and Medical Devices was passed - LoMPMD 2010, *Official Gazette of RS*, 30/2010, 107/2012, 105/2017-other law, 113/2017-other law.

1. The subject of the Directive are provisions of good clinical practice for the conduct of clinical trials of medicinal products for human use. According to the Directive, good clinical practice is a set of internationally recognised ethical and scientific quality requirements which must be observed for designing, conducting, recording and reporting clinical trials that involve the participation of human su-

¹ Master of Laws, Member of the Presidency of the Association of Jurists of Serbia

² Directive 2001/20/EC of the European Parliament and of the Council of 4 April 2001 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States relating to the implementation of good clinical practice in the conduct of clinical trials on medicinal products for human use

jects. Naturally, the Directive does not particularly elaborate on the expression *internationally recognised ethical and scientific quality requirements*.

Such requirements are known from international medical and pharmaceutical conferences and gatherings, as well as from the medical law literature on the international ethical and scientific standards.³ These standards did not require ratification in national legislations. A number of standards, defined in the process of drafting the Declaration of Helsinki, have met with mixed acceptance since the original 1996 Declaration. Namely, some were supported whereas some were challenged. This is pointed out because the Directive obviously sought to be neutral in relation to the different positions regarding requirements that emerged after the 1996 Helsinki Declaration. Thus, the Directive stresses that such compliance with standards assure that the rights, safety and well-being of trial subjects are protected, and that the results of the clinical trials are credible. Finally, the Directive defines clinical trial as any investigation in human subjects intended to discover or verify the clinical, pharmacological and/or other pharmacodynamic effects of one or more investigational medicinal product(s), and/or to identify any adverse reactions to one or more investigational medicinal product(s) and/or to study absorption, distribution, metabolism and excretion of one or more investigational medicinal product(s) with the object of ascertaining its (their) safety and/or efficacy.

2. No clinical trial in human medicine may begin or end without an investigator and subjects. As a compulsory participant of a clinical trial, investigator may be either principal investigator or an investigator, namely, one of the team members with the special task within the team (investigator-pharmacist, investigator-physician, statistician etc.). According to the Directive, investigator is a doctor or a person following a profession agreed in the Member State for investigations (e.g. M.Sc. in pharmacy, doctor-dentist, biochemist, nurse etc.). Principal investigator is responsible for one trial site and where there is a larger number of subjects or trial

³ Internationally recognised ethical and scientific requirements are notably the Nuremberg Code and the Declaration of Helsinki. Nuremberg Code was drafted in 1946. After World War II, a series of trials were held to hold members of the Nazi commanders responsible for war crimes, among which there were doctors as well. These proceedings became known as the Nuremberg trials. In that trial, in the part of the indictment against Nazi doctors, one of the prosecutors (Robert Jackson) formulated ten principles according to which medical examinations on people were supposed to be performed, but they were not actually performed, so the doctors were tried for the intention. Soon, these principles were dubbed the Nuremberg Code and accepted in comparative medical and pharmaceutical law. Extending that code, the World Health Organization adopted ethical and scientific standards on clinical trials at an international conference in Helsinki in 1996. Since then, under the name of the Declaration of Helsinki, international conferences have been held in different cities and at different times. The original text of the Declaration of Helsinki was revised several times at international conferences (1975, 1983, 1989, 2000, 2004, 2008, 2013 and 2015). For more details, see Professor Dragica Živojinović, PhD: Historical Development and International Regulations of Clinical Research Involving Human Subjects, *Proceedings of the Faculty of Law in Kragujevac* (2012),677–697.

sites, the principal investigator chooses the appropriate number of investigators and subjects who participate in the trial. Principal investigator directly selects trial sites and collaborators, including supporting staff who participate in the clinical trials. In any case, the Directive treats the principal investigator as a person responsible for one or more trial sites in a particular clinical trial, since clinical trials are usually conducted in more than one countries and in a longer period of time.

3. Another compulsory participant of a clinical trial is a subject. There are several categories of subjects. The Directive defines the subject as an individual who participates in a clinical trial as either a recipient of the investigational medicinal product or a control. According to the wording of the Directive, these are two main subject categories, whereas the other categories will be mentioned in items 4 and 5. Naturally, the Directive uses a narrative description of the clinical trial procedure, not a manner of setting standards. This means that the Directive does not explain to the reader (Member State legislator) the difference between a subject who, in a trial, receives a medicinal product and a subject who is only a member of the control group for an investigational medicinal product but does not actually receive the investigational medicinal product. In the first case, for investigation is selected an ill individual, who had previously given informed consent to be examined. Informed consent will be explained below in more detail. In the second case, it is a placebo, for which the subject also gave prior informed consent. There is an extensive medical literature on the concept of placebo. The literature primarily discusses the question of the ethics of placebo in clinical trials. In the clinical trial, the principal investigator knows who the chosen placebo investigator is and keeps this information a secret, just as all other members of the investigating team have the duty of confidentiality if they accidentally come across this or other confidential information of the trial. From a purely medical perspective, the placebo subject does not know that he will receive a placebo, and shows an effect during a clinical trial based on suggestibility, because he thinks he is receiving the drug as therapy, while his "drug" is actually empty.⁴ The directive also explicitly mentions placebo, regulating the components of the term - the investigational medicinal product - through various pharmaceutical forms of the medicinal product. Thus, in relation to clinical trials, placebo is not exclusively a term from the point of view of medical or pharmaceutical learning (theory), but it is a medical and pharmaceutical legal term within clinical trials provided for and established by the Directive in relation to the pharmaceutical form of the investigational medicinal product.

4. In addition to the two categories of the subjects described above, for the next two categories of subjects, the Directive prescribed *prior informed consent* as a

⁴ Professor Zorana Vasiljević, MD Institute for Cardiovascular Diseases KCS Beograd: „Placebo u kliničkim ispitivanjima lekova“, *Proceedings of Serbian Medical Society* (2010)

form of voluntary and signed consent to participate in a clinical trial. According to the Directive, an informed consent is a written material, dated and signed, which presents the nature, significance, implications and risks assumed by the insured who affixes his/her signature thereon. If the insured concerned is unable or incapable of signing the consent, he receives the content of such consent orally, in the presence of a witness. The provisions of the Directive explain in more detail how informed consent is obtained for minors and incapacitated adults not able to give informed legal consent. For minors, the Directive envisages that informed consent is obtained from parents or a legal representative. The Directive stipulates that persons with experience in working with minors participate in the obtaining of informed consent, as well as that the principal investigator, in cooperation with the team of investigators, considers whether there is the explicit wish of an (ill) minor to refuse participation or to be withdrawn from the clinical trial at any time. As regards informed consent, the Directive envisages that the minor receives compensation, but no further incentives or financial inducements for participation in a clinical trial. Additionally, within the informed consent, the Directive has tasked the investigating team with informing the minor that some direct benefits are obtained from the clinical trial and that such research should relate directly to a clinical condition from which the minor concerned suffers. The Directive stipulates that clinical trials have been designed to minimise pain, discomfort, fear and any other foreseeable risk in relation to the disease and developmental stage, as well as the whole set of risks of side effects. The Directive requires constant supervision by a team of investigators for clinical trials in which a minor participates, as well as compliance with the current instructions of the body responsible for medicinal products. Finally, in the case of a minor subject in a clinical trial, the Directive envisages that the expert opinion (favourable or unfavourable) for the trial should be given by an Ethics Committee composed of paediatricians. Thus, the Directive advocates that the interests of the minor participating in a clinical trial always prevail over those of science and society.

5. The Directive more or less repeated the above rules that apply to a minor participant in a clinical trial when adults not able to give informed legal consent are concerned, but with some adjustments to adults. For an adult not able to give informed consent, the informed consent of the legal representative will be obtained if such an adult did not refuse to give informed consent before the onset of his or her incapacity. Further, such persons will receive information according to their capacity of understanding regarding the trial, the risks and the benefits. According to the Directive, such adult will receive compensation but, just like a minor, will not be entitled to any incentives or financial inducements. The Directive envisages that the Ethics Committee shall give its opinion (favourable or unfavourable), and that such Committee shall be composed of the experts in the subject disease and patient population, taking into account clinical, ethic and psycho-social issues of

such patient population. As opposed to participation of minor subjects, for adult individuals the Directive provided for the rule that medicinal products for trial may be administered to all such individuals when there are grounds for assuming that the direct benefit to the patient outweighs the risks.

6. A clinical trial cannot be conducted without an ensured source of funding. In this regard, the Directive indicates the following organisational and legal forms where a financial source for a clinical trial may appear. These are notably individuals (natural persons), companies, institutions and organisations. For quite practical reasons, the mentioned organisational and legal forms are listed in the Directive (English version) under the common name – sponsor of clinical trials. In Serbia, the same solution for different organisational and legal forms was adopted in the effective 2010 LoMPMD. In Serbia, the term *sponsor of clinical trials* in Serbian medical law relates to clinical trials that are exclusively sponsored from abroad.⁵ According to the Serbian press, about 1,000 clinical trials are conducted in the EU annually, and up to 100 clinical trials in Serbia.⁶

7. In connection with the conduct of clinical trials in the EU Member State, the Directive envisages the competent authority and the Ethics Committee. The sponsor is required to submit a request for authorisation to the competent authority of the Member State in which the sponsor plans to conduct the clinical trial. The competent authority of the state, before deciding on the merits of the sponsor's request, obtains the opinion of the Ethics Committee. The same procedure applies in the case of an amendment during the conduct of a clinical trial, as well as at the end, when the sponsor of the study is required to submit a report on the completed clinical trial. When medical and legal views are compared, for examination, the Ethics Committee may be organized at the level of a health institution, region or a state.⁷ Regardless of its level of organisation, the Ethics Committee is conceived by the Directive as an expert body tasked with giving a favourable or unfavourable opinion on the sponsor's request regarding a clinical trial and submitting the opinion to the competent state authority. Regarding the request for approval of a clinical trial, the Directive obliged the Ethics Committee to first consider the expected benefits and risks, particularly regarding the justification of the clinical trial. The next task of the Ethics Committee provided for in the Directive implies its obligation to consider whether the request for a clinical trial envisages the right of the subject to withdraw from the trial i.e. revoke his or her informed consent without any harmful consequences. The Directive authorised the Ethics Committee to consider how the

⁵ Professor Dragica Živojinović, PhD: Ethical Dilemma of Globalization of Clinical Research, *Legal Life* no. 9/2012, 538.

⁶ Danijela Davidov Kesar: „Savremena terapija za pacijente uz pomoć kliničkih studija“, *Politika*, 5. April 2018, 13.

⁷ Dr Hajrija Mujović Zornić: „Pravni aspekti rada Etičkih komiteta u medicini“, *Legal Life* no. 9/2007, 259

clinical trial is planned to be conducted, namely, whether the clinical trial protocol is adequate to the initial requirement. With regard to the requirement for clinical trials, the Directive drew particular attention of the Ethics Committee to the issue of providing insurance or indemnity to cover the liability of the investigator and sponsor. Moreover, during the conduct of a clinical trial, the Directive obliged the Ethics Committee to provide opinion on the following set of issues: whether the subjects received compensation; whether indemnities were paid in the event of subjects injury or death attributable to a clinical trial; whether investigators or subjects received any rewards and finally, whether healthcare institutions receive any compensation in accordance with the agreements for clinical trial concluded by the sponsor? In practice, the above provisions of the Directive are understood in most EU Member States as a recommendation or even as a legal basis to introduce compulsory insurance or a bank guarantee as a cover for a clinical trial. In the event that the Ethics Committee has any objections to the request for approval of a clinical trial or subsequent suggestions regarding proposed amendments or supplements to the conduct of a particular clinical trial, the Directive prescribes a single 60-day period for the Ethics Committee to submit comments to the applicant, to the sponsor of the trial, as well as to give a favourable or unfavourable opinion to the competent authority on the sponsor's request regarding the clinical trial.

8. In the preamble, the Directive refers only to 1996 version of the Helsinki Declaration. Since the Directive was adopted in 2001, the positions of the Declaration of Helsinki have been revised several times since its adoption. It is known from comparative medical and pharmaceutical law that some of the new standards are supported, and some are challenged from an ethical and scientific point of view.⁸ Therefore, the possibility of adopting new regulations at the EU level should not be ruled out. Such regulations would include some new ethical and scientific standards created within the framework of the Helsinki Declaration. In any case, it can be concluded that in the legislation of the state of Serbia, this Directive has been implemented with its current text.

References

- Directive 2001/20/EZ of the European Parliament and of the Council of April 2001 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States relating to the implementation of good clinical practice in the conduct of clinical trials on medical products for human use.

⁸ D. Živojinović (2012), 686-692. 695.

S. Ilijić: Directive 2001/20/EC Relating to the Implementation of Good Clinical Practice in the Conduct of Clinical Trials on Medicinal Products for Human Use

- Živojinović, D., "Historical Development and International Regulations of Clinical Research Involving Human Subjects", *Proceedings of the Faculty of Law in Kragujevac* (2012).
- Vasiljević, Z., „Placebo u kliničkim ispitivanjima lekova“, *Proceedings of Serbian Medical Society* (2010).
- Živojinović, D., "Ethical Dilemma of Globalization of Clinical Research", *Legal Life* 9/2012.
- Davidov Kesar, D., „Savremena terapija za pacijente uz pomoć kliničkih studija“, *Politika*, 5 April 2018.
- Mujović Zornić, H., „Pravni aspekti rada Etičkih komiteta u medicini“, *Legal Life* no. 9/2007.

Translated by: **Zorica Simović**

UDK: 528.065(045):323.23:395.5:65.012.62:343.367:347.4:57.82:549.389.3:341.
176(4):339.94:061EC

PRIKAZ ČLANKA

KOMISIJA POZDRAVLJA POLITIČKI DOGOVOR O MEHANIZMU ZA OPORAVAK I OTPORNOST

Nakon privremenog odlaganja zbog nesaglasnosti mađarske i poljske vlade, kao i neophodnosti usaglašavanja različitih nivoa vlasti i njihovih procedura, u drugoj polovini decembra 2020. godine usvojen je budžet Evropske unije za period 2021–2027. Pored budžeta, u visini od preko jednog biliona evra (1.074 milijarde), državama članicama na raspolaganju su i dodatna sredstva za oporavak u visini od 750 milijardi evra, koja su usmerena na suzbijanje posledica pandemije kovida 19 i na razvoj prioriternih oblasti (poput zelene ekonomije, digitalizacije itd).¹ Radi se o najvećem stimulativnom paketu usvojenom na nivou Evropske unije u njenoj istoriji.² Usvajanju je prethodio novembarski politički dogovor između Evropskog parlamenta, država članica Unije, Saveta Evropske unije i Evropske komisije.

U osnovi instrumenta namenjenog oporavku evropske ekonomije nalazi se Mehanizam za oporavak i otpornost (*Recovery and Resilience Facility – RRF*), koji predviđa preko 670 milijardi evra u pozajmicama i grantovima za podršku reformama i ulaganjima na teritoriji država članica Evropske unije.³ Ta sredstva mogu imati ključnu ulogu ne samo u obuzdavanju posledica pandemije koronavirusa, već i u stvaranju održivije i otpornije ekonomije koja se sve više zasniva na primeni ekoloških i digitalnih načela i instrumenata. Opseg Mehanizma osmišljen je oko šest oblasti: zelena tranzicija, digitalni preobražaj, pametni, održivi i inkluzivni rast/poslovi, društvena i teritorijalna kohezija, zdravlje i otpornost te politika za decu i mlade.⁴ Kako se Evropska unija obavezala da smanji emisije štetnih gasova za čak

¹ European Council, Long-term EU budget 2021-2027 and recovery package, December 2020, Brussels, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/the-eu-budget/long-term-eu-budget-2021-2027/> (pristupljeno: 05.02.2021).

² European Commission, Commission welcomes political agreement on Recovery and Resilience Facility (press release), 18 December 2020, Brussels, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2397 (pristupljeno: 05.02.2021).

³ Ibid.

⁴ Ibid.

55% do 2030. godine u poređenju sa 1990. godinom, uslovi korišćenja spomenutih sredstava propisuju da troškovi u visini od najmanje 37% izdataka budu namenjeni investicijama i reformama koji su uklopljeni u klimatske ciljeve Unije, uz pridržavanje načela „suzdržavanja od činjenja štete“ po životnu sredinu.⁵ Što se tiče drugih ciljeva, barem 20% investicija i reformi treba da bude usmereno ka digitalnoj tranziciji, a Unija će unaprediti i načine za podsticanje koordinacije i bliže kohezije u teritorijalnom i drugom pogledu.⁶

Međutim, pored velikih mogućnosti koje spomenuta sredstva nude, postoje i objektivni izazovi, čak i u zapadnoj Evropi. Primera radi, zemlje poput Italije i Španije, koje spadaju među najpogođenije pandemijom, takođe važe i za članice Unije koje, uprkos svojoj veličini, imaju poteškoća u blagovremenom korišćenju velikih evropskih fondova.⁷ Navedeni problem neadekvatne „apsorpcije“ grantova mogao bi postati još vidljiviji u kontekstu pandemije, i to ne samo u spomenutim zemljama.

Izvori

- European Commission, Commission welcomes political agreement on Recovery and Resilience Facility (press release), 18 December 2020, Brussels, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2397 (prvi izvor)
- European Council, Long-term EU budget 2021-2027 and recovery package, December 2020, Brussels, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/the-eu-budget/long-term-eu-budget-2021-2027/> (dodatni izvor)
- Sam Fleming, Eurogroup chief urges rapid implementation of EU recovery fund, Financial Times, January 2021, <https://www.ft.com/content/24b-46944-be08-4b0d-83a4-f3103b38b2a3> (dodatni izvor).

Preveo i priredio: Dr Miloš M. Petrović

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Sam Fleming, Eurogroup chief urges rapid implementation of EU recovery fund, Financial Times, January 2021, <https://www.ft.com/content/24b46944-be08-4b0d-83a4-f3103b38b2a3> (pristupljeno: 05.02.2021).

UDK:341.81:368:378.2:791.44.02:681.322.2:371.311.4:51-7:311.344

KAKO DO BLISTAVE KARIJERE U OSIGURANJU?

Kvalifikacije potrebne za karijeru iz snova samo su pola uspeha, te treba da znate i koje veštine, pored vaših kvalifikacija, poslodavci traže. Poslodavci žele da kandidat pokaže meke veštine u koje spadaju i one tehničke, koje mogu pomoći da sebi osigurate superpoželjno radno mesto u osiguranju.

Koje veštine poslodavci traže kod svojih diplomiranih kandidata? Potrebne veštine razlikuju se od jedne do druge privredne grane i od posla do posla, ali postoje veštine koje svi poslodavci visoko cene. Oni ih nazivaju „mekim“ veštinama, i dok su se u prošlosti smatrale sekundarnim u odnosu na „tvrde“ veštine, sada se smatraju važnijim nego ikad.

Osnovne meke veštine koje poslodavci traže uključuju sledeće: pismenost i računanje, upravljanje vremenom i organizacija, usmena i pismena komunikacija, timski rad, kreativno rešavanje problema, inicijativa i preduzetništvo, kritičko i analitičko razmišljanje, sposobnost primene discipline, znanja i koncepata, prikupljanje, procena i sinteza informacija, emocionalna inteligencija i međuljudske veštine i prilagodljivost.

Kako meke veštine pokazati na intervjuu za posao? Mnoge od gorenavedenih veština prilično su apstraktne i teško ih je predstaviti u intervjuu. Neke od njih mogu se meriti testiranjem, tu su testovi ličnosti ili sposobnosti, koji postaju prilično uobičajeni i u intervjuima za postdiplomske studije. Međutim, druge veštine će se meriti pitanjima zasnovanim na kompetencijama. Na primer: „Dajte mi primer kada ste dobro radili u timu?“ Najbolji način da se odgovori na ta pitanja jeste korišćenje STAR principa, koji omogućava da na pitanje odgovorite precizno i koncizno, naglašavajući da su vaše meke veštine doprinele da dođete do poslovnog uspeha.

Koje veštine poslodavci u osiguranju traže kod svojih diplomiranih kandidata? Kad se prijavljujete za posao u osiguranju, postoje specifičnije veštine koje ćete morati da pokažete. To je niz mekih i tvrdih veština, koje su specifične za delatnost osiguranja.

Koje kvalifikacije traže poslodavci u osiguranju? Ne morate biti genije matematike da biste radili u osiguranju, ali je potrebno da budete vešti s brojevima, a to podrazumeva barem srednjoškolski nivo znanja i/ili i stručni kurs matematike. Što se tiče stručnog profila, zahtevi variraju od poslodavca do poslodavca. Neki traže diplomu u bilo kojoj disciplini, a drugi zahtevaju da imate diplomu iz nekog matematičkog predmeta. Ako ste maturant škole, zahtevi se opet razlikuju. Neki poslodavci hteli bi da imate nivo matematike poslovnih studija.

A. Vodinelić: Prikaz članka „Kako do blistave karijere u osiguranju?“

Koje tvrde veštine traže poslodavci u osiguranju? Pored kvalifikacija, značajno je da pokažete i „tvrde veštine“, koje ste možda naučili studiranjem, praksom ili radnim iskustvima. Te veštine su, pored ostalih, da imate matematičko znanje o osiguranju i određen stepen opšteg matematičkog znanja. To važi naročito ako želite da postanete aktuar, a trebalo bi da imate aktivno znanje iz statistike, algebre i računa.

Dragocene su i kompjuterske veštine. Iako ne morate poznavati određenu vrstu softvera, dobro poznavanje eksela i sposobnost brze upotrebe računarskog softvera ogroman je plus.

Naravno, poslodavci ne očekuju da ćete moći da savladate sve veštine, ali da naučite mnoge specijalističke veštine na poslu, to da.

Treba istaći svako specijalno znanje koje ste stekli završavanjem fakulteta ili radnim iskustvom. Ne zaboravite, vaše veštine se ne poklapaju s vašim kvalifikacijama i treba ih tretirati odvojeno.

Koje meke veštine traže poslodavci u računovodstvu? Postoje specifične meke veštine koje će biti korisnije od drugih kad se prijavljujete za mesto diplomiranog računovođe. Na primer veštine značajne za korisničku službu. Profesionalci u osiguranju komuniciraju s raznim klijentima, od firmi do ljudi koji nisu sigurni koju vrstu osiguranja žele. Zato rad u osiguranju zahteva da posedujete odlične veštine u pružanju usluga kupcima.

Tu je i projektni menadžment. Možda ćete otkriti kako radite na više projekata odjednom, pa će vam dobro doći znanje o upravljanju projektima.

Dobrodošla je i komercijalna svest. Pokažite poslodavcu da vas zanima tržište osiguranja i da znate za izazove s kojima se sektor danas suočava. Poslodavci žele da znate šta je tržište i koji poslovni trendovi na njega utiču. Pretplatom na publikacije iz oblasti osiguranja obezbedićete da budete u toku s najnovijim aktuelnim temama.

I meke i tvrde veštine podjednako su važne, pogotovo ako kao diplomac možda još niste stekli neke od stručnijih, teških veština, ili ste na početku staža u osiguranju. Kad gledate veštine koje traže poslodavci, odvojte malo vremena da razmislite o gorenavedenim veštinama. Pokušajte da napišete neke primere kako ste te veštine primenili tokom studija, kroz radno iskustvo ili u društvenom životu. Najviše od svega, novopridošlima u delatnost osiguranja biće potrebna istrajnost, kao i to da budu spremni da će možda morati da podnesu nekoliko prijavi pre nego što budu primljeni, no u tome uvek вреди istrajati.

Izvor

- <https://www.insurancecareers.co.uk/career-advice/what-skills-do-graduate-employers-look-for/>

Prevela i priredila: **Ana Vodinelić, master novinarstva**

„LOJD“ LANSIRAO GLOBALNU PLATFORMU ZA POVEĆANJE DRUŠTVENE OTPORNOSTI NA NAJVEĆE SVETSKE RIZIKE

„Lojd“, vodeći svetski osiguravač i reosiguravač, 8. februara lansirao je „Futureset“, novu globalnu platformu i zajednicu za povećanje društvene i ekonomske otpornosti na najizazovnije rizike na svetu. Globalna platforma razvijena je kao odgovor na velike i složene izazove i uticaje koji proizlaze iz pandemije kovida 19 i hitne potrebe za započinjanjem novog, zajedničkog dijaloga s kupcima, osiguravačima i vladom.

Spajanjem različitih perspektiva i najsavremenijim uvidom u rizike, istraživanjem i međuindustrijskim dijalogom o najsloženijim i najpromenljivijim rizicima s kojima se suočavaju zajednice, firme i zemlje, „Futureset“ želi da izgradi veće društveno razumevanje i saradnju kako bi pronašao rešenja i podržao spremnost, zaštitu i otpornost na rastuće i međusobno povezane rizike s kojima se kupci suočavaju danas, a suočavaće se i u budućnosti.

Tokom 2021. godine „Futureset“ će se usredsrediti na oblast sistemskih rizika, uključujući istraživanje lekcija naučenih iz pandemije kovida 19, kao i na ispitivanje rastućih i globalnih rizika koje stvaraju klimatske promene. Osnovan kao svima dostupna platforma, „Futureset“ će sazivati stručnjake iz celog sveta i udruživati se sa istraživačkim organizacijama svetskog renomea, stvarajući nove i pionirske uvide u pokretanju održivih rešenja za sadašnje i buduće pretnje širom sveta.

„Futureset“ lansirao šestodelnu seriju masterklasa, razvijenu u partnerstvu s Institutom za osiguranje (CII) i Udruženjem tržišta „Lojda“ (LMA). Pandemija kovida 19 istakla je praznine u znanju, razumevanju i ublažavanju sistemskih rizika, a i rizika iznenađenja sa potencijalnim uticajima koji se materijalizuju i razvijaju brzim tempom. Serija masterklasova okupiće stručnjake iz privrede, akademske zajednice i vlade da bi pomogla stručnjacima iz oblasti osiguranja da razviju svoje znanje i stručnost što se tiče sistemskog rizika.

Kao deo „Futureset“-a, „Lojd“ će pokrenuti onlajn okupljanja lidera različitih sektora. Među gostima biće Robert Hanigan, vodeći autoritet za sajber bezbednost i bivši direktor GCHK, i En Petfor, stručnjak za političku ekonomiju i autor knjige *Prilika za novi zeleni posao*.

Džon Nil, izvršni direktor kompanije „Lojd“, rekao je: „Pandemija kovida 19 pokazala je da hipotetički sistemski rizik nikada nije daleko od toga da postane stvarnost i da moramo učiniti sve što je u našoj moći da se pripremimo i ublažimo najgore posledice. Kako se svet okreće oporavku od pandemije, 'Lojd' ima jedinstven položaj i priliku da okuplja zajednice, firme, osiguravače i vlade kako bi pronašao rešenja za rizike koji prete našoj zajedničkoj budućnosti. Lansiranje 'Futureset'-a konkretno aktivira našu posvećenost da budemo katalizator akcije i na taj način osnažujemo inovacije, ekonomski rast i ljudski napredak širom sveta.“

Izvor: <https://www.lloyds.com/about-lloyds/media-centre/press-releases/lloyds-launches-futureset>

OPERATIVNA DOBIT „ALIJANCA“ PALA PRVI PUT OD 2011.

Nemački osiguravač „Alijanc“ izvestio je da mu je operativna dobit u 2020. godini, zbog većih potraživanja kompanija pogođenih posledicama pandemije, prvi put pala u proteklih desetak godina. Operativna dobit „Alijanca“ pala je prošle godine 9,3 posto, na 10,75 milijardi evra, smanjivši se prvi puta od 2011, kad su njegove rezultate pogodila potraživanja povezana sa cunamijem u Japanu i otpisi u razdoblju evropske dužničke krize. Negativan uticaj kovida 19 koštao je „Alijanc“ 1,3 milijarde evra, a poslovna analiza pokazuje i smanjenu potražnju za automobilskim i putnim osiguranjem. Neto dobit koja se pripisuje deoničarima pala je 14 posto, na 6,8 milijardi evra. Ukupni prihodi smanjeni su 1,3 posto, na 140 milijardi dolara.

U četvrtom tromesečju 2020. ukupni prihodi bili su nepromenjeni u odnosu na isto razdoblje lane. Operativna dobit porasla je 8,2 posto, dok se neto dobit smanjila 2,2 posto, pokazuje preliminarni izveštaj nemačkog osiguravajućeg giganta.

U 2021. taj osiguravač želi da postigne operativnu dobit od 12 milijardi evra, plus-minus milijardu evra, a izvršni direktor Oliver Baete smatra da su u „dobroj poziciji“ da ostvare ciljeve.

Izvor: <https://osiguranje.ba/?news=operativna-dobit-allianza-pala-prvi-put-od-2011>

DRUŠTVA ZA OSIGURANJE DA SE UZDRŽE OD ISPLATE DOBITI AKCIONARIMA U OBLIKU DIVIDENDE

Agencija za nadzor osiguranja Crne Gore će nakon usvajanja revidiranih godišnjih finansijskih izveštaja i izveštaja o poslovanju za 2020. godinu ponovo razmotriti status stroge preporuke društvima za osiguranje iz aprila 2020. godine,

da se u cilju očuvanja stabilnosti tržišta osiguranja i zaštite osiguranika i korisnika osiguranja, privremeno uzdrže od isplate dobiti akcionarima u obliku dividende.

„U cilju stvaranja optimalnih uslova i finansijske osnove za saniranje posljedica krize po tržište osiguranja, Agencija ostaje pri strogoj preporuci upravama društava za osiguranje da se do daljnjeg uzdrže od donošenja odluka o raspodjeli dividendi svojim akcionarima, a Agencija će nakon usvajanja revidiranih godišnjih finansijskih izveštaja i izveštaja o poslovanju za 2020. godinu ponovo razmotriti status stroge preporuke“, navodi se u saopštenju.

Agencija je smatrala da bi isplata dividendi pre usvajanja prethodno navedenih godišnjih izveštaja za 2020. godinu bio rizičan potez i mogao bi negativno uticati na finansijski položaj društava u „okruženju značajno uvećanih i nedovoljno sagledanih rizika“.

„Razmatrajajući dalju primenu Strogih preporuka, a u svetlu velikog stepena neizvesnosti u vezi sa trajanjem i uticajem krize izazvane pandemijom kovida 19 na crnogorsku ekonomiju, a time i na tržište osiguranja kao neodvojivog i značajnog dela finansijskog sistema, Agencija smatra da osiguravajuća društva treba da nastave da dodatno jačaju svoj kapitalni položaj, da bi sa većom dozom finansijske sigurnosti mogla nastaviti da ispunjavaju svoju važnu funkciju preuzimanja rizika ekonomije i društva“, dodaje se u saopštenju Agencije.

Agencija je imala u vidu i uporednu praksu regulatora evropskih zemalja, koji su mere i preporuke vezane za privremeno uzdržavanje od isplate dobiti akcionarima ostavili i dalje na snazi, sve dok finansijski i ekonomski uticaji pandemije kovid 19 ne postanu izvesniji.

Izvor: <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/493109/drustva-za-osiguranje-da-se-uzdrze-od-isplate-dobiti-akcionarima-u-obliku-dividende>

SARADNJA U OBLASTI OSIGURANJA POLJOPRIVREDE

Makedonski ministar poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Arjanit Hodža i ministar životne sredine i prostornog planiranja Naser Nuredini sastali su se nedavno s predstavnicima turske Agencije za poljoprivredno osiguranje TARSIM. Klimatske promene nameću se kao ozbiljna pretnja poljoprivrednoj proizvodnji i potreban je organizovan pristup za prilagođavanje, ali i za zaštitu poljoprivrednih proizvoda osiguranjem. Na sastanku je predstavljen sistem TARSIM i saradnja za tehničku pomoć koja će obezbediti poljoprivredno osiguranje Severne Makedonije. Dogovoreno je da se formiraju radne grupe s predstavnicima obe strane kako bi se započeo proces uspostavljanja sistema poljoprivrednog osiguranja u Makedoniji. Taj sistem poboljšaće sektor osiguranja u poljoprivredi i dugoročno rešiti problem zbog klimatskih promena i prirodnih katastrofa koje sve češće ugrožavaju poljoprivredu.

Izvor: Svet osiguranja, februar 2021, strana 8

POKRIVENOST USEVA OSIGURANJEM PORASLA NA 46 Odsto

Prema rečima predsednika Nacionalnog udruženja poljoprivrednih osiguravača (NAAI) Kornelija Bijdova, u većem broju poljoprivrednih regiona u Rusiji pokrivenost useva osiguranjem porasla je sa 22 na 46 posto. Prema podacima NAAI o osiguranju useva, uz državnu podršku u 2020. godini izdvojila se grupa vodećih regiona u kojoj je osiguranje useva dva ili više puta veće od prosečnog nivoa pokrivenosti useva osiguranjem u zemlji. U 2020. u 10 regiona vodećih po veličini osiguranih površina, osigurano je 3,8 miliona hektara, što je 14 posto useva u ovim regionima, a u većini je nivo osiguranja dostigao 46 odsto. U 2020. ukupno 58 regiona u Rusiji osiguralo je useve uz državnu podršku, naspram 45, koliko ih je bilo pre godinu dana. Do kraja 2020. oko osam posto useva u zemlji bilo je osigurano uz državnu podršku, što iznosi 5,6 miliona hektara. Poređenja radi, u 2018. ta pokrivenost bila je samo 1,5 odsto.

Izvor: Svet osiguranja, februar 2021, strana 9

POBEDNIČKA LISTA DIA KONFERENCIJE

Pandemija kovida 19 naterala je osiguravače da shvate potrebu ubrzanja digitalne transformacije i inovacija. Nema više vremena za spavanje. Na kratak rok, osiguravači su usredsređeni da brzo obave posao. „Insurtech“ kompanije nude rešenja koja to omogućuju i zato već ostvaruju rast prihoda. Svake godine svetska publika glasa za neki od insurtech rešenja koja će imati najveći strateški uticaj. Rodžer Prevereli je saosnivač najveće insurtech konferencije DIA, koja se održava u različitim gradovima.

Na poslednjoj onlajn konferenciji DIA proglašeni su pobednici:

„Air Doctor“ (Izrael) razvio je globalnu medicinsku mrežu da bi se smanjili troškovi osiguravača i unapredilo iskustvo potrošača u putovanjima i zdravstvenoj usluzi u inostranstvu;

„Amodo“ (Hrvatska) kreirao je tehnološko rešenje koje omogućava osiguravačima da lansiraju usluge posredstvom digitalne tehnologije;

„Cybercube“ (SAD) omogućava brokerima da razumeju sajber bezbednost i procene gubitke od sajber napada;

„GeoX“ (Izrael) je platforma koja daje informacije o imovini, što omogućava adekvatno preuzimanje rizika, smanjenje troškova i povećanje broja klijenata;

„Wakam“ (Francuska) je nova generacija rešenja za sve kanale distribucije – brokere, osiguravače, internet trgovine;

CCS (Holandija) je još jedna platforma za osiguranje putem digitalnih platformi;

„Grohe“ (Nemačka) pomaže osiguravačima da smanje troškove šteta od vode za preko 70 odsto;

„Swiss Re“ (Švajcarska) kreira rešenja koja omogućuju bolje razumevanje auto-rizika i tako njihovo prihvatanje čini pametnijim.

Izvor: Svet osiguranja, februar 2021, strana 31.

MOGUĆNOSTI ZA ZAPOSŁJAVANJE NOVODIPLOMIRANIH U VREME PANDEMIJE

Delatnost osiguranja u Velikoj Britaniji za vreme pandemije kovida 19 otvorila je i važno poglavlje – šta činiti i kako zaposliti apsolvante i tek pridošle diplomirane studente iz oblasti osiguranja. Istraživanje Instituta za zapošljavanje studenata (ISE) pokazuje da je u 2020. pad ponude poslova za tu kategoriju nezaposlenih iznosio 12 odsto. To je ujedno najniža stopa zaposlenosti u osiguravajućoj struci od 2008. godine, kad je svetska finansijska kriza smanjila broj radnih mesta za 25 posto. ISE procenjuje da u 2022. godini, u najboljem slučaju, potražnja za novopridošlim poslenicima na polju osiguranja može da se poveća za dva procenta.

Majkl Ransom, lovac na talente za poslove osiguranja u Cirihu, tvrdi da uprkos krizi u oblasti osiguranja, lov na nove darovite kadrove u toj struci nikad nije doveden u pitanje i u prilog tome navodi da je u septembru zaposleno 23 ljudi koji su nedavno diplomirali u oblasti osiguranja, a toliko novih radnih mesta naći će se i u 2021. godini. On ističe da razvoja osiguranja ne može biti bez novih mladih stručnih kadrova.

Iako postoje preporuke od marta 2020. da se poslovi preusmere na rad od kuće, strategija za angažovanje novih kadrova ne sme zbog toga da trpi.

„Najbolji kadar se neguje i razvija od mladih dana, kad ljudi imaju najviše kapaciteta da stalno uče i usavršavaju se. Istovremeno, važno je znati da su oni koji su tek diplomirali najambiciozniji u radu. Ključno je imati ljude spremne da zagrizu za svoju karijeru i zato ih ne treba izbaciti iz biznisa“, prenosi svoja iskustva Metju Metkalf, menadžer senior za pronalaženje talenata za posao u birou za zapošljavanje „Covea“.

Kao i u drugim delatnostima, pandemija je zamaglila precizne prognoze za razvoj osiguranja. Ali lovci na talente u toj sferi ne žele da zamrznú pozicije novopridošlih diplomaca iz osiguranja niti da ih ostave na stend-baju, bez prilike da uče strukovne veštine.

Džejson Goulet, direktor ljudskih resursa u „Lajn grupi“, firmi za zapošljavanje, kaže da bi im na prvu loptu bilo lakše da ostave na čekanju nove radne snage do smirivanja nezavidne finansijske i pandemijske situacije, ali to ne bi bilo dobro ni iz socijalne perspektive. Zato su se odlučili da ne prekidaju edukaciju i uključivanje mladih kadrova željnih znanja u osiguranje, te da ih postepeno vode k tome da pronađu svoje mesto u toj delatnosti.

Stefan Išervud, predsednik Upravnog odbora ISE, u prilog tvrdnji da regrutovanje novopridošlih snaga na poslovima ne treba zaustavljati ni u vreme pandemije navodi to da je u poslednjoj deceniji tržište osiguranja najviše napredovalo uz pomoć mladih kadrova. Važno je da budu stalni učesnici u tržišnoj utakmici, da se kale u

različitim situacijama i uslovima tržišta, pa i kad je na snazi zaključavanje poput ovog aktuelnog, izazvanog pandemijom kovida 19.

„Motiv nam je: biznis mora da postoji, novac mora da cirkuliše u svetu, u suprotnom, neće biti ni zarade ni zapošljavanja. Optimistično posmatram 2021. već sada, iako je rano predviđati kako će se tržište zapošljavanja razvijati i kad će stati na noge. A ukoliko se ne da šansa novim generacijama, na kome će biti oslonac i razvoj privrede ubuduće“, zaključuje Išervud.

Izvor: Insurance Post, januar 2021, strana 4–5, Delivering opportunities for graduates during the Covid crisis

NOVO DRVO ZA SVAKU POLISU

„Za svaku prodatu polisu sadimo jedno drvo“ – moto je britanskog osiguravača „Nature Save“, koji deset odsto godišnjeg prihoda od prodaje putnog osiguranja i osiguranja imovine fizičkih lica izdvaja u „Nature Save Trust“, humanitarnu ustanovu koja je dosad već dodelila 750.000 funti za projekte zaštite životne sredine u Velikoj Britaniji.

U novembru 2018. godine, britanski Komitet za klimatske promene najavio je da treba udvostručiti površine pokrivene šumom kako bi se sprečila klimatska katastrofa. Naime, osim što zadržava otpuštanje ugljenika u atmosferu, drveće poboljšava biodiverzitet, ali i ograničava rizik od poplava koje se očekuju s globalnim zagrevanjem. Ta kompanija nudi besplatnu procenu ekoloških performansi vlasnika kuća, a za firme procenu uticaja poslovanja na okolinu. To obuhvata procenu energetske efikasnosti, savete o minimizovanju otpada, o pravilnom korišćenju vodovodne infrastrukture, kao i najnovije informacije o zaštiti životne sredine.

Osim što drugima ukazuje na mogućnost uštede životnih resursa, ova kompanija je iz upotrebe izbacila fosilna goriva, a svoj uticaj na svetsku životnu sredinu svela na minimum. Većina poslovnih putovanja odvija se vozom, a putovanja avionom nisu ni uzeta u razmatranje. Zaposleni koji koriste voz umesto aviona, dobijaju dodatne dane godišnjeg odmora, na račun vremena za duže putovanje. I za dobavljače biraju ekološki odgovornije kompanije, na primer, veb-stranicu im održava kompanija „Green Net“, čiji se server napaja iz energetski obnovljivih izvora.

Izvor: Svet osiguranja, februar 2021, strana 24.

ČETVORKA PODSTAKLA PREVARU OSIGURAVAČA I „ZARADILA“ OKO DVA MILIONA KUNA

Okol trideset osoba obuhvaćeno je u februaru istragom USKOK-a zbog sumnje da su organizovano, odnosno kao zločinačko udruženje, godinama varali osiguravajuća

društva. Kolovođe su bile četiri osobe koje su, u zajedničkom dogovoru sa više drugih osoba, prijavljivale policiji najčešće izmišljene, fiktivne saobraćajne nesreće i dobijale novac od odštete. Plen su delili – najveći deo dobila je prvoosumnjičena četvorka, a drugi, i to ne svi, „sitniš“ u rasponu od 2.000 do 4.000 kuna. Osiguravajuće kuće oštetili su za 1,9 miliona kuna!

Prevare su otkrili zaposleni u Sektoru kriminalističke policije, Službe opšteg kriminaliteta Policijske uprave istarske, i tako su dovršili višemesečno kriminalističko istraživanje započeto u saradnji s Opštinskim državnim sudom u Puli.

Prvoosumnjičeni u tim mahinacijama je 57-godišnji Nevio A. iz Rovinja, drugookrivljeni Alen Z. (48) iz Lupoglave, trećeokrivljeni 48-godišnji Josip P. iz Pule te četvrtookrivljena 50-godišnja Lejla D. A. iz Pule. Svi osumnjičeni uhvaćeni su proteklih dana, osim Nevija A, koji je odranije u pritvoru, a nakon ispitivanja pušteni su da se u daljem postupku brane sa slobode.

Reč je o nastavku afere koja je isplivala u jesen 2019, kad je zbog navodnog lažiranja medicinskih nalaza s ciljem prevare osiguravajućih društava uhvaćen medicinski tehničar pulske bolnice Josip P. (48). Tada se spominjalo da su u sve upleteni i neki lekari pulske bolnice, a prema dostupnim informacijama, niko iz krugova Opšte bolnice Pula, osim tehničara, nije bio deo te krimi-priče.

USKOK je na osnovu krivične prijave PU istarske doneo rešenje o sprovođenju istrage protiv 34 hrvatska državljanina i jedne državljanke Bosne i Hercegovine zbog osnovane sumnje da su počinili krivična dela zločinačkog udruživanja, prevare u zločinačkom udruživanju, krivotvorenja dokumenata u zločinačkom udruživanju, prevare zbog sticanja zarade u zločinačkom udruživanju kao i prevare i pomaganja u prevari.

Izvor: <https://www.osiguranje.hr/ClanakDetalji.aspx?20941>

MINIRAO KUĆU DA NAPLATI OSIGURANJE, GREŠKOM POBIO VATROGASCE

Jedan prezaduženi Italijan je minirao svoju seosku kuću krajem 2019. godine da bi došao do para od osiguranja, ali je greškom ubio tri vatrogasca koji su mu pritekli u pomoć.

Tužilac Enriko Ćieri je izneo da je Đovani Vinčenti istražiteljima rekao da je nameravao da eksplozijom raznese svoju seosku kuću u Pijemontu, na severozapadu Italije, tako što bi minirao kante s benzinom. Ali navodno je pogrešio s tajmerom povezanim s kantama i time izazvao dve eksplozije. Tužilac je rekao da je Vinčenti mogao da spreči pogibiju da je vatrogascima rekao šta je uradio i da u kući ima miniranih kanti s benzinom a i da nije nameravao da ubije vatrogasce. Istražitelji su u kući našli priručnik za tajmer s kojim je Vinčenti petljao i pogrešno ga podesio.

Televizija „Skaj TG24“ javila je da je seoska zgrada bila renovirana i da je dve godine bila neuspešno nuđena na prodaju. Sahrani tri vatrogasca prisustvovali su italijanski premijer Đuzepe Konte i drugi zvaničnici.

Izvor: <https://www.vijesti.me/svijet/evropa/408511/italijan-zbog-dugova-minirao-kucu-da-naplati-osiguranje-greskom-pobio-vatrogasce>

OSIGURANJA PO MERI LJUBITELJA MORSKE PLOVIDBE U HRVATSKOJ

Za one koji žive od mora i na moru, te za one koji mnogo i naporno rade a žele da malo slobodnog vremena provedu istražujući morske uvale, logična i ispravna odluka bila bi da izaberu osiguranje koje će im garantovati bezbrižnu plovidbu. Za plovila namenjena za morske avanture u hrvatskoj osiguravajućoj kući „Adriatik osiguranje“ imaju široku ponudu polisa.

Kao što mu i ime kaže, to osiguravajuće društvo nastalo je na primorju. Reč je o jednom od prva tri osiguravača na hrvatskoj obali. „Adriatik osiguranje“ ima poslovnice u Dubrovniku, Splitu, Šibeniku, Rijeci i Puli, a sedište kompanije je u Zadru. Zbog dobre pokrivenosti obale, kompletne infrastrukture, profesionalne i brze usluge ugovaranja osiguranja, te stručne, brze i valjane procene šteta, uz spremnost da se reaguje na svaki zahtev u istom radnom danu bilo gde na hrvatskoj jadranskoj obali, taj osiguravač se istakao kao pravi izbor pri odabiru te vrste osiguranja.

U ponudi ima obavezno osiguranje vlasnika odnosno korisnika broda na motorni pogon (ili jahte) od odgovornosti za štete nanесene trećim licima. Zakonom o obaveznim osiguranjima u prometu određuje se obaveza vlasnicima brodova na motorni pogon odnosno jahte s pogonskom snagom motora većom od 15 KW da se osiguraju od odgovornosti za štete nanесene trećim licima, i to s najnižom osiguranom svotom po jednom štetnom događaju u iznosu od 3.500.000 kuna. Tom polisom osiguranja nadoknađuju se sve štete prema odredbama propisa o naknadi štete iz odgovornosti, ako je tokom upotrebe broda odnosno jahte došlo do fizičke povrede, narušavanja zdravlja ili smrti treće osobe, za šta je odgovoran korisnik ili vlasnik plovila. Trećim osobama ne smatraju se osobe koje se nalaze na brodu odnosno jahti kojom je prouzrokovana šteta i osobe koje se nalaze na drugom brodu ili jahti odnosno drugom plovnom objektu. Pored korisnika plovila, osiguranje pokriva i odgovornost za naknadu štete koju uzrokuju osobe koje voljom vlasnika rade na brodu odnosno jahti, kao i osobe koje se njima prevoze.

Osiguravajuće pokriće pruža se za plovidbu teritorijalnim morem, unutarnjim morskim vodama i unutrašnjim vodama Hrvatske, ako nije drugačije ugovoreno.

Premija obaveznog osiguranja kreće se od 180 do 1.020 kuna, a zavisi od snage motora i namene plovila.

Tri su osnovne kategorije namene plovila: lične potrebe i javne svrhe; privredne svrhe (osim najma) i najam.

U ponudi je i Pomorsko kasko osiguranje broda ili jahte te drugih imovinskih interesa izloženih rizicima koji su u vezi s plovidbom na moru. Pomorsko kasko osiguranje nudi osiguranje A za puno pokriće i osiguranje C za potpuni gubitak plovila.

Zavisno od širine pokrića, osigurani su potpuni gubitak plovila, delimični gubitak plovila, delimični gubitak ili oštećenje plovila, nagrade za spasavanje, osiguranikovi troškovi za spasavanje, troškovi pregleda i likvidacije štete.

Dopunski se može ugovoriti osiguranje od odgovornosti vlasnika plovila prema trećim osobama i njihovoj imovini, i to za štete usled sudara, udara, ili za smrt ili zadobijanje telesne povrede putnika i osoba koje nisu na brodu ili jahti. Isto važi i za čišćenje mora zbog izlivanja ulja, predmete za lov i ribolov te za posebnu opremu, za prevoz broda kopnom, troškove vađenja ili uklanjanja delova plovila. Tu je i osiguranje vozača i putnika od posledica nesrećnog slučaja, osiguranje samogradnje i osiguranje od odgovornosti preduzetnika luke nautičkog turizma.

Izvor: <https://www.adriatic-osiguranje.hr/osiguranja/plovila/>

*Priredila: **Ana V. Vodinelić, master novinarstva***

UGOVOR O OSIGURANJU

Ugovarač osiguranja dužan je da prilikom zaključenja ugovora prijavi osiguravaču sve okolnosti koje su od značaja za ocenu rizika, a koje su mu poznate ili mu nisu mogle ostati nepoznate.

Iz obrazloženja:

Na osnovu utvrđenog činjeničnog stanja, Prvostepeni sud je zaključio da je sada pok. P. P. bolovao od šećerne bolesti u trenutku zaključenja ugovora o osiguranju života i da mu je to bilo poznato, te da nije dao tačne odgovore prilikom popunjavanja ponude za osiguranje. Kako tuženi nije tražio poništaj ugovora o osiguranju u roku propisanom članom 908 stav 3 ZOO, ugovor je konvalidiran i proizvodi pravno dejstvo. Smatrajući da je članom 12 stav 2 Opštih uslova za osiguranje života izvršeno nedozvoljeno odstupanje od imperativnog načina određivanja uslova osiguranja u smislu člana 900 ZOO, primenjujući ovu odredbu, tuženi je tužiocima uskratio pravo na isplatu ugovorene sume osiguranja za slučaj smrti. Smrću ugovarača osiguranja dana 14. 1. 2012. godine nastupio je osigurani slučaj, a kako je ugovor ostao na snazi, tužioci su, kao korisnici osiguranja, stekli pravo da zahtevaju isplatu osigurane sume od 5.807,80 evra. Prvostepeni sud je, pozivajući se na član 395 u vezi sa članom 414 ZOO, obavezao tuženog da tužiocima solidarno isplati ovaj iznos u dinarskoj protivvrednosti po srednjem kursu NBS na dan isplate, a dosudio je i kamatu na ovaj iznos počev od dana podnošenja tužbe pa do isplate, u skladu sa članom 277 u vezi sa članom 324 ZOO.

Apelacioni sud smatra da je Prvostepeni sud na potpuno pravilno utvrđeno činjenično stanje pogrešno primenio materijalno pravo kada je usvojio tužbeni zahtev i stavom prvim izreke obavezao tuženog da tužiocima solidarno naknadi premiju osiguranja.

Odredbom člana 897 ZOO propisano je da se ugovorom o osiguranju ugovarač osiguranja obavezuje da plati određen iznos organizaciji za osiguranje (osiguravač), a organizacija se obavezuje da osiguraniku ili nekom trećem licu, ako se desi događaj koji predstavlja osigurani slučaj, isplati naknadu, odnosno ugovorenu svotu ili da učini nešto drugo. Članom 907 ZOO propisano je da je ugovarač osiguranja dužan

da prilikom zaključenja ugovora prijavi osiguravaču sve okolnosti koje su od značaja za ocenu rizika, a koje su mu poznate ili mu nisu mogle ostati nepoznate. Odredbom člana 908 ZOO propisano je da osiguravačevo pravo da zahteva poništenje ugovora o osiguranju prestaje ako on u roku od tri meseca od dana saznanja za netačnost prijave ili za prećutkivanje ne izjavi ugovaraču osiguranja da namerava koristiti to pravo. Članom 12 stav 1 Opštih uslova, koji su sastavni deo ugovora o osiguranju, propisano je da je ugovarač osiguranja dužan da osiguravaču prilikom zaključenja ugovora o osiguranju prijavi sve okolnosti koje su mu poznate ili mu nisu mogle ostati nepoznate. Kao važna okolnost smatra se svaka ona okolnost za koju je osiguravač postavio pismeno pitanje o ponudi osiguranja. Članom 12 stav 2 Opštih uslova propisano je sledeće: ako ugovarač osiguranja namerno da netačnu prijavu ili namerno prećuti neku važnu okolnost takve prirode da osiguravač ne bi zaključio ugovor da je znao za pravo stanje stvari, osiguravač će zahtevati poništenje ugovora u prvoj godini trajanja osiguranja, odnosno uskratiti isplatu osigurane sume ako je smrt osiguranika nastupila kao posledica prećutane važne okolnosti, a članom 12 stav 8 propisano je: ako se osigurani slučaj dogodio pre nego što je utvrđena netačnost ili nepotpunost prijave ili posle toga, ali pre raskida ugovora, odnosno pre postizanja sporazuma o povećanju premije, osigurana suma se smanjuje u srazmeri između plaćene premije i premije koju bi trebalo platiti prema stvarnom riziku.

U vreme sačinjavanja ponude i zaključenja ugovora odnosno polise P. P. kao ugovaraču nije moglo biti nepoznato da boluje od šećerne bolesti, jer je ta dijagnoza uneta u njegov zdravstveni karton, kao i podaci o lečenju ove bolesti od 2006. godine pa do njegove smrti. Ta bolest je doprinela smrtnom ishodu, pa nisu ispunjeni uslovi predviđeni zaključenim ugovorom, odnosno polisom osiguranja za isplatu utvrđene premije od 5.707,88 evra. Netačan je zaključak Prvostepenog suda da se u konkretnom slučaju ne može primeniti član 12 stav 2 Opštih uslova za osiguranje života, saglasno članu 900 ZOO. Ovo stoga što je članom 900 ZOO propisano da se ugovorom može odstupati samo od onih odredaba ove glave u kojima je to odstupanje izričito dopušteno, kao i od onih koje ugovaračima mogućnost pružaju da postupe kako hoće. Odstupanje od ostalih odredaba, ukoliko nije zabranjeno ovim ili kojim drugim zakonom, dopušteno je samo ako je u nesumnjivom interesu osiguranika. Članom 12 stav 2 Opštih uslova ne odstupa se od odredaba glave ZOO koja reguliše pitanje osiguranja lica, već se određuju uslovi od značaja za zaključenje ugovora i isplatu osigurane sume, te kao takvi nisu dopušteni, niti suprotni članu 900 Zakona o obligacionim odnosima, pa je u ovom delu prvostepeni sud pogrešno primenio materijalno pravo, što je dovelo do pogrešne odluke iz stava prvog izreke pobijane odluke.

Osiguravač je tek posle smrti ugovarača saznao da je ugovarač dao pogrešne podatke od značaja za zaključenje ugovora o osiguranju. Osiguravač nije tražio ništavost ugovora, niti je ugovor raskinut, pri čemu bi u konkretnom slučaju bilo

mesta primeni člana 12 stav 8 Opštih uslova, isplatom smanjene osigurane sume čiji bi iznos predstavljao srazmeru između plaćene premije i premije koju bi trebalo platiti prema stvarnom riziku. Međutim, u toku postupka tužioci na tu okolnost nisu predložili izvođenje dokaza, a drugostepeni sud ne može na glavnoj raspravi da izvodi dokaze koje stranke nisu predložile, a mogle su da ih predlože do zaključenja pripremnog ročišta ili na prvom ročištu za glavnu raspravu. Kako je na tužiocima teret dokazivanja pravnog osnova i visine duga, odnosno visine osigurane sume koja im pripada, a nisu dokazali visinu premije koja bi im pripala primenom člana 12 stav 8 Opštih uslova, u smislu člana 231. ZPP nije bilo mesta donošenju odluke kojom bi se delimično usvojio tužbeni zahtev u smislu citirane odredbe.

(Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž. 5632/17 od 10. I 2019)

Izvor: Izbor sudske prakse br. 12/2020, str. 50

ZASTARELOST POTRAŽIVANJA NAKNADE PROUZROKOVANE ŠTETE

Potraživanje naknade prouzrokovane štete zastareva za tri godine od kada je oštećenik doznao za štetu i za lice koje je štetu učinilo, a u svakom slučaju ovo potraživanje zastareva za pet godina od trenutka kada je šteta nastala.

Iz obrazloženja:

Odredbom člana 376 stav 1 ZOO propisano je da potraživanje naknade prouzrokovane štete zastareva za tri godine od trenutka kada je oštećenik doznao za štetu i za lice koje je štetu učinilo. Stavom 2 istog člana propisano je da u svakom slučaju ovo potraživanje zastareva za pet godina od trenutka kada je šteta nastala. Protekom objektivnog roka zastarevanja potraživanje u svakom slučaju prestaje, nezavisno od toga da li je i kada oštećeni saznao da su posledice oboljenja trajne i da se njegovo zdravstveno stanje daljim lečenjem neće poboljšati.

Tužiočeva hronična bolest (trajna promena ličnosti) PTSP nastala je 1992. godine, nakon zadobijene povrede kičme prilikom bolničkog lečenja i rehabilitacije, što proizlazi iz lekarskih izveštaja, nalaza i mišljenja sudskog veštaka neuropsihijatrijske struke, kao i iskaza samog tužioca. Počev od tada, pa do podnošenja zahteva za mirno rešenje spora 20. 2. 2013. godine, očigledno je protekao objektivni rok iz člana 376 stav 2 ZOO. Osim toga, protekao je i subjektivni rok od tri godine iz stava 1 tog člana, koji se računa od maja 2009. godine, kada je u izveštaju doktora specijaliste psihijatrije utvrđena dijagnoza i prepisana terapija za F41.1 (generalizovani

anksiozni poremećaj) i F 32.8 (depresivna epizoda), i kada je nesumnjivo zdravstveno stanje tužioca, kao oštećenog, dobilo trajan oblik posle povređivanja 1992. godine.

Tužiočevo oboljenje PTSP je hronično, zbog čega njegovo lečenje nije okončano. Međutim, na pitanje zastarevanja potraživanja u ovom postupku nije od uticaja to što se njegovo zdravstveno stanje postepeno pogoršavalo i dijagnoza menjala prateći njegovo zdravstveno stanje, jer je tužiočeva bolest poprimila trajan oblik u maju 2009. godine, kada je on saznao za štetu. Tužilac ne može ostvariti pravo na sudsku zaštitu u vidu naknade štete naknadno proistekle pogoršanjem njegovog zdravstvenog stanja zbog promene u neuropsihijatrijskoj dijagnozi bolesti u vezi sa kojom on nije blagovremeno ostvario pravnu zaštitu.

Stoga su neosnovani revizijski navodi da su nižestepene presude zasnovane na pogrešnoj primeni materijalnog prava.

(Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev. 4116/18 od 15. XI 2019)

Izvor: Izbor sudske prakse br. 12/2020, str. 54

NAKNADA MATERIJALNE ŠTETE UTVRĐENA VEŠTAČENJEM I ZAKONSKA ZATEZNA KAMATA

Kada je veštačenjem utvrđena visina materijalne štete, zakonska zatezna kamata na dosuđeni iznos materijalne štete dosuđuje se od trenutka obavljenog veštačenja, a ne od trenutka podnošenja tužbe.

Iz obrazloženja:

Žalba tužioca izjavljena protiv presude prvostepenog suda kojom je tuženik obavezan da plati tužiocu naknadu materijalne štete sa zakonskom zateznom kamatom jeste neosnovana.

Prema odredbi člana 189 stav 2 ZOO, visina naknade štete određuje se prema cenama u vreme donošenja sudske odluke, izuzev u slučaju kada zakon naređuje nešto drugo. Po shvatanju ovog suda, vreme presuđenja može se smatrati i kao vreme kada je veštačenje obavljeno, ali samo u slučaju ako vreme veštačenja gravitira vremenu presuđenja, što je na delu u konkretnoj situaciji jer je presuda doneta 20. marta 2019. godine a veštačenje obavljeno 9. januara 2019. godine, iz čega proizlazi da nije protekao duži vremenski period.

Imajući u vidu navedeno, tužiocu ne pripada kamata od momenta podnošenja tužbe, a to je 14. maj 2018. godine, jer bi dosuđivanje kamate od momenta podnošenja tužbe, u situaciji kada je visina štete utvrđena prema cenama na dan

veštačenja, od kog vremena nije protekao duži vremenski period do dana presuđenja, dovelo do nesrazmere između stvarne štete i njene naknade, što je protivno principima na kojima se zasniva institut naknade materijalne štete.

*(Presuda Višeg suda u Čačku, Gž. 1116/19 od 19. V 2020)
Izvor: Izbor sudske prakse br. 12/2020, str. 54*

ODREĐIVANJE VEŠTAKA

Ne postoji zakonska obaveza da se veštačenje najpre poveri veštacima sa spiska stalnih sudskih veštaka, već se ono može obaviti i u okviru državnog organa ili ustanove, a jedini uslov je da je taj organ stručan za datu vrstu veštačenja.

Iz obrazloženja:

Branilac okrivljenog u zahtevu za zaštitu zakonitosti ukazuje na to da se pobijane presude zasnivaju na dokazu na kome se, po odredbama ZKP, ne mogu zasnivati. To stoga što su presude zasnovane na mišljenju veštaka N. D. Budući da je veštačenje potpisa okrivljenog izvršeno od strane lica koje nije veštak sa liste sudskih veštaka za oblast grafoskopskog veštačenja, te da u krivičnom postupku veštačenje mora vršiti samo veštak sa liste sudskih veštaka, a ne ustanova. Pravosnažne presude pobijane su zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka iz člana 438 stav 2 tačka 1 ZKP.

Po oceni Vrhovnog kasacionog suda, izneti navodi branioca okrivljenog ne mogu se prihvatiti kao osnovani.

Naime, odredbom člana 114 stav 4 ZKP predviđeno je sledeće: ako za određenu vrstu veštačenja postoji stručna ustanova ili se veštačenje može obaviti i u okviru državnog organa, takva veštačenja, naročito ako su složenija, po pravilu će se poveriti takvoj ustanovi ili organu koji će potom odrediti jednog ili više stručnjaka za davanje nalaza i mišljenja.

Shodno iznetom, ne postoji zakonska obaveza poveravanja veštačenja najpre veštacima sa spiska stalnih sudskih veštaka, već se veštačenje može obaviti i u okviru državnog organa ili ustanove, a jedini uslov je da je taj organ stručan za tu vrstu veštačenja. Imajući u vidu navedeno, kao i to da se odredba člana 114 stav 3 ZKP (na koju povredu u zahtevu za zaštitu zakonitosti ukazuje ali je ne numeriče branilac okrivljenog) odnosi na situaciju poveravanja veštačenja fizičkom licu, a ne državnom organu, odnosno ustanovi, što je ovde slučaj, to su neosnovani navodi branioca okrivljenog da je u konkretnom slučaju izostala primena napred navedenog člana ZKP.

Takođe, odredbom člana 10 stav 1 Zakona o sudskim veštacima (*SL. glasnik RS* broj 44 od 30. 6. 2010. godine), predviđeno je da pored fizičkih i pravnih lica veštačenja mogu obavljati i državni organi u okviru kojih se može obaviti veštačenje, kao i naučne i stručne ustanove (fakulteti, instituti, zavodi i slično), a odredbom stava 2 istog člana propisano je da organi i ustanove iz stava 1 ovog člana određuju jednog ili više stručnjaka odgovarajuće specijalnosti koji će obavljati veštačenje ili obrazuju komisije sastavljene od naučnih i stručnih radnika koji su kod njih zaposleni.

Imajući u vidu citirane odredbe člana 10 Zakona o sudskim veštacima, te činjenicu da je N. D. radnik Nacionalno-kriminalističkog centra, koja je u smislu člana 114 stav 4 ZKP obavila veštačenje i dostavila pismeni nalaz i mišljenje, u konkretnom slučaju postupala je upravo kao veštak koji je ovlašćen od strane ustanove Nacionalno-kriminalističkog centra, shodno Zakonu o sudskim veštacima, a koji ne moraju biti upisani u registar veštaka.

Stoga se zahtevom za zaštitu zakonitosti branioca okrivljenog neosnovano ukazuje na to da je donošenjem pobijanih pravosnažnih presuda učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 438 stav 2 tačka 1 ZKP.

(Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz. 925/19 od 26. IX 2019)

Izvor: Izbor sudske prakse br. 12/2020, str. 40

FALSIFIKOVANJE ISPRAVE

Bitan element krivičnog dela falsifikovanje isprave je sačinjavanje odnosno upotreba bilo lažne isprave bilo prave isprave koja je preinačena.

Iz obrazloženja:

Odredbom člana 355 stav 1 KZ propisano je da onaj ko napravi lažnu ili preinači pravu ispravu u nameri da se takva isprava upotrebi kao prava, ili ko lažnu ili preinačenu ispravu upotrebi kao pravu ili je nabavi radi upotrebe, kazniće se zatvorom do tri godine. Stavom 2 istog člana propisano je sledeće: ako je delo iz stava 1 ovog člana učinjeno u pogledu javne isprave, testamenta, menice, čeka, javne ili službene knjige ili druge knjige koja se mora voditi na osnovu zakona, učinilac će se kazniti zatvorom od tri meseca do pet godina.

Iz činjeničnog opisa radnje izvršenja krivičnog dela za koje je okrivljeni A. A. u ovom krivičnom postupku oglašen krivim proizlazi da je okrivljeni u vreme i na mestu bliže opisanim u izreci prvostepene presude, pošto su mu prethodno u SR Nemačkoj zbog neispravnosti teretnog kombi-vozila oduzete saobraćajna dozvola

i originalne registarske oznake Republike Srbije, preko lica B. B. nabavio jedan par lažnih registarskih tablica na kojima je na plavoj foliji rukom bilo ispisano „SRB“, grb i ćirilična oznaka grada koji su bili napisani flomasterom, a iznad latiničnog slova „C“ dopisana je crtica kako bi ovo slovo ličilo na latinično slovo „Ć“, pa je okrivljeni navedene lažne registarske tablice postavio na prednju i zadnju stranu teretnog kombi-vozila koje je koristio u javnom saobraćaju, te je prilikom dolaska iz SR Nemačke na granični prelaz Batrovci na ulazu u Republiku Srbiju od strane službenog lica granične policije utvrđeno da su predmetne registarske tablice falsifikovane i onda oduzete uz potvrdu.

Po nalaženju Vrhovnog kasacionog suda, bitan element krivičnog dela falsifikovanje isprave iz člana 355 stav 1 KZ je sačinjavanje odnosno upotreba bilo lažne isprave ili prave isprave koja je preinačena, a iz činjeničnog opisa radnje izvršenja krivičnog dela za koje je okrivljeni oglašen krivim proizlazi da se u konkretnom slučaju ne radi o lažnoj ili preinačenoj ispravi. Naime, originalne registarske tablice od okrivljenog su oduzete u SR Nemačkoj, pa je okrivljeni preko lica B. B. nabavio jedan par improvizovanih registarskih tablica koje sadrže istu registarsku oznaku koja je inače pripadala vozilu kojim je okrivljeni upravljao i na kojoj je na plavoj foliji rukom bilo ispisano „SRB“, grb i ćirilična oznaka grada i to flomasterom, a iznad latiničnog slova „C“ dopisana je crtica kako bi ovo slovo ličilo na latinično slovo „Ć“, iz čega nesumnjivo proizlazi da se ne radi o lažnoj ili pravoj ispravi koja je preinačena, već o improvizovanoj registarskoj tablici, odnosno nepropisnoj registarskoj tablici u smislu odredbe člana 268 st. 5 i 6 Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima. Budući da je po nalaženju Vrhovnog kasacionog suda okrivljeni upotrebio nepropisnu registarsku tablicu, a ne lažnu ili preinačenu pravu ispravu, za navedene radnje je zakonom propisana prekršajna odgovornost, i one ne sadrže bitne elemente krivičnog dela falsifikovanje lažne isprave iz člana 35. stav 2 u vezi sa stavom 1 KZ. za koje je okrivljeni u ovom krivičnom postupku oglašen krivim.

S obzirom na to da se u radnjama okrivljenog koje su opisane u izreci prvostepene presude stiču bitni elementi prekršaja iz člana 331 stav 1 tačka 81 Zakona o bezbednosti na putevima, a ne krivičnog dela iz člana 355 KZ, pobijenim presudama učinjena je povreda zakona iz člana 439 tačka 1 ZKP, kako se to osnovano zahtevom za zaštitu zakonitosti branioca ovog okrivljenog ukazuje, pa je Vrhovni kasacioni sud pobijene presude preinačio i na osnovu odredbe člana 423 stav 1 tačka 1 ZKP okrivljenog A. A. oslobodio optužbe da je izvršio krivično delo falsifikovanje isprave iz člana 355 stav 2 u vezi sa stavom 1 KZ, jer delo za koje je optužen po zakonu nije krivično delo.

(Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz. 497/19 od 21. V 2019)

Izvor: Izbor sudske prakse br. 12/2020, str. 39

NEPRUŽANJE POMOĆI LICU POVREĐENOM U SAOBRAĆAJNOJ NEZGODI

Za postojanje osnovnog oblika krivičnog dela nepružanje pomoći licu povređenom u saobraćajnoj nezgodi nije uslov to da je okrivljeni pravosnažno osuđen i za krivično delo ugrožavanje javnog saobraćaja, već je dovoljno da je okrivljeni prethodno prevoznim sredstvom kojim je upravljao naneo to jest prouzrokovao povredu oštećenog koga je zatim ostavio bez pomoći.

Iz obrazloženja:

Osnovni oblik krivičnog dela nepružanje pomoći licu povređenom u saobraćajnoj nezgodi iz člana 296 stav 1 Krivičnog zakonika (*Službeni glasnik RS* br. 72/09 od 3. 9. 2009. godine), koji je bio na snazi u vreme izvršenja krivičnog dela i u vreme donošenja pobijanih pravosnažnih presuda, čini vozač motornog vozila ili drugog prevoznog sredstva koji bez pomoći ostavi lice koje je tim prevoznim sredstvom povređeno ili čiju je povredu tim sredstvom prouzrokovao.

Radnja izvršenja krivičnog dela sastoji se u ostavljanju bez pomoći lica od strane vozača motornog vozila ili drugog prevoznog sredstva kojim je to lice povređeno ili čiju je povredu tim sredstvom prouzrokovao. Dakle, radnja krivičnog dela je propuštanje (nečinjenje), s tim što se za postojanje dela zahteva kumulativno da je prethodno izvršilac krivičnog dela prevoznim sredstvom kojim je upravljao naneo to jest prouzrokovao povredu pasivnog subjekta koji se ostavlja bez pomoći, pri čemu nije neophodno da radnja onoga ko je povredu prouzrokovao predstavlja krivično delo ugrožavanje javnog saobraćaja iz člana 289 KZ ili neko drugo krivično delo, već je presudno samo postojanje objektivne veze tj. prouzrokovanja. Predmetno krivično delo dovršeno je samim ostavljanjem povređenog lica bez pomoći.

Imajući u vidu citirani zakonski opis bića krivičnog dela nepružanje pomoći licu povređenom u saobraćajnoj nezgodi iz člana 296 stav 1 KZ, proizlazi sledeće: po nalaženju ovoga suda, iz činjeničnog opisa krivičnog dela utvrđenog u izreci prvostepene presude, da je okrivljeni A. A. u računljivom stanju, svestan da je njegovo delo zabranjeno, nakon što je kao vozač svojim vozilom prouzrokovao saobraćajnu nezgodu u kojoj je navedenim prevoznim sredstvom povređen biciklista oštećeni B. B, koji je u saobraćajnoj nezgodi zadobio lake telesne povrede u vidu nagnječenja mekih tkiva tela, oguljotine desnog ramena, oguljotine desne šake, oguljotine desnog kolena i oguljotine u predelu desnog gležnja, i koga je okrivljeni kao vozač motornog vozila ostavio bez pomoći na taj način što se nakon kontakta svog vozila i bicikliste udaljio sa lica mesta, ne pruživši pomoć povređenom licu, pri čemu je bio svestan radnje koju je preduzeo, hteo njeno izvršenje i nastupanje zabranjene posledice,

a u vreme i na mestu bliže opisanim u izreci presude – jasno je i nedvosmisleno da se u opisanim radnjama okrivljenog stiču sva bitna zakonska subjektivna i objektivna obeležja krivičnog dela nepružanje pomoći licu povređenom u saobraćajnoj nezgodi iz člana 296 stav 1 KZ, za koje je on optužen i pravosnažno oglašen krivim, pa su stoga suprotni navodi branioca okrivljenog kojima se ukazuje na povredu krivičnog zakona iz člana 439 tačka 1 ocenjeni kao neosnovani.

Naime, po nalaženju Vrhovnog kasacionog suda, okolnost da okrivljeni u konkretnom slučaju nije pravosnažno osuđen i za krivično delo ugrožavanje javnog saobraćaja iz člana 289 stav 3 u vezi da stavom 1 KZ, već da je prema njemu za isto odbijena optužba usled nastupanja apsolutne zastarelosti krivičnog gonjenja, ne isključuje postojanje krivičnog dela nepružanja pomoći licu povređenom u saobraćajnoj nezgodi iz člana 296 stav 1 KZ, a kako to pogrešno smatra branilac okrivljenog. Ovo stoga jer za postojanje krivičnog dela nepružanje pomoći licu povređenom u saobraćajnoj nezgodi iz člana 296 stav 1 KZ nije uslov to da je okrivljeni pravosnažno osuđen i za krivično delo ugrožavanje javnog saobraćaja iz člana 289 KZ, već je dovoljno da je okrivljeni prethodno prevoznim sredstvom kojim je upravljao naneo to jest prouzrokovao povredu oštećenog, koga je zatim ostavio bez pomoći.

(Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Kzz. 712/19 od 2. X 2019)

Izvor: Izbor sudske prakse br. 12/2020, str. 37

Izbor: Ljiljana J. Lazarević Davidović, dipl. pravnik

PREĆUTNA OBNOVA OSIGURANJA

Prećutna obnova osiguranja (engl. *tacit renewal of the contract*, nem. *stillschweigende Vertragserneuerung*) – kod osiguranja sa određenim rokom trajanja, dejstva ugovora se sa istekom ovoga roka uobičajeno gase. Izuzetak od pravila predstavlja prećutna obnova, to jest nastavak osiguranja uz iste uslove kao u prethodnom razdoblju. Do toga dolazi kada osiguranik nastavi s plaćanjem premije bez protivljenja osiguravača koji, sa svoje strane, produžava da obezbeđuje osiguravajuću zaštitu. Prećutna obnova se obično predviđa uslovima osiguranja ili posebnom odredbom u polisi osiguranja. Ako takve odredbe nema, ugovor se može produžiti samo izričitim sporazumom ugovornika. Interesi obe strane mogli bi biti pogođeni ukoliko bi se ugovor produžavao za isto razdoblje za koje je bio prvobitno zaključen. To bi, naročito kod višegodišnjeg osiguranja i naročito za osiguranika, moglo prouzrokovati neželjene posledice. Stoga zakonodavstva uglavnom predviđaju ograničenje produženja na godinu dana. U pogledu dejstva nastavljenih odnosa osiguranja, naime, da li se nastavlja stari ugovor ili je reč o novom ugovoru, u teoriji nema jedinstvenog stava.

Izvor: Nebojša Žarković, *Pojmovnik osiguranja*, Novi Sad, str. 433

STRUKOVNA BOLEST

Strukovna bolest (engl. *occupational disease, industrial disease*, nem. *Berufskrankheit*) – oštećenje zdravlja nastalo usled dužeg uticaja uslova i procesa rada na određenom radnom mestu ili poslu. Reč je o raznim bolestima poput gluvoće, kožnih bolesti, silikoze, azbestoze i drugih. Postoje spiskovi strukovnih bolesti, s nabrojanim uslovima da bi se takvima i smatrale, uz navođenje poslova i radova na kojima se najčešće sreću. Strukovne bolestin se u socijalnom osiguranju izjednačavaju s povredama na poslu. Obolele osobe stižu određena prava na temelju zdravstvenog osiguranja. U slučaju nastanka onesposobljenosti, lice ima odgovarajuća prava iz invalidskog osiguranja, nezavisno od dužine radnog staža pre umanjjenja ili gubitka radne sposobnosti. Izvršena procena strukovnih opasnosti od nastupanja strukovnih bolesti od uticaja je na zaključenje premijskog osiguranja (osiguranja života, osiguranja od nezgode), i to počevši od uslova pod kojima se zaštita odobrava, pa do osiguravačeve odluke da je odbije.

Izvor: Nebojša Žarković, *Pojmovnik osiguranja*, Novi Sad, str. 535

Odabrani članci

„Hoffen und Bangen.“ – „Nade i strahovi.“ Krajem decembra počela je vakcinacija protiv koronavirusa u Nemačkoj. Velike nade polažu se u to da će virus biti obuzdan, a celu kampanju vakcinacije prate i određene nesigurnosti. Šta se dešava u slučajevima zdravstvene štete? U tom smislu osiguravači moraju tačno odvagati svoju društvenu odgovornost, to jest da li će se i kako ophoditi prema rizicima.

Strogi protivnici vakcine trenutno su u manjini, kako je pokazalo istraživanje instituta „Yougov“ krajem decembra 2020. Svega 18 posto muškog stanovništva strogo odbija vakcinu, dok se kod žena radi o 20 procenata. Što je brže moguće želi da se vakciniše 38 posto muškaraca i 27 posto žena. Tačno trećina ljudi želi najpre da sačeka prve posledice vakcine. Jedan deo ispitanih (11 posto muškaraca i 20 posto žena) još uvek nikakvu odluku nije doneo.

Nakon vakcine mogu se pojaviti simptomi kao što su: povišena temperatura, bolovi u glavi i ekstremitetima. O zdravstvenoj šteti prouzrokovanoj vakcinom može se govoriti tek kada se te promene zadrže na duži period. Osiguravači, kao što su „Adcuri“, „Allianz“, „Die Bayerische“ i ostali, nude privatnu zaštitu od zdravstvene štete nastale vakcinom ukoliko nastupi stalna zdravstvena promena. Polise ne pokrivaju izbijanje infekcije kovidom 19, kako kaže Danijel Ruts iz osiguravajuće kuće „Haftpflichtkasse“. Infekcije koje se priznaju pokrićem precizno su opisane u uslovima osiguranja.

Kolika je uopšte opasnost od štete prouzrokovane vakcinom? Detel Koh, advokat kancelarije Schulte & Prasse, izjavio je da štetne posledice jako retko nastaju. Moglo bi se raditi o otprilike 200 slučajeva godišnje, kako on kaže, od čega se priznaje tek jedna šestina. Osiguravači se moraju vrlo pažljivo ophoditi prema ovoj temi, jer otvorena reklama za zaštitu od zdravstvene štete od vakcine može još više razbuktati već dovoljno zastupljeno nepoverenje u vakcinu.

(Versicherungswirtschaft, februar 2021, str. 6)

„Eingriff mit Komplikationen.“ – „Zahvat sa komplikacijama.“ Zbog krize s koronavirusom sva svetla su trenutno uperena u bolnice. Lekari i negovatelji prave junačke podvige. Pandemija će proći, ali ne i opasnost od sajber napada na bolnice. „Bolnice pripadaju branši koja je najizloženija sajber rizicima“ – tvrdi Tobijas Tesark iz „Hiscox“-a. Bolnice rade sa vrlo osetljivim podacima koji traže visoku zaštitu. Između

ostalog, poslednjih godina zavisnost bolnica od informatičke i digitalne tehnologije drastično je porasla, na primer uvođenjem elektronskih kartona pacijenata, tako da svaki sajber napad na podatke ne samo da može imati teške finansijske posledice već u najgorem slučaju može naškoditi i zdravlju pacijenata. „IT sektori u bolnicama stoje pred velikim izazovima, da zaštite krajnje kompleksne IT sisteme“ – kaže ekspert „Hiscox“-a. Smatra se da se sajber rizik u bolnicama sve više povećava i samim tim su i zahtevi od menadžmenta rizika veći, kao i potreba za adekvatnom zaštitom od strane osiguranja.

(*Versicherungswirtschaft*, februar 2021, str. 26–28)

„Stürmische Zeiten.“ – „Olujna vremena.“ Kada se sajber osiguranje pojavilo na nemačkom tržištu, očekivanja su bila velika: branša je konačno mogla pokazati da je dorasla razvoju inovativnih rešenja za nove rizike i da klijentima pruži adekvatnu zaštitu. Iako je sajber osiguranje još uvek na početku, osiguravači i posrednici žele da budu na vrhuncu zadatka. Nijedan ogranak osiguranja nije pretrpeo takvu promenu kao ovaj. Ono što je najpre nedostajalo bili su klijenti. Menadžeri kompanija i institucija nisu mogli ni zamisliti da kriminalci mogu dopreti do njihovih elektronskih podataka. Glavni tadašnji argument bio je: „Pre nego što damo novac za osiguranje, investiraćemo u tehniku.“

Nakon što je Nemački savezni biro za bezbednost informacija (*Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik – BSI*) 2014. izvestio o sajber napadu na jednog nemačkog proizvođača čelika, stav je polako počeo da se menja. Broj zaključenih polisa porasao je nakon tog slučaja i do 100%.

Zatim su usledili virusi Locky, WannaCry, NotPetya, koji su utrli put najvećoj opasnosti sadašnjeg vremena: ransomveru (ucenjivački softver – prim. prev.) Mnogi su bili mišljenja da sajber rizici zbog nepredvidivog potencijala štete i ne mogu da se osiguraju i da je potrebno da se i sama država umeša. Imali su pravo, jer je u međuvremenu jako skočio broj sajber napada, kao i broj prijavljenih šteta, posebno kada se radi o ransomver napadima. Isplaćeni iznosi kod pojedinih osiguranja prevazilaze iznose premija. U međuvremenu, osiguravači redukuju svoje kapacitete, podižu cenu premija ili se povlače sa sajber tržišta. Povlačenje i nestanak sajber osiguranja imao bi teške posledice, zato se, kako stoji u navedenom članku, snage ulažu u tehnička ispitivanja, analize rizika, uklanjanje manjkavosti kako bi se stvorilo stabilno tržište za pomenutu vrstu pokrića.

(*Versicherungswirtschaft*, februar 2021, str. 40–41)

„Erdbeben erschüttert Kroatien.“ – „Zemljotres je potresao Hrvatsku.“ Centralna regija Hrvatske bila je 29. decembra prošle godine pogođena zemljotresom. Došlo je i do novih potresa 30 sati kasnije. Još u martu 2020. Zagreb je pretrpeo velika oštećenja od zemljotresa. Analitičari službe Artemis, zbog male pokrivenosti

polisama, očekuju proporcionalno i malo opterećenje za osiguranje. Nakon tih događaja premije polise osiguranja od zemljotresa porasle su za 28 posto. Mnogo banaka u okviru kredita za stanove nudi i ovu vrstu polisa. Međutim, mnogi i ne pristaju na tu vrstu pokrića, tako da je u Hrvatskoj ukupno svega 15 posto privatnih kuća osigurano od zemljotresa.

(*Versicherungswirtschaft*, februar 2021, str. 6)

„Umfrage: Viele Frauen finanziell von anderen abhängig.“ – „Anketa: dosta žena finansijski zavisi od drugih.“ Otprilike svaka treća žena finansijski je zavisna od partnera ili porodice, tvrdi nova anketa „Erste banke“. Od četiri žene tri smatraju da je finansijska nezavisnost veoma važna.

Povodom 8. marta, „Erste banka“ ukazala je na finansijsku situaciju žena i skrenula pažnju na prosečno manja primanja žena. Prema Statistici Austrije (Statistik Austria), koja je uzela u obzir zaposlene na puno radno vreme, prosečna primanja muškarca iznose godišnje 45.900 evra, dok žene zarađuju 85,7 procenata tog iznosa.

Udeo onih koji štednju smatraju važnom kod oba pola je sličan: 54 posto žena i 49 posto muškaraca dele mišljenje da je štednja važna. Postavljeno je i pitanje za koga se štedi. Polovina muškaraca i žena štedi za decu. Za partnera ili partnerku štedi 47 posto muškaraca i 36 posto žena. Korona ne utiče na glavne motive štednje niti na odluku o štednji.

(*Versicherungsjournal.at*, 03.03.2021. <https://www.versicherungsjournal.at/versicherungen-und-finanzen/umfrage-viele-frauen-finanziell-von-anderen-abhaengig-20997.php>)

Nove knjige

Theo Langheid: Covid-19 – Antworten für die Versicherungswirtschaft. – Kovid 19 – Odgovori za osiguranje. U ovoj knjizi nalaze se odgovori na najčešće postavljana pitanja u vezi s krizom oko koronavirusa i s osiguranjem. U prvom planu autor se bavi pitanjima osiguranja događaja koji se nisu održali, budući da je zatvaranje („*shutdown*“) sprečilo njihovu manifestaciju. Takođe, knjiga se bavi i aktuelnim pitanjima u vezi s građanskim pravima i pravnim pitanjem nadzora, kao i problemima odgovornosti, pravima i medicinom. Cela knjiga zaokružuje se odražavanjem pandemije na putno, životno i zdravstveno osiguranje.

(*Versicherungswirtschaft*, februar 2021, str. 94)

Prevela i priredila: **Slađana D. Andrejić, master filolog**

POLITIKA ČASOPISA

Časopis **Tokovi osiguranja** objavljuje originalne, prethodno neobjavljene radove: originalne naučne radove, pregledne radove, prikaze knjiga, savetovanja, propisa Evropske unije, inostrane sudske prakse itd. Časopis **Tokovi osiguranja** dostupan je u režimu otvorenog pristupa.

U časopisu **Tokovi osiguranja** objavljuju se radovi iz sledećih oblasti: ekonomije, prava, aktuarske matematike, medicine, tehnike, zaštite životne sredine, protivpožarne zaštite.

Radovi mogu biti napisani na srpskom i engleskom jeziku.

Časopis izlazi kvartalno (četiri puta godišnje).

Obaveze urednika

Glavni urednik časopisa **Tokovi osiguranja** donosi konačnu odluku o tome koji će se rukopisi objaviti. Urednik se prilikom donošenja odluke rukovodi uređivačkom politikom, vodeći računa o zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenja autorskih prava i plagiranje.

Urednik ne sme imati bilo kakav sukob interesa u vezi s podnesenim rukopisom. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje uredništvo.

Urednik je dužan da sud o rukopisu donosi na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih odnosno rodnih, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Urednik ne sme da koristi neobjavljen materijal iz podnesenih rukopisa za svoja istraživanja bez pisane dozvole autora.

Obaveze autora

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu. Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u časopisu **Tokovi osiguranja** rukopis neće biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku bez saglasnosti vlasnika autorskih prava.

Autori garantuju da prava trećih lica neće biti povređena i da izdavač neće snositi nikakvu odgovornost ako se pojave bilo kakvi zahtevi za naknadu štete.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj podnesenih rukopisa, kao i validnost eksperimentalnih rezultata, i moraju da pribave dozvolu za objavljivanje podataka od svih strana uključenih u istraživanje.

Autori koji žele da u rad uključe slike ili delove teksta koji su već negde objavljeni dužni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava, te da prilikom podnošenja rada dostave dokaze da je takva saglasnost data. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autori garantuju da su kao autori navedena samo ona lica koja su znatno doprinela sadržaju rukopisa, odnosno da su sva lica koja su znatno doprinela sadržaju rukopisa navedena kao autori.

Autori se moraju pridržavati etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad i garantovati da rad nije plagijat. Autori garantuju i da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i da ne krši prava drugih ljudi.

U slučaju da otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, autori su dužni da smesta o tome obaveste urednika ili izdavača te da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

Recenzija

Primljeni radovi podležu recenziji. Cilj recenzije je da uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvatiti ili odbiti, i da u dogovoru sa autorima poboljša kvalitet rukopisa. Identitet autora i recenzenata ostaje nepoznat drugoj strani, a anonimnost garantuje urednik.

Izbor recenzenata spada u diskreciona prava urednika. Recenzenti moraju da raspolazu relevantnim znanjima u vezi s oblašću kojom se rukopis bavi i ne smeju biti iz iste institucije kao autor, niti to smeju biti autori koji su u skorije vreme objavljivali publikacije zajedno (kao koautori) s bilo kojim od autora podnesenog rada.

Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa s autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome smesta obavesti urednika.

Recenzent koji sebe smatra nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti urednika.

Recenzija mora da bude objektivna. Komentari koji se tiču ličnosti autora smatraju se neprimerenim. Sud recenzenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima.

Rukopisi koji su poslani recenzentu smatraju se poverljivim dokumentima.

Tokom čitavog procesa, recenzenti deluju nezavisno jedni od drugih. Recenzentima nije poznat identitet drugih recenzenata. Ako odluke recenzenata nisu iste (prihvatiti odnosno odbiti), glavni urednik može da traži mišljenje drugih recenzenata.

Redakcija je dužna da obezbedi solidnu kontrolu kvaliteta recenzije. U slučaju da autori imaju ozbiljne i osnovane zamerke na račun recenzije, redakcija će proveriti da li je recenzija objektivna i da li zadovoljava akademske standarde. Ako se pojavi sumnja u objektivnost ili kvalitet recenzije, urednik će tražiti mišljenje drugih recenzenata.

Plagiranje

Plagiranje, odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i njihovo predstavljanje kao svojih predstavlja grubo kršenje naučne etike. Plagiranje može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je kažnjivo po zakonu.

Plagijat podrazumeva sledeće:

- doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafraziranje (u cilju prikrivanja plagijata) delova tekstova drugih autora bez jasnog ukazivanja na izvor ili obeležavanje kopiranih fragmenata (na primer korišćenjem navodnika);
- kopiranje jednačina, slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i (ili) bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava za njihovo korišćenje.

Upozoravamo autore da će se za svaki rukopis proveravati da li je plagijat. Rukopisi kod kojih postoje jasne indicije da se radi o plagijatu biće automatski odbijeni a autorima takvih rukopisa biće trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu **Tokovi osiguranja** plagijat, od autora će se zahtevati da upute pisano izvinjenje autorima izvornog rada.

Povlačenje već objavljenih radova

Objavljeni rukopisi biće dostupni dokle god je to moguće u onoj formi u kojoj su objavljeni, bez ikakvih izmena. Ponekad se, međutim, može desiti da objavljeni rukopis mora da se povuče. Glavni razlog za povlačenje rukopisa jeste potreba da se ispravi greška u cilju očuvanja integriteta nauke, a ne želja da se autori podvrgnu vannaučnoj ili vanstručnoj cenzuri.

Članak se mora povući ako se krše prava izdavača, nosilaca autorskih prava ili autora; zbog povrede profesionalnih etičkih kodeksa, npr. u slučaju podnošenja istog rukopisa u više časopisa u isto vreme, neistinite tvrdnje o autorstvu, plagiranja, manipulacije podacima radi prevare i slično. U nekim slučajevima rad se može povući i kako bi se ispravile naknadno uočene greške u rukopisu ili objavljenom tekstu.

Standarde za razrešavanje situacija kada mora doći do povlačenja rada definisali su biblioteke i naučna tela, a ista praksa usvojena je i u časopisu **Tokovi osiguranja**: u elektronskoj verziji izvornog članka (onog koji se povlači) uspostavlja se

veza (HTML link) sa obaveštenjem o povlačenju. Povučeni članak se čuva u izvornoj formi, ali s vodenim žigom oslikanim na PDF dokumentu, na svakoj stranici, koji ukazuje da je članak povučen (RETRACTED).

Otvoreni pristup

Časopis **Tokovi osiguranja** dostupan je u režimu otvorenog pristupa. Članci objavljeni u časopisu mogu se besplatno preuzeti sa sajta časopisa (<http://tokoviosiguranja.edu.rs/>) i distribuirati u edukativne svrhe.

Samoarhiviranje

Časopis omogućava autorima da prihvaćenu, recenziranu verziju rukopisa, kao i onu finalnu, objavljenju verziju u PDF formatu deponuju u institucionalni repozitorijum i (ili) u nekomercijalne baze podataka, kao što su *PubMed Central*, *Europe PMC* ili *arXiv*, ili da ga objave na ličnim veb-stranicama (uključujući i profile na društvenim mrežama za naučnike kao što su *ResearchGate*, *Academia.edu* itd.) i (ili) na sajtu institucije u kojoj su zaposleni, u bilo koje vreme nakon objavljivanja teksta u časopisu. Pri tome se moraju navesti izdavač, kao nosilac autorskih prava, i izvor rukopisa.

Autorska prava

Kada je rukopis prihvaćen za objavljivanje, autori prenose autorska prava na izdavača. U slučaju da rukopis ne bude prihvaćen za štampu u časopisu, autori zadržavaju sva prava.

Na izdavača se prenose sledeća prava u pogledu rukopisa, uključujući dodatne materijale i sve delove, izvode ili elemente rukopisa:

- pravo da reprodukuje i distribuira rukopis u štampanom obliku, uključujući i štampanje na zahtev;
- pravo na štampanje probnih primeraka, reprint i specijalnih izdanja rukopisa;
- pravo da rukopis prevede na druge jezike;
- pravo da rukopis reprodukuje koristeći foto-mehanička ili slična sredstva, uključujući fotokopiranje ali ne i ograničavajući se na to, kao i pravo da distribuira te kopije;
- pravo da rukopis reprodukuje i distribuira elektronski ili optički koristeći sve nosioce podataka ili medija za pohranjivanje, a naročito u mašinski čitljivoj to jest digitalizovanoj formi na nosačima podataka kao što su hard-disk, CD rom, DVD, blurej disc (BD), mini-disk, trake s podacima, i pravo da reprodukuje i distribuira rukopis sa tih prenosnika podataka;

Politika časopisa

- pravo da sačuva rukopis u bazama podataka, uključujući i onlajn baze podataka, kao i pravo prenosa rukopisa u svim tehničkim sistemima i režimima;
- pravo da rukopis učini dostupnim javnosti ili zatvorenim grupama korisnika na osnovu pojedinačnih zahteva za upotrebu na monitoru ili drugim čitačima (uključujući i čitače elektronskih knjiga), i u štampanoj formi za korisnike, bilo putem interneta, onlajn servisa ili putem internih ili eksternih mreža.

POLICY

The journal **Insurance Trends** publishes original papers that have not been published previously: scientific articles, reviews, communications, conferences, EU regulations, foreign court practices, etc. Insurance Trends is an Open Access journal.

The papers published in **Insurance Trends** should cover topics in one of the following areas: economy, law, actuarial mathematics, medicine, engineering, environmental protection, fire protection.

Contributions to journal may be submitted in Serbian and English language. The Journal is issued quarterly.

Editorial Responsibilities

The editor is responsible for deciding which articles submitted to **Insurance Trends** will be published. The editor is guided by the policies of the journal's Editorial Board and constrained by legal requirements in force regarding libel, copyright infringement and plagiarism.

Editors must hold no conflict of interest with regard to the articles they consider for publication. If an Editor feels that there is likely to be a perception of a conflict of interest in relation to their handling of a submission, the selection of reviewers and all decisions on the paper shall be made by the Editorial Board.

Editors shall evaluate manuscripts for their intellectual content free from any racial, gender, sexual, religious, ethnic, or political bias.

Unpublished materials disclosed in a submitted manuscript must not be used in an editor's own research without the express written consent of the author.

Authors' Responsibilities

Authors warrant that their manuscript is their original work that it has not been published before and is not under consideration for publication elsewhere. The Authors also warrant that the manuscript is not and will not be published elsewhere (after the publication in **Insurance Trends**) in any language without the consent of the copyright holder.

Policy

Authors warrant that the rights of third parties will not be violated, and that the publisher will not be held legally responsible should there be any claims for compensation.

Authors are exclusively responsible for the contents of their submissions, the validity of the experimental results and must make sure that they have permission from all involved parties to make the data public.

Authors wishing to include figures or text passages that have already been published elsewhere are required to obtain permission from the copyright holder(s) and to include evidence that such permission has been granted when submitting their papers. Any material received without such evidence will be assumed to originate from the authors.

Authors must make sure that only contributors who have significantly contributed to the submission are listed as authors and, conversely, that all contributors who have significantly contributed to the submission are listed as authors.

It is the responsibility of each author to ensure that papers submitted to **Insurance Trends** are written with ethical standards in mind and that they not contain plagiarism. Authors affirm that the article contains no unfounded or unlawful statements and does not violate the rights of others.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published work, it is the author's obligation to promptly notify the journal Editor or publisher and cooperate with the Editor to retract or correct the paper.

Peer Review

The submitted papers are subject to a peer review process. The purpose of peer review is to assist the Editor in making editorial decisions and through the editorial communications with the author it may also assist the author in improving the paper. Identity of an author and the reviewer remains unknown to the other party, and the Editor has a responsibility to guarantee such anonymity.

The choice of reviewers is at the editors' discretion. The reviewers must be knowledgeable about the subject area of the manuscript; they must not be from the authors' own institution and they should not have recent joint publications with any of the authors.

Reviewers must not have conflict of interest with respect to the research and/or the funding sources for the research. If such conflicts exist, the reviewers must report them to the Editor without delay.

Any selected reviewer who feels unqualified to review the research reported in a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the Editor without delay.

Reviews must be conducted objectively. Personal criticism of the author is inappropriate. Reviewers should express their views clearly with supporting arguments.

Any manuscripts received for review must be treated as confidential documents.

All of the reviewers of a paper act independently and they are not aware of each other's identities. If the decisions of the two reviewers are not the same (accept/reject), the Editor may assign additional reviewers.

The Editorial team shall ensure reasonable quality control for the reviews. With respect to reviewers whose reviews are convincingly questioned by authors, special attention will be paid to ensure that the reviews are objective and high in academic standard. When there is any doubt with regard to the objectivity of the reviews or quality of the review, additional reviewers will be assigned.

Plagiarism

Plagiarism, where someone assumes another's ideas, words, or other creative expression as one's own, is a clear violation of scientific ethics. Plagiarism may also involve a violation of copyright law, punishable by legal action.

Plagiarism may constitute the following:

- Word for word, or almost word for word copying, or purposely paraphrasing portions of another author's work without clearly indicating the source or marking the copied fragment (for example, using quotation marks);
- Copying equations, figures or tables from someone else's paper without properly citing the source and/or without permission from the original author or the copyright holder.

Please note that all submissions are thoroughly checked for plagiarism.

Any paper which shows obvious signs of plagiarism will be automatically rejected and authors will be permanently prohibited to publish papers in the journal.

If it is established that the paper published in **Insurance Trends** is a plagiarism, the author will be required to send a written apology to authors of the original paper.

Retraction Policy

Articles that have been published shall remain extant, exact and unaltered as long as it is possible. However, very occasionally, circumstances may arise where an article is published that must later be retracted. The main reason for withdrawal or retraction is to correct the mistake while preserving the integrity of science; it is not to punish the author.

Legal limitations of the publisher, copyright holder or author(s), infringements of professional ethical codes, such as multiple submissions, bogus claims of authorship,

Policy

plagiarism, fraudulent use of data or the like require retraction of an article. Occasionally a retraction can be used to correct errors in submission or publication.

Standards for dealing with retractions have been developed by a number of library and scholarly bodies, and this practice has been adopted for article retraction by **Insurance Trends**: in the electronic version of the retraction note, a link is made to the original article. In the electronic version of the original article, a link is made to the retraction note where it is clearly stated that the article has been retracted. The original article is retained unchanged; save for a watermark on the PDF indicating on each page that it is “retracted.”

Open Access Policy

Insurance Trends is an Open Access Journal. Articles published in the Journal can be downloaded free of charge from the website of the Journal (<http://tokoviosiguranja.edu.rs/>) and distributed for educational purposes.

Self-archiving Policy

The journal **Insurance Trends** allows authors to deposit accepted, reviewed version of a manuscript, as well as the final, published version in the PDF in an institutional repository and non-commercial subject-based repositories, such as PubMed Central, Europe PMC or arXiv (instead of these or together with them, state other relevant databases depending on the scientific area) or to publish it on Author's personal website (including social networking sites, such as ResearchGate, Academia.edu, etc.) and/or departmental website, at any time after publication. Publisher copyright and source must be acknowledged and a link must be made to the article's DOI.

Copyright

Once the manuscript is accepted for publication, authors shall transfer the copyright to the Publisher. If the submitted manuscript is not accepted for publication by the journal, all rights shall be retained by the author(s).

Authors grant to the Publisher the following rights to the manuscript, including any supplemental material, and any parts, extracts or elements thereof:

- the right to reproduce and distribute the Manuscript in printed form, including print-on-demand;
- the right to produce prepublications, reprints, and special editions of the Manuscript;

- the right to translate the Manuscript into other languages;
- the right to reproduce the Manuscript using photomechanical or similar means including, but not limited to photocopy, and the right to distribute these reproductions;
- the right to reproduce and distribute the Manuscript electronically or optically on any and all data carriers or storage media – especially in machine readable/digitalized form on data carriers such as hard drive, CD-Rom, DVD, Blu-ray Disc (BD), Mini-Disk, data tape – and the right to reproduce and distribute the Article via these data carriers;
- the right to store the Manuscript in databases, including online databases, and the right of transmission of the Manuscript in all technical systems and modes;
- the right to make the Manuscript available to the public or to closed user groups on individual demand, for use on monitors or other readers (including e-books), and in printable form for the user, either via the internet, other online services, or via internal or external networks.

UPUTSTVO ZA AUTORE ČLANAKA U ČASOPISU TOKOVI OSIGURANJA

Slanje rukopisa

Prilikom podnošenja rukopisa, autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije već objavljen, da se ne razmatra za objavljivanje kod drugog izdavača ili u okviru neke druge publikacije, da su objavljivanje odobrili svi koautori ukoliko ih ima, kao i, prećutno ili eksplicitno, nadležna tela u ustanovi gde je izvršeno istraživanje.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj podnesenih rukopisa.

Autori koji žele da uključe u rad slike ili delove teksta koji su već negde objavljeni dužni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava i da prilikom podnošenja rada dostave dokaze da je takva saglasnost data. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autori garantuju da su kao autori navedena samo ona lica koja su znatno doprinela sadržaju rukopisa, odnosno da su sva lica što su znatno doprinela sadržaju rukopisa navedena kao autori.

Nakon prijema, rukopisi prolaze kroz preliminarnu proveru u redakciji kako bi se utvrdilo da li ispunjavaju osnovne kriterijume i standarde. Pored toga, proverava se da li su rad ili njegovi delovi plagirani.

Autori će o prijemu rukopisa biti obavešteni elektronskom poštom. Samo oni rukopisi koji su u skladu s datim uputstvima biće poslani na recenziju. U suprotnom, rukopis će, s primedbama i komentarima, biti vraćen autorima.

Uputstvo za pripremu rukopisa

Autori su dužni da se pridržavaju uputstva za pripremu radova. Rukopisi u kojima ova uputstva nisu poštovana biće odbijeni bez recenzije.

Rukopise na srpskom ili engleskom jeziku treba slati u elektronskom obliku, napisane latiničnim pismom, u vordu (u formatu .doc ili .docx). U tekstu na srpskom jeziku, reči iz latinskog i stranih jezika treba da budu napisane kurzivom, tj. italikom.

Format strane treba da bude A4, a tekst napisan tipom slova *arial* *mini times new roman* veličinom slova 12, s proredom 1,5. Ukupna dužina teksta ne bi trebalo da bude veća od 45.000 slovnih znakova, računajući i razmake.

Rukopis treba da sadrži: naslov, ime autora, naziv i adresu institucije u kojoj autor radi, apstrakt, ključne reči, tekst članka, zahvalnicu (optativno), referencije, spisak tabela, spisak ilustracija. Pozicije slika i tabela treba obeležiti u tekstu (slike i tabele ne treba inkorporirati u datoteku koja sadrži rukopis; one se dostavljaju kao posebne datoteke u odgovarajućim formatima).

Naslov članka se piše na sredini, velikim slovima (verzalom), treba da bude jasan sam po sebi i ne preterano dugačak.

Naslovi unutar članka moraju imati sledeći format:

- 1) Prvi nivo naslova – na sredini; numeracija rimskim brojevima (npr. I, II, III itd.); prvo slovo veliko, a ostala mala, boldovano (masna slova).
- 2) Drugi nivo naslova – na sredini; numeracija arapskim brojevima sa tačkom (npr. 1., 2., 3. itd.); prvo slovo veliko, a ostala mala, boldovano.
- 3) Treći nivo naslova – na sredini; numeracija arapskim brojevima (npr. 1.1., 1.2., 1.3., itd.); prvo slovo veliko, a ostala mala, boldovano.
- 4) Četvrti nivo naslova – na sredini; itlik; numeracija arapskim brojevima (npr. 1.1.1, 1.1.2., itd.); prvo slovo veliko, a ostala mala, boldovano.

Primer:

I Podela osiguranja
1. Osiguranje imovine i osiguranje lica
1.1. Razlike između osiguranja imovine i osiguranja lica
1.1.1. Princip obeštećenja

Puno ime autora i srednje slovo njegovog imena treba navesti iznad naslova rada kurzivom, tj. italikom.

Afilijacija autora navodi se ispod njegovog imena, takođe kurzivom, tj. italikom. I-mejl adresu autora treba napisati u prvoj fusnoti.

Apstrakt treba napisati ispod naslova. Apstrakt ne bi trebalo da bude duži od 150 reči i treba da sadrži kratak pregled sadržaja i zaključke rada, tako da se može koristiti prilikom indeksiranja u referentnim periodičnim publikacijama i bazama podataka.

Ključne reči navode se u posebnom redu iza apstrakta, kurzivom, tj. italikom. Ključne reči moraju biti relevantne za temu i sadržaj rada. Rad ne treba da sadrži više od deset ključnih reči na srpskom ili engleskom jeziku.

Slike, crteži i druge ilustracije treba da budu dobrog kvaliteta, te **molimo da ne** dostavljate:

Uputstvo za autore

- ilustracije optimizovane za korišćenje na ekranu (npr. GIF, BMP, Pict, WPG) pošto obično imaju nisku rezoluciju i mali raspon boja;
- ilustracije koje imaju rezolucije manju od **300 dpi** (tačaka po inču);
- ilustracije nesrazmerno velikih dimenzija u odnosu na format rukopisa.

Zahvalnica treba da se nalazi u posebnom odeljku na kraju članka, ispred spiska referencija.

Referencije (literatura korišćena prilikom pisanja rada) navode se na jeziku na kom su objavljene.

Pravila citiranja literature u fusnotama

1. Knjige

a) Knjige se citiraju na sledeći način:

Ime i prezime autora, naslov knjige kurzivom, tj. italikom, redni broj izdanja, mesto i godina izdanja, broj strane.

Primer:

Nebojša Žarković, *Pojmovnik osiguranja*, Novi Sad, 2013, str. 100.

b) Kad se citira knjiga više autora, njihova imena i prezimena razdvajaju se zarezom.

Primer:

Marjan Ćurković, Vladimir Miletić, *Pravo osiguranja Europske ekonomske zajednice*, Croatia osiguranje d. d., Zagreb, 1993.

c) Knjiga koju je neko lice priredilo kao urednik citira se tako što se nakon njegovog imena i prezimena u zagradi navodi urednik, tj. reč urednik na jeziku na kom je knjiga objavljena.

Primer:

Mirko Vasiljević (urednik), *Akcionarska društva, berze i akcije*, Beograd, 2006, 30.

d) Kada se citira jedna knjiga određenog autora, pri ponovljenom citiranju navodi se prvo slovo imena s tačkom i prezime, nakon čega se dodaje broj strane.

Primer:

N. Žarković, str. 125.

e) Kada se citira više knjiga istog autora, pri ponovljenom citiranju navodi se prvo slovo imena s tačkom i prezime, u zagradi godina izdanja knjige i broj strane.

Primer:

N. Žarković (2013), str. 25.

2. Članci

Članci se citiraju na sledeći način

a) Ime i prezime autora, naziv članka pod navodnicima, naziv časopisa kurzivom, broj i godina izdanja, broj strane.

Primer:

Jasna Pak, „Pravna zaštita korisnika usluga osiguranja“, *Privreda i pravo u tranziciji*, Palić, 2004, str. 35.

b) Kada se citira članak više autora, njihova imena i prezimena odvajaju se zarezom.

Primer:

Jelena Kočović, Marija Jovović, „Uticaj liberalizacije i privatizacije na razvoj tržišta osiguranja u Srbiji“, *Tokovi osiguranja*, br. 1/2016, str. 5

c) Članak objavljen u okviru zbornika radova ili knjige koju je neko drugo lice priredilo kao urednik citira se na sledeći način: ime i prezime autora, naziv članka pod navodnicima, naziv knjige ili zbornika radova kurzivom, u zagradi oznaka *urednik* ili *redaktor*, ime i prezime urednika, redni broj izdanja, mesto i godina izdanja, broj strane.

Primer:

Vladimir Kovčić, „Stečaj akcionarskog društva za osiguranje“, *Pravo osiguranja u tranziciji* (urednici Predrag Šulejić i Jovan Slavnić), Palić, 2003, str. 56.

d) Kada se citira jedan članak određenog autora, prilikom ponovljenog citiranja navodi se prvo slovo imena s tačkom i prezime, a potom broj strane.

Primer:

Jasna Pak, str. 57.

3. Propisi

a) Propisi se citiraju na sledeći način: pun naziv propisa, glasilo u kome je propis objavljen kurzivom, broj glasila i godina objavljivanja, skraćenica čl., st., tač., odnosno par. i broj odredbe.

Primer:

Zakon o obaveznom osiguranju u saobraćaju, *Službeni glasnik RS*, br. 51/09, čl. 15

b) Ako će navedeni zakon ponovo biti citiran u članku, prilikom prvog citiranja posle naziva propisa navodi se skraćenica pod kojom će se on dalje pojavljivati.

Primer:

Zakon o osiguranju – ZO, *Službeni glasnik RS*, br. 55/04, čl. 38, st. 2.

c) Član, stav i tačka propisa označavaju se skraćenicama čl., st., tač., a paragraf skraćenicom par.

Primer:

čl. 35 st. 5 tač. 8 ili par. 8.

d) Prilikom ponovljenog citiranja određenog propisa navodi se njegov pun naziv ili skraćenica uvedena prilikom prvog citiranja, skraćenica čl., tač. ili par. i broj odredbe.

Primeri:

Zakon o osiguranju, čl. 15.

ZO, čl. 15.

e) Propisi na stranom jeziku citiraju se na sledeći način: pun naziv propisa preveden na srpski jezik, godina objavljivanja to jest usvajanja, pun naziv propisa na originalnom jeziku u zagradi, kurzivom, eventualno skraćenica pod kojom će se propis dalje pojavljivati, skraćenica čl., st., tač. ili par.

Primeri:

nemački Trgovački zakonik iz 1897. godine (*Handelsgesetzbuch*), par. 29.

britanski Kompanijski zakon iz 2006. godine (*Companies Act*; dalje u fusnotama: CA), čl. 53.

4. Izvori sa interneta

a) Izvori sa interneta citiraju se na sledeći način: ime i prezime i autora, odnosno organizacije koja je pripremila tekst, naslov teksta, eventualno mesto i godina objavljivanja, adresa internet stranice kurzivom, datum pristupa stranici i broj strane.

Primer:

Christos Gortsos, The Supervision of Financial Conglomerates under European Financial Law (Directive 2002/87/EC), 2010, <http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/09/0936.pdf>, pristupljeno: 16. 7. 2016, str. 2

b) Prilikom ponovljenog citiranja izvora sa interneta navodi se prvo slovo imena autora s tačkom i prezime autora odnosno naziv organizacije koja je pripremila tekst, naslov teksta i broj strane.

Primer:

C. Gortsos, The Supervision of Financial Conglomerates under European Financial Law (Directive 2002/87/EC), str. 12.

Fusnote treba unositi na kraju svake strane, a na kraju članka navesti spisak korišćene literature.

Pravila za citiranje literature na kraju članka menjaju se utoliko što se navodi najpre prezime autora iza kojeg dolazi zapeta, pa prvo slovo imena s tačkom.

Primer:

Žarković, N., *Pojmovnik osiguranja*, Novi Sad, 2013, str. 100.

Redakcija časopisa zadržava pravo da članak prilagodi jedinstvenim standardima uređivanja i pravopisnim i gramatičkim pravilima srpskog odnosno engleskog jezika.

Molimo autore da rukopise šalju na i-mejl adresu redakcija@dunav.com ili na kompakt-disku, na adresu Redakcije časopisa:

Kompanija „Dunav osiguranje“ a. d. o., za Redakciju časopisa *Tokovi osiguranja*, Beograd, Makedonska 4

JOURNAL TOKOVI OSIGURANJA – AUTHOR GUIDELINES

Manuscript Submission

By submitting a manuscript, authors warrant that their contribution to the Journal is their original work, that it has not been published before, that it is not under consideration for publication elsewhere, and that its publication has been approved by all co-authors, if any, and tacitly or explicitly by the responsible authorities at the institution where the work was carried out.

Authors are exclusively responsible for the content of their submissions.

Authors wishing to include figures or text passages that have already been published elsewhere are required to obtain permission from the copyright holder(s) and, when submitting their papers, they should include evidence that such permission has been granted. Any material received without such evidence will be assumed to originate from the authors.

Authors must make sure that only contributors who have significantly contributed to the submission are listed as authors and, conversely, that all contributors who have significantly contributed to the submission are listed as authors.

After submission, manuscripts are pre-evaluated at the Editorial Office in order to check whether they meet the basic publishing requirements and quality standards. They are also screened for plagiarism.

Authors will be notified by email upon receiving their submission. Only those contributions which conform to the following guidelines can be accepted for peer-review. Otherwise, the manuscripts shall be returned to the authors with observations and comments.

Manuscript Preparation

Authors must strictly follow the guide for authors or their manuscripts will be rejected without review.

The manuscripts written in the Serbian or English language should be submitted in electronic form, using Roman letters, in MS Word standard document

Author Guidelines

file (.doc or .docx format). In the text written in the Serbian language, the words borrowed from Latin and other foreign languages should be italicized.

The text should be typed in *arial* or *times new roman* font, onto A4 paper size, font size set at 12 points, using 1.5 line spacing. The text should not exceed a total of 45.000 characters, including spaces.

The manuscript should contain: title, name of author, name and address of the institution from which the work originates, abstract, keywords, the text of the manuscript, acknowledgments (optional), references, a list of tables and a list of illustrations. Mark the position of figures and tables in the text (please, do not include tables and figures in the manuscript; they should be submitted as separate files in appropriate formats).

Title of the article should be centered, typed in capital letters (versals), clear and not too long.

Headings should be in the following format:

- 1) First-level heading – centred; numbering in Roman numerals (e.g. I, II, III etc.); only the first letter capitalized, in bold (boldface).
- 2) Second-level heading – centred; numbering in Arabic numerals with full stop (e.g. 1., 2., 3. etc.); only the first letter capitalized, in bold.
- 3) Third-level heading – centred; numbering in Arabic numerals (e.g. 1.1., 1.2., 1.3., etc.); only the first letter capitalized, in bold.
- 4) Fourth-level heading – centred; in italics, Arabic numerals (e.g. 1.1.1, 1.1.2, etc.); only the first letter capitalized, in bold.

Example:

I Insurance classification
1. Insurance of property and persons
1.1. Differences between insurance of property and insurance of persons
1.1.1. Indemnity principle

First and last name(s) of the author(s) and middle initial(s) should be typed in italics, above the title of the paper.

The affiliation(s) of the author should be typed under his/her name, also in italics. The e-mail address of the author should be provided in the first footnote.

Abstract should be typed under the title. Abstract should not exceed the word limit of 150 and should contain a short review of the content and conclusions of the paper, so that it can be used when indexing the paper in referential periodicals and databases.

Keywords are listed in a separate line, at the end of the abstract, in italics. Keywords should be relevant to the topic and content of the paper. The paper should not contain more than ten keywords in the Serbian or English language.

Photos, drawings and other illustrations should be of good quality.

Please, do not:

- Supply files that are optimized for screen use (e.g., GIF, BMP, PICT, WPG); these typically have a low number of pixels and limited set of colours;
- Supply files that have resolution lower than **300 dpi** (dots per inch);
- Submit graphics that are disproportionately large for the content.

Acknowledgements should be included in a separate section, at the end of the article, before the list of references.

References (bibliography used in the preparation of the paper) are cited in the language in which they were published.

Footnote and bibliographic citations

1. Books

a) The books should be cited, as follows:

First and last name of author, book title in italics, edition number in ordinal form, place and year of publication, page number.

Example:

Nebojša Žarković, *Glossary of Insurance Terms*, Novi Sad, 2013, pp. 100

b) When a book has multiple authors, their first and last names are separated with a comma.

Example:

Marjan Ćurković, Vladimir Miletić, *Pravo osiguranja Europske ekonomske zajednice*, Croatia osiguranje d. d., Zagreb, 1993.

c) When citing an edited book, after the first and last name of an editor, the word "editor" is typed in parenthesis, in the language in which the book was published.

Example:

Mirko Vasiljević (urednik), *Akcionarska društva, berze i akcije*, Beograd, 2006, 30.

d) Repeated citations from the same author should include only the first initial and a full stop before the last name of the author and the number of the page.

Example:

N. Žarković, pp. 125

e) If two or more references to the same author are cited, the first initial and a full stop should be included before the last name of the author, and then the year of publication in brackets and the page number.

Example:

N. Žarković (2013), pp. 25

2. Articles

Articles are cited, as follows:

a) First and last name of author, title of article enclosed in quotation marks, name of the journal typed in italics, number and year of issue, page number.

Author Guidelines

Example:

Jasna Pak, „Pravna zaštita korisnika usluga osiguranja“, *Privreda i pravo u tranziciji*, Palić, 2004, str. 35.

b) When citing the article written by more than one author, their first and last names are separated with a comma.

Example:

Jelena Kočović, Marija Jovović, „Uticaj liberalizacije i privatizacije na razvoj tržišta osiguranja u Srbiji“, *Tokovi osiguranja*, br. 1/2016, str. 5

c) The article published in edited conference proceedings or a book is cited as follows: first and last name of author, title of article enclosed in quotation marks, title of book or proceedings written in italics, word *editor* or *sub-editor*, first and last name of editor typed in parenthesis, edition number in ordinal form, place and year of publication, page number.

Example:

Vladimir Kovčić, „Stečaj akcionarskog društva za osiguranje“, *Pravo osiguranja u tranziciji* (urednici Predrag Šulejić i Jovan Slavnić), Palić, 2003, str. 56.

d) Repeated citations from the same author should include only the first initial followed by a full stop before the last name of the author and the number of the page.

Example:

Jasna Pak, pp. 57

3. Regulations

a) The regulations are cited as follows: full title of regulation, gazette in which the regulation was published typed in italics, gazette number and year of publishing, abbreviations art., par., item and/or par. and regulation number.

Example:

Law on Compulsory Traffic Insurance, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, no.51/09, art.15

b) For every subsequent reference to the said Law, when citing the Law for the first time, please specify the abbreviation of such regulation after its full name, and this abbreviation should be used further in the text.

Example:

Insurance Law – IL, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, no.55/04, art.38, par.2

c) Article, paragraph and item of a regulation are referred to as abbreviations art., par., item

Example:

art.35, par.5 item 8 or par.8

d) when repeating the reference to a specific regulation, please specify its full title or abbreviation introduced during the first citing, abbreviation art., item or par. and number of regulation.

Examples:

Insurance Law, art.15

IL, art.15

e) The regulations written in a language other than Serbian should be cited as follows: full title of regulation translated into the Serbian language, year of publishing and/or adoption, full title of regulation in original language, typed in italics, enclosed in brackets, optionally, the abbreviation under which the regulation will be referred to further in the text, abbreviation art., par., item or par.

Examples:

German Commercial Code 1897 (*Handelsgesetzbuch*), par. 29.

British Companies Act 2006 (*Companies Act*; referred in footnotes as: CA), art.53

4. Web sources

a) The Web sources should be cited as follows: first and last name of author and/or the organization from which the paper originates, paper title, optionally, place and year of publication, website in italics, the date when the website was accessed and page number.

Example:

Christos Gortsos, The Supervision of Financial Conglomerates under European Financial Law (Directive 2002/87/EC), 2010,
<http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/09/0936.pdf>, accessed on: 16/7/2016,
pp. 2

b) For repeated citations from the Web source, the first initial followed by a full stop before the last name of the author should be included, that is, the name of organization from which the paper originates, the paper title and page number.

Example:

C. Gortsos, The Supervision of Financial Conglomerates under European Financial Law (Directive 2002/87/EC), pp. 12.

Footnotes should be placed at the bottom of each page, and the list of used references should appear at the end of the article.

The rules for citing bibliography at the end of the article are slightly different in terms of placing the last name of the author first, followed by a comma, and then the first initial of the name followed by a full stop.

Example:

Žarković, N., *Glossary of Insurance Terms*, Novi Sad, 2013, pp. 100

Author Guidelines

The Editorial Board reserves the right to make any necessary changes in the papers concerning orthography, punctuation, and grammar of the Serbian and / or English language, according to the unique editing standards.

Please, email the manuscripts to redakcija@dunav.com or send the copy of the manuscript on a compact disc to the address of the Editorial Board: Dunav Insurance Company a.d.o., for the Editorial Board of the Journal *Tokovi osiguranja*, Belgrade, Makedonska 4

LISTA RECENZENATA

Babić dr Ilija, Fakultet za evropske pravno-političke studije u Novom Sadu
Čolović dr Vladimir, Institut za uporedno pravo u Beogradu
Čurković dr Marijan, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivanjko dr Šime, član Akademije pravnih znanosti Hrvatske, profesor emeritus na Pravnom fakultetu u Mariboru
Jovanović dr Slobodan, predsednik Udruženja za pravo osiguranja Srbije
Kilibarda dr Milorad, Saobraćajni fakultet Univerziteta u Beogradu
Kočović dr Jelena, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
Labudović Stanković dr Jasmina, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu
Nenadić dr Bosa, sudija Ustavnog suda Republike Srbije od 2007. do 2016. godine
Pak dr Jasna, Univerzitet „Singidunum“ u Beogradu
Petrović Tomić dr Nataša, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
Radenković dr Božidar, Fakultet organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu
Radović dr Zoran, naučni saradnik, Institut za uporedno pravo u Beogradu
Rakonjac Antić dr Tatjana, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
Ralević dr Nebojša, Fakultet tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu
Slavnić dr Jovan, Ekonomski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, počasni predsednik Udruženja za pravo osiguranja Srbije
Šain dr Željko, Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu
Žarković dr Nebojša, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu

REFEREES

Babić Ilija, PhD, Faculty of European Legal and Political Studies in Novi Sad
Čolović Vladimir, PhD, Institute of Comparative Law, Belgrade
Čurković Marjan, PhD, Faculty of Law, University of Zagreb
Ivanjko Šime, PhD, member of Croatian Academy of Legal Sciences, Professor Emeritus at University of Maribor
Jovanović Slobodan, PhD, President of the Association for Insurance Law of Serbia
Kilibarda Milorad, PhD, Faculty of Transport and Traffic Engineering, University of Belgrade
Kočović Jelena, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade
Labudović Stanković Jasmina, PhD, Faculty of Law, University of Kragujevac
Nenadić Bosa, PhD, Judge of Constitutional Court of the Republic of Serbia from 2007 to 2016
Pak Jasna, PhD, Singidunum University, Belgrade
Petrović Tomić Nataša, PhD, Faculty of Law, University of Belgrade
Radenković Božidar, PhD, Faculty of Organizational Sciences in Belgrade
Radović Zoran, PhD, Institute of Comparative Law, Belgrade
Rakonjac Antić Tatjana, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade
Ralević Nebojša, PhD, Faculty of Technical Sciences, University of Novi Sad
Slavnić Jovan, PhD, Faculty of Economics of the University of Novi Sad, Honorary President of the Insurance Law Association of Serbia
Šain Željko, PhD, Faculty of Economics of the University of Sarajevo
Žarković Nebojša, PhD, University Business Academy in Novi Sad

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

ТОКОВИ осигурања : časopis za teoriju i praksu osiguranja = Insurance trends : journal of Insurance theory and practice / glavni i odgovorni urednik Dragica Janković. – God. 16, br. 1 (okt. 2002)– . – Beograd : Kompanija „Dunav osiguranje“ : Institut za uporedno pravo, 2002– (Beograd : Službeni glasnik). – 24 cm

Tromesečno. – Tekst na srp. i engl. jeziku. – Je nastavak:
Осигурање у теорији и пракси = ISSN 0353-7242
ISSN 1451-3757 = Tokovi osiguranja
COBISS.SR-ID 112095244

**DUNAV
OSIGURANJE**